

3 1761 07839933 4

BX

2609

B6S8

Digitized by the Internet Archive
in 2010 with funding from
University of Toronto

15
80

A BORSMONOSTORI APÁTSÁG ÁRPÁDKORI OKLEVELEI

ÍRTA

DR. SZENTPÉTERY IMRE

NÉGY HASONMÁS-TÁBLÁVAL

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1916.

B
2609
B658

BEVEZETÉS.

A M. Tud. Akadémia Történelmi Bizottsága még az 1913. év folyamán megbízást adott árpádkori királyi okleveleink kritikai jegyzékének elkészítésére és ezzel kapcsolatban elméleti feldolgozásukra is. Az erre vonatkozólag nyomban megindult munkálatok azóta jelentékenyen előhaladtak.

A készülő kritikai jegyzéknek természetesen állást kell foglalnia az oklevelek hitelességének kérdésében is, megbélyegezve a felveendő oklevelek közül a hamis és a gyanús okleveleket; ez pedig a feldolgozandó anyag nagy részének. nevezetesen a XIII. századi okleveleknek beható kritikai átvizsgálását teszi szükségessé.

Eddigelé ugyanis jóformán csak XI. és XII. századi okleveleink részesültek rendszeres és alapos diplomatikai elbírálásban, míg a későbbi oklevelek nagy többségével vagy egyáltalában nem foglalkozott eddig a kritika, vagy pedig különböző történeti kérdések kapcsán inkább csak úgy mellékesen esett szó egy-egy oklevél hitelességének kérdéséről. Az így nyert megállapítások legnagyobb része is becses és értékes ugyan; mégis az ilyen, alkalmoszerűen történő elbírálásnak az a veszedelme, hogy a kritika egy vagy más szempontból könnyen egyoldalúvá válhatik. Sokszor azért egyoldalú, mert kizárólag tárgyi vagy legfeljebb még nyelvi okokra támaszkodik, holott az oklevélvizsgálat kielégítő eredményre csupán a külső és a belső ismertetőjeleknek és a tárgyi okoknak teljesen egyforma mértékben való méltatása mellett vezethet. Máskor azért egyoldalú a kritika, mert az okleveleket magukban, a velük alakilag és tárgyilag összefüggő oklevelektől elszigetelten bírálja, holott a vizsgáldás csak úgy nyugodhatik biztos alapokon, ha teljesen

ura valamennyi oklevélnek, a mely a vizsgált oklevéllel összefügg. Leggyakrabban pedig azért szokott egyoldalú lenni, mert az ilyen alkalomszerű oklevélkritika rendszeren valamely elmélet érdekében történik, annak támogatására, de persze attól befolyásolva is. Ezért szükséges az eddig kritika alá nem vont oklevelek megvizsgálásán kívül ezeknek az elszórt kritikai megállapításoknak a revideálása is.

Különösen néhány nagyobb oklevélesoport az, melyeknek tárgyilag egybetartozó s ugyanazon személy vagy testület részére szóló okleveleit az árpádkori királyi oklevelek kritikai jegyzékének szerkesztése és elméleti feldolgozásuk kapcsán beható vizsgálat alá kell vennünk. Ez a körülmény annyiban teszi egyszerűbbé vagy legalább is áttekinthetőbbé a kritika feladatát, mert így az egymást kiegészítő oklevelek nagyobb száma folytán sok, e nélkül homályban maradó kérdés kellő megvilágítása válik lehetővé.

Ilyen egybetartozó csoport a borsmonostori apátság árpádkori okleveleinek csoportja is. Különösen erős kritikára szoruló csoport ez, mert az idetartozó elég tekintélyes számú oklevél között aránylag sok olyan van, a mely egy vagy más okból kihívja maga ellen a kritikát. E miatt már az egész csoport meglehetősen gyanússá lett. Erdélyi László nem alaptalanul mondta csak legutóbb is a borsmonostori okleveleket „nem a legmegbízhatóbb társaságnak”.¹

A kritika főleg újabban, az első állami adó kérdése fölött megindult vita kapcsán foglalkozott a borsmonostori vagy szentmáriahegyi oklevelek közül néhányval. De ezeknek a kritikai megállapításoknak hátrányára válik az a körülmény, hogy nem az eredeti okleveleken, hanem a sokszor hibás kiadásokon alapszanak. Ugyanis sokszor tapasztalt fontosságú szabály, hogy az oklevélkritikának lehetőleg az eredetire kell támaszkodnia, ha egyáltalán megvan az eredeti oklevél, mert a kiadás hibái nem egyszer alaptalanul keverik gyanuba az oklevelet. Így van ez a borsmonostori okleveleknél is. Ezek némelyikének hitelességét is a kiadásokból ismert szövegüknek homályos vagy zavaros volta alapján

¹ Történeti Szemle, 1915. évf. 338. l.

vonták kétségbe, holott az eredeti oklevelekben ezek a kifogásolt értelmetlenségek nincsenek meg. Ezért aztán az eredeti oklevelek vizsgálata az eddigi megállapításoktól több tekintetben eltérő eredményekre vezet.

A tárgyalásra kerülő 83 árpádkori oklevél közül csak háromnak nem találtuk meg az eredetijét, vagy legalább kevéssel fiatalabb átíratát; ebben a három esetben a kiadások alapjául szolgáló kézirati másolatokhoz kellett fordulnunk. Az eredeti oklevelek legnagyobb részét az Országos Levéltár őrzi; néhány darab a heiligenkreuzi apátság levéltárában, továbbá a pannonhalmi főmonostori, a kismartoni hercegi, a soproni városi és a (Nemzeti Múzeumban letett) gr. Forgách-levéltárban van.

Módszertani szempontból bír jelentőséggel az, hogy ezeknek az okleveleknek a tárgyalása alkalmat nyújt az írásösszehasonlítás módszerének szélesebb körű alkalmazására. A modern diplomatikának ez a fontos eszköze, kapcsolatban az oklevelek fogalmazásának (dictatumának) összehasonlításával, nálunk az oklevélkritikában ez ideig meg lehetőségen figyelmen kívül maradt. Ezt az teszi érthetővé, hogy oklevélkritikánk eddig csak XI—XII. századi okleveleinkkel foglalkozott rendszeresen, már pedig ebben a korszakban az eredeti anyag csekély volta miatt alig lehet nagyobb tere az írásösszehasonlításnak. Ellenben a XIII. században az eredeti oklevelek százai már lehetővé, de szükségessé is teszik ennek a fontos kritikai eszköznek az alkalmazását. Hazai diplomatikánk továbbfejlődését részben éppen az írásösszehasonlítás módszerének alkalmazásától kell várnunk.

Az árpádkori kritikai regesták szerkesztése kapcsán célul van kitűzve XIII. századi királyi okleveleink valamennyi darabjának eredetiben való tanulmányozása. Ha majd ez a cél a lehetőség szerint (legalább túlnyomó nagy részében) megvalósul, akkor lesz lehetséges az írásösszehasonlításnak is teljes sikerrel való alkalmazása. A borsmonostori oklevelek tanulmányozásakor XIII. századi okleveleinknek még csak egy részét vonhattuk bele vizsgálódásunkba, de már erre is elég biztosan támaszkodhattunk megállapításainkban.

A mellékelt táblákon írásmintákat adunk azokból az oklevelekből, melyeknek kritikájában az írásösszehasonlítás eredményei döntő érvelő szolgálnak.

Kizárólag az eredeti okleveleken nyugvó vizsgálataink során bőven volt alkalom az eredeti szövegeknek a kiadásokkal való összehasonlítására. Az egybevetés eredményeképp a kiadásoknak az eredetitől való eltéréseit együtt adjuk e tanulmány utolsó szakaszában a tárgyalt oklevelek regestáihoz fűzött helyesbítésekben. Ezek a helyesbítések teljesen használhatóvá teszik az egyébként sokszor megbízhatatlan kiadásokat, kiküszöbölve azok hibáit. A regesták viszont az eredetieknek, az átiratoknak és a kiadásoknak pontos felsorolásával az utalásokat vannak hivatva egyszerűsíteni és megkönnyíteni.

I.

Az első adományok és megerősítések.

A szentmáriahegyi monostor (vagy mint a XIV. század második fele óta nevezik: Borsmonostra) okleveleinek sorát Domonkos bán keltezetlen alapítólevele és III. Béla királynak a Domonkos bán adományait megerősítő, 1195-iki oklevele nyitja meg.¹

Ez a két oklevél tárgyi tekintetben többszörös ellentmondásban van egymással. Domonkos bán oklevele 8 birtok adományozásáról szól, a királyi oklevél csak hetet említ, a monostor helyéül szánt Babadurit kihagyva. Különbőség van az adományozott ingó javak felsorolásában is, melyeknek számát a Béla király oklevele nagyobbra teszi. A királyi oklevél azt is hozzáteszi, hogy az adományozó örököse az adott falvak közül egyet ki fog választani, hogy alkalomadtán ott megszálljon, a többit nem terheli. A királyi oklevél szerint az apát és szerzetesei arra kötelezték magukat, hogy az új monostort három év alatt fölépítik; az alapítólevél erről mit se tud.

Az eltérések a két oklevél közt olyan jelentékenyek, hogy a magyarázásukra és összeegyeztetésükre való törekvés, mint ezt pl. Kovács Ignácznak a monostor történetéről írt munkájában látjuk,² nem vezet kielégítő eredményre. Azt kell föltennünk, hogy a két oklevél közül az egyik nem hiteles.

Mindazonáltal eddigelé úgy a monostor történetével

¹ Lásd az I. és II. számú regestát a *VII. fejezetben közölt összeállításban*.

² A borsmonostori apátság története. 6. l.

speciálisan foglalkozó írók, mint egyéb kutatók is,¹ hitelesnek fogadták el mind a két oklevelet és a monostor történetét ennek megfelelően tárgyalták. Legújabban azután Erdélyi László egészen más kapcsolatban kifogást emelt a III. Béla oklevelének némely kifejezése ellen, kiemelve, hogy különben is ez a borsmonostori levél nem a legmegbízhatóbb társaságból való.² Minthogy azonban ennek az — Erdélyi szerint — „állítólag 1195. évi keltezésű“ oklevelének nemcsak az a XIII. századi hitelesített másolata van meg, a melyre Erdélyi a Fejér kiadása alapján utal, hanem megvan az oklevél eredetije is. III. Béla oklevelét a Domonkos bánéval együtt mindenesetre behatóbb kritika alá kell vennünk a végleges ítélet kimondása előtt. Annál is inkább meg kell ezt tennünk, mert Erdélyi László főkifogása a III. Béla oklevele ellen (a baro szó használata), mint látni fogjuk, magában nem szolgálhat döntő kritikai érvül.

Úgy a Domonkos bán, mint III. Béla király oklevelének eredetije az Országos levéltárban van. Külön-külön, magában szemlélve, külsőleg egyik sem ad okot gyanúra. Pecsét egyiken sincs. A Domonkos bán oklevelén alant középen egy kis bevágás van, melybe egykor — úgy látszik — hártymaszalag volt fűzve. A Béla király oklevelének közepén két, a czipópecsét alkalmazásánál szokásos bevágás sejteti, hogy volt pecsét ezen is. A DL. 35. szám alatt őrzött XV. századi német átírat azt mondja a királyi oklevélről, hogy rajta függ a kerek pecsét selyemsodraton, s leírja a pecsétképet is. Akkoriban tehát még megvolt a pecsét, melynek leírása megegyezik a III. Béla király ismeretes czipópecsétjével.

A Domonkos bán oklevele keltezetlen, mi a XII. század végéről való magánoklevelek közt nem ritkaság.³

¹ Így Kovács I. i. munkáján kívül a Kath. Szemle 1904. évf. 854. s k. II. olvasható cikkében; Frának Dömötör, A borsm. apáts. az Árpádok kor. 12. és 15. l.; Karácsonyi, A magy. nemzets. II. 364. Wertner, Az Árpádok családi története, 594. l. Kollányi, A magánkegyúri jog, 40—41. l. stb.

² Történeti Szemle, 1915. évf. 338. l.

³ Pl. Wenzel VI. 222., vagy a magánoklevelek mintájára kiállított királyi oklevelek közül: Wenzel I. 69.

Oklevélkiadványainkban ugyan és történetíróinknál is ez az oklevél következetesen 1194 alatt szerepel,¹ minek alapja nyilván a Domonkos bán által a kereszteshadjáratban való részvételre tett fogadalomból és az 1195-iki királyi megerősítésből levont következtetés. Azonban sem az egyik, sem a másik dolog nem teszi szükségessé az 1194-iki év föltevését, mert a királyi megerősítés évek múlva is bekövetkezhetett; az pedig, hogy Domonkos bán mikor tett fogadalmat a keresztesekekhez csatlakozásra, szintén kétséges. Karácsi 1187-et,² Kovács Ignác³ (III. Béla király fogadalmára nézve, de nyilván Domonkos bánt is ideértve) 1193-at vesz föl. Tehát ez semmikép sem teszi bizonyossá a Domonkos bán oklevelének 1194-iki keltét.

Ennek megállapítása azért fontos, mert az oklevél szerint Domonkos bán *H.* szentkereszti apátnak adta át a tett adományt és őt bízta meg az új monostor alapításával. Pedig *H(enrik)* apát 1185 körül szerepel utoljára a heiligenkreuzi oklevelekben,⁴ és Janaushek⁵ Kollra hivatkozva, egyenesen 1185-re teszi Henrik apát halálát. Azonban Koll az idézett helyen⁶ nem mondja meg, hogy adatát honnan vette, s minthogy munkájában a heiligenkreuzi okleveleket használta, valószínű, hogy állítása csupán következtetés az apátnak 1185-ben utoljára történt említéséből. Ám, ha nem is kell éppen 1185-re tennünk Henrik apát halálát, mert hiszen megelőző említése 1178, illetőleg 1182 körül történik, s így utolsó okleveles említése után is élhetett még pár évig, életének végét mégis alig tehetjük 1188—90-nél későbbre. 1194-ben való említése már gyanúsán hangzik, és bizonyára azért mondja Kovács,⁷ hogy Domonkos bán I. Marquard apáthoz fordult; egyszerűen elhallgatja, hogy az adománylevél nem Marquard apátot említi. Pedig, mint láttuk, felesleges

¹ Rupp, M. o. helyrajzi tört. I. köt. 2. rész, 466. l. 1195-re teszi.

² I. h.

³ I. m. 2. l.

⁴ Weis, Urk. d. Cistercienser-Stiftes Heiligenkreuz, I. 13.

⁵ Orig. Cisterc. I. 200.

⁶ Das Stift Heiligenkreuz. 36. l. U. o. a 139. l. levő jegyzékben is.

⁷ I. m. 5. l.

az 1194-es évszámhoz való ragaszkodás, mi az oklevelet belső ellentmondásba keverné.

Az oklevél szerkezete teljesen megfelel az egykorú magánoklevelek szerkezetének. Tanulságos ebben a tekintetben a főtebb, a keltezés hiányára nézve felhozott két oklevéllel való egybevetés. Ezek közül a Benthó oklevele¹ általános formában van ugyan tartva és rövidebb is oklevélünkénél, egészben mégis ugyanazt a szerkezetet mutatja, mint a Domonkos báné. Csupán a megpecsételéstről szóló záradék szúrhat szemet, minthogy itt a különben egyes első személyben szóló Domonkos bán *sigilli nostri* kifejezést használ. Wenzel kiadásában jónak is látta ezt *sigilli mei*-re változtatni,² holott az eredetiben nem ez van. Azonban az eredeti oklevélnek ez a helye rasurának kétségtelen nyomait mutatja éppen a *sigilli nostri* szavaknál! Eredetileg tehát nem ezek a szavak voltak itt, és nem állapítható meg biztosan, hogy a rasurára ugyanaz vagy más kéz írta-e a *nostri*-t. Így azután ezt a kifejezést nem is szabad az oklevél rovására írunk. Egészben tehát a Domonkos bán oklevele ellen szerkezetileg semmi kifogást nem emelhetünk. Írására alább még visszatérünk.

Ezzel szemben a III. Béla oklevele kevésbé állja ki a beható kritikát.

Az oklevél szerkezete nagyjában ugyanazokat a formákat mutatja, mint III. Bélának az előző évben ugyancsak Domonkos bán részére adott oklevele.³ Az *invocatio*, a titulus és a záradék a két oklevélben teljesen egyező, a mi egyébként ugyanazon személy részére szóló oklevelekben nem lenne feltűnő. De feltűnő az, hogy éppen ez a titulus a *secundi Geisse regis filius* kitételével III. Béla királynak csupán régibb, 1190 előtt kiadott okleveleiben fordul elő,⁴ utóbb nem szokásos. Régies a salutációnak az a formulája is, melyet az 1194-iki oklevél használ, s melynek helyébe 1190 óta *in perpetuum* lép. Feltűnő továbbá az is, hogy a két oklevél

¹ Wenzel, VI. 222.

² XI. 58.

³ Eredetije: MODL. 33. sz. Kiadta Wenzel, XI. 56.

⁴ Hazai okmt. I. 1. Monum. Strigon. I. 131. 137.

záradékában a méltóságok névsora teljesen egyezik, csak éppen a Moch nádor nevét hagyta el az 1195-iki. Bármily kevésbé jogosít is fel III. Béla csekélyszámú oklevele a biztos következtetésre, mégis utalunk az 1190 után kelt oklevelekre,¹ melyekben az ispánok névsorának különböző volta arra vall, hogy legalább ezek szerepelnek mint valószínűséggel jelenlevők. Az 1194-iki és az 1195-iki oklevélben a névsor azonos volta bizonyára nem azt mutatja, hogy egy év múlva is ugyanazok az ispánok voltak jelen, hanem inkább ennek a névsornak közös eredetét árulja el. Ez mindenesetre gyanút kelt úgy az 1194-iki, mint az 1195-iki oklevél ellen.

Már az oklevél szerkezete által is felköltött gyanúkat a következő súlyos tárgyi okok támogatják.

III. Béla király ebben az oklevélben *dilectus ac fidelis baro noster*-nek mondja Domonkos bánt. Erdélyi László, módosítva a baro kifejezésnek okleveleinkben való használatára vonatkozó régebbi nézetét,² a fentebb idézett helyen³ legújabbán azt bizonyítja, hogy ez a kifejezés 1217-ben fordul elő nálunk először hiteles oklevélben. Hogy az 1195-iki oklevél sem hiteles, azt a borsmonostori oklevelek ellen általánosan kifejezett bizalmatlanság mellett oklevélünk pecsételési formulájának „kései hangzása“ voltából következteti, „mely talán még nem illik III. Béla okleveleibe“. Ez mindenesetre figyelmet érdemlő körülmény volna. Csak az a baj, hogy nem számítva III. Istvánnak Deke részére adott, legalább is nagyon kétes hitelességű oklevelét,⁴ a mely a baro kifejezést több ízben használja, előfordul ez a szó Imre királynak két eredeti, Erdélyi által is idézett oklevelében, a melyek közül az egyik valószínűleg hamis,⁵ de a másikkal⁶ hitelessége fölött *behatóbb vizsgálat nélkül*

¹ V. ö. pl. a Pannonh. rdt. I. 614. Frangepán-Oklt. I. 5. Mon. Strig. I. 146.

² Pannonh. rendt. VII. 483. l.

³ Történeti Szemle, 1915. 337. l.

⁴ Wenzel, XI. 37. V. ö. Karácsonyi, Hamis, hibásk. és keltezetlen okl. 4. l.

⁵ Mon. eccl. Strig. I. 163. V. ö. Századok, 1913. évf. 191. l.

⁶ Mon. eccl. Strigon. I. 162.

pálczát törni csak azért, mert — Erdélyi szerint — néhány „kései kifejezés“ van benne, veszedelmes dolog.¹ Így aztán, ha nem hozhatnánk fel egyebet III. Béla oklevele ellen annál a bizonytalanul kifejezett kétségnél, a melylyel Erdélyi az oklevélnek (nem egészen pontosan idézett) pecsételési formulájával szemben viseltetik, a baro kifejezés nem lehetne teljesen compromittáló az 1195-iki oklevélre nézve sem.

Azonban van a nevezett oklevélben más kifogásolható dolog is.

Domonkos bán oklevele az adományok közt 300 ezüst márkát említ (*CCC marcas argenti*); a Béla királyé e helyett 300 librát mond (*trecentas libras*). A libra így *magában*, mint pénzegység, nálunk sem a XII. század végén, sem a XIII. század elején nem használatos; azután is ritkán fordul elő a hazai oklevelekben, többnyire külföldi hatás alatt. Régebben az oklevelek poena-formulájában szerepelt elvéte,² a fizetendő arany mennyiségének jelölésére, mint ideális súlyegység (*L libras auri*).

Theotonia határát, melyet a III. Béla oklevele említ, a borsmonostori oklevelek később, 1225 után emlegetik egy időben előszeretettel,³ éppen akkoriban, a mely időbe az oklevelünk ellen felhozható legsúlyosabb érv is utal. Ez az érv az oklevélnek a szállásadás tekintetében való czélzatossága.

Az eltérések ugyanis az adományozott ingóságok tekintetében a Domonkos bán és a Béla király oklevele közt a monostorra nézve mind előnyösek, a mi már magában is

¹ Az oklevél valóban gyanús, de egészen más okok miatt. — A francia bárókat III. Inzéhez intézett levelében Imre király 1203-ban már emlegeti: Wenzel, VI. 239. — Előfordul a baro kifejezés a Tumoy-birtokról szóló 1216-iki oklevélben is (HO. VI. 11.), mely azonban szintén gyanús hitelességű.

² Így — a Szt. István-féle okleveleken kívül — I. Endre 1055-iki (Pann. rdtört. X. 487.), I. Géza 1075-iki (Fejér I. 439.), II. Béla 1138-iki (Smičiklas II. 47.), II. Géza 1146-iki (Pann. rdt. I. 599.) és 1150-iki (u. o. 600.) oklevelében stb., s így még II. Endrének 1207-iki, Spalato részére adott oklevelében is. (Fejér III. 1. 47.)

³ Lásd alább a Heteserre vonatk. oklevelekről mondandókat.

óvatosságra int. A megszállásra vonatkozó bővítés azonban egyenesen célzatos. A monostornak, mint látni fogjuk, 1224 körül viszálya volt patronusával, Bors ispánnal. A viszály egyebek közt éppen a megszállás körül is forgott, mi az egyik 1224-iki oklevélből világosan kitűnik. E szerint az oklevél szerint,¹ melynek hitelességéről alább lesz szó, a monostor Domonkos bán fia, Bors ellen éppen a megszállás miatt emelt panaszt a király előtt. S az 1195-iki oklevél arról beszél, hogy Domonkos bán halála után az ő örököse az adományozott falvak közül egyet fog kiválasztani, hogy ott a maga falujában szálljon meg és a monostor többi népeit ne zaklassa. Az ilyen túlságosan előrelátó gondoskodás mindig gyanús; ebben az esetben pedig egyenesen a célzatosat árulja el, a miért az oklevél készült.

Így azután az adományozott birtokok közül Babaduri nevének elhagyása is alkalmassá lesz a következtetésre. A monostor számára kijelölt helynek Babaduri neve a Domonkos bán oklevele óta nem fordul elő. Úgy látszik, hogy a XII. század végén még használatos volt, azután kiveszett a használatból. III. Béla ezt a nevet alig hagyta volna el okleveléből csak azért, „mert ez lévén a monostor helyéül kijelölve, újabb fölemlítése szükséges nem volt“.² De elhagyták akkor, a mikor e név már kiment a használatból és értelmetlennek látszott.

Végül az oklevél írására térhetünk. A borsmonostori oklevelek IV. Béla koráig legnagyobb részét ugyanazt az írásjelleget tüntetik fel, mint az ezen korból való heiligenkreuzi oklevelek. Ezért találunk némi hasonlóságot a Domonkos bán oklevele és a III. Béla királyé között is. De ez a hasonlatosság távol van attól, hogy azonos kéz írását ismerjük föl bennük; csupán annyit lehet megállapítani, hogy ugyanazon heiligenkreuzi író-iskola hatása ismerszik meg

¹ L. a XIII. számú regestát.

² Kovács, i. m. 6. l. Pápai megerősítésekben sokszor valóban elmarad a monostor helyének megnevezése a helyette kített „locum ipsum, in quo praefatum monasterium situm est“ pótlással. De itt egyenesen „septem villas“ sorol fel név szerint az oklevél; a nyolczadikról körülírással sincs szó.

bennük. Kitűnik ez a kétségtelenül heiligenkreuzi eredetű oklevelekkel, pl. Hugo de Eigen 1210 körüli oklevelével¹ való összehasonlításból.

Ellenben e mellett az általános heiligenkreuzi jelleg mellett az 1195-iki oklevél írójának kezét egy jóval későbbi oklevélcsoportban ismerjük fel. Erről az oklevélcsoportról alább ki fogjuk mutatni, hogy összefüggő hamisítványok. Ebbe a csoportba tartozik II. Endrének fentebb említett 1224-iki oklevele is, melylyel az 1195-iki oklevél a szállásadási ügy miatt tárgyi kapcsolatban van. Ennek a csoportnak legjellemzőbb írásjellegű tagja II. Endrének keltezetlen oklevele, melynek egyik eredeti példánya az Orsz. levéltárban van DL. 124. szám alatt, a másik a pannonhalmi levéltárban.² Ezzel egybevetve a III. Béla 1195-iki oklevelét, megállapíthatjuk a szoros rokonságot, illetőleg ugyanazon kéz írását. Csak azt kell figyelembe vennünk, hogy az 1195-iki oklevél írása következetlen, mintha eredeti jellegét — talán valami minta-oklevél hatása alatt — meg-megváltoztatná.³ Feltűnik ez pl. egyes betűknek, így különösen az *r*-nek változó alakján: ennek szára hol a soron áll, hol a sor alá nyúlik, hol utólag van lehúzva. Ilyen ingadozó a rövidítési jel használata is. Először a *Hungr* fölött *8* alakú jelet használ, de azután másfélét. Pedig ez a jel lehetett nála a szokásos, mert a DL. 124. sz. oklevélben végig ez fordul elő. Ezzel szemben csupán a *D*, *g*, a hullámvonallal kezdett *p*, az *or*, a szó végén használt magas *a* egyforma alakjára és az egész ductus azonosságára utalunk, mint az egy kéztől való származás jeleire. Ezek az egyező sajátságok a III. Béla király oklevelét a DL. 124. számú oklevéllel azonos eredetűnek mutatják.³

Nem akarunk itt kitérni a Domonkos bán részére szóló 1194-iki oklevél részletes vizsgálatára. Legyen elég annyit kiemelnünk, hogy ezt is ugyanazon kéz írásának tartjuk,

¹ Weis i. m. I. n° XXXIII. Eredetije Heiligenkreuzon.

² Abb. de Borsmon. Fasc. 85. 16. 4.

³ Az egyezés azonban ebben az esetben csak a teljes oklevelek egybevetéséből tűnik ki; ezért nem közlünk III. Béla okleveléből írásmutatványt.

mint az 1195-ikét, bár az írásjelleg megváltoztatására való törekvés itt még nagyobb, mint az 1195-inél.¹ Ez, valamint az oklevélrészekre vonatkozólag előbb mondottak ezt az oklevelet is hamisnak bélyegzik.

Ennek bővebb vizsgálata helyett csupán az 1195-iki oklevélre nézve állapítjuk meg az előadottak alapján azt, hogy a III. Béla megerősítő oklevelének hitelességét úgy alaki, mint tárgyi okokból el kell vetnünk. Főkép a szállásadás korlátozásának célzatával készült hamisítvány ez, melynek keletkezését a DL. 124. sz. oklevél csoportjával körülbelül egyidőre, de mindenesetre 1224 után kell tennünk. Mintáján III. Bélának egyik, 1190 előtt kelt oklevele szolgálhatott.

És még a pecsétről is valamit.

Az oklevélen jelenleg nincs pecsét, és így legfeljebb a XV. századi átírás szavaira támaszkodhatnánk. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a pecsét a hitelesség kérdésének eldöntésében általában óvatosan kezelendő tanú. Tudnivaló, hogy a pecséthamisítás a középkorban szépen virágzott és a hamisítók nagy ügyességgel működtek.² Nálunk máskor is, de különösen II. Endre királyunk idejében vett a pecséthamisítás nagy arányokat. Ezért kellett II. Endrének egyszerű pecsétjét kétszer is, 1214 táján és 1233-ban megváltoztatnia; de megváltoztatta ugyancsak e miatt kettős pecsétjét is. Ezen általános tények mellett positive megállapíthatjuk azt is, hogy a heiligenkreuzi monostor oklevelei közt hamispecséttel ellátottak is vannak.

II. Endrének a heiligenkreuzi apátság részére szóló 1208-iki,³ valamint az 1217-iki⁴ oklevele két-két példányban

¹ Úgy tűnik fel, mintha az 1225-iki nagy oklevél hatása látszanék ezen az íráson. A hosszabbított írás részben hibásan *sante* van írva. Az oklevelek ezen részében az íráshiba nagy ritkaság. Itt aligha másolásra nem vall. Még lesz szó erről az oklevélről a III. fejezetben.

² Tanulságos példákat hoz fel erre *Posse, Die Lehre v. d. Privaturk.* 144. s k. ll. V. ö. Ewald, *Siegelkunde*, 225. s k. ll.

³ Weis, i. m. I. n° XXX. Eredetije a heiligenkreuzi levéltárban, Rubr. 49. I. 1.

⁴ U. o. n° XXXVII. és XXXVIII. Eredetije Heiligenkreuzban, Rubr. 50. I. 1. és 53. VIII. 1.

van meg az apátság levéltárában. Az 1208-iki oklevél egyik példányán, valamint az 1217-iki oklevél egyik példányán nem a II. Endre pecsétje függ, hanem a Béla ifjabb királyé. Világos, hogy Béla ifjabb király nemcsak 1208-ban, hanem még 1217-ben sem függeszthette pecsétjét ezekre az oklevelekre, minthogy az ifjabb király okleveleinek kibocsájtását és ezzel pecsétjének alkalmazását a legjobb esetben is csak 1220-ra tehetjük a legkorábban.¹ Legfeljebb azt lehetne tehát feltenni, hogy az ifjabb király pecsétjét utólagosan függesztették az oklevelekre.² Azonban a kérdéses okleveleknek a Béla király pecsétjével ellátott példányai *teljesen egyező írásúak*, szövegük pedig, nevezetesen az 1217-iki oklevélé, a II. Endre pecsétjével megerősített példányétól célzatosan eltérő. Ez az egyező írású példányok hamis voltát kétségtelenné teszi. De hogy a rajtuk függő pecsétek (a Béla ifj. királyéi) is hamisak, azt a két pecsétnek egyforma, de a *szokástól elütő* felfüggesztési módján kívül az árulja el, hogy a pecsétfészekbe öntött belső viasz színe feltűnően világos; másféle, mint az Béla király pecsétjein ismeretes.

Kétségtelen tehát, hogy a heiligenkreuzi monostor oklevelein hamis pecsétek is fordulnak elő. A felhozott esetben a hamisítás elég könnyen megállapítható, s ez elég arra, hogy a heiligenkreuzi oklevelek pecsétjét ne tekintsük a hitelesség mellett döntő kriteriumnak, *ha egyébként az oklevél gyanús*. Minthogy pedig a borsmonostori okleveleknek legalább egy része — természetesen a hiteles oklevelek egy része is — a kor szokása szeriint az anyamonostorban készült, a mit az egyforma írásjelleg is bizonyít, a pecsétekkel szemben való óvatosságot a szentmáriahegyi oklevelekre is ki kell terjesztenünk.

Az a körülmény, hogy az egymásnak részben ellentmondó két oklevél közül Domonkos bánnak 1190 körül kelt

¹ Béla ifj. királynak első oklevele 1220-ból való a varasdi telepések számára. (Smičiklas, Cod. dipl. III. 186.) Legyen szabad ezzel kapcsolatban Oklevéltani Naptáram sajtóhibáját kiigazítanom; a 28. lapon: Béla ifj. kir. 1220 óta szerepel okmányilag, V. István pedig 1257 óta ifjabb király.

² V. ö. Fejérpataky, A kir. kancellária, 70. l. 3. jegyz.

oklevelét hitelesnek, ellenben a Béla királyét 1224 után készült hamisítványnak kell tekintenünk, a szentmáriahegyi monostor további okleveleire nézve is fontos. Így mindjárt a legközelebbi oklevél, Imre királynak keltezetlen oklevele szempontjából is fontos körülmény ez. Ezzel az oklevéllel Imre király eltiltotta a monostor birtokain a cseberszedést, Mikese és Meinhart falvakban vásártartást engedélyezett, a monostor népeinek pedig igazságszolgáltatási kiváltságot adott.¹ Mikese ugyanis későbbi gyanús oklevelekben szerepel, és így jó, hogy a Domonkos bán oklevele az Imre királyét legalább erről az oldalról mentesíti a gyanú alól, a mennyiben Mikese már a hiteles alapítólevélben is benne van.

Imre királynak ezt az oklevelét Fejér² mint II. Endre oklevelét közölte 1224 évszámmal, de Karácsonyi helyesen nyilvánította azt az Imre királyénak.³ Fejér tévedésének megfajtását Sopron vármegye történetének Oklevéltára adja,⁴ megmondva, hogy II. Endrének az Imre királyéval „majdnem hasonló tartalmú“ oklevele van, s így Fejér a kettőt összekeverte.

Az Országos levéltárban csakugyan megvan mind a két oklevél eredetije. Ezekből azonban kitűnik, hogy Imre király oklevelének közlése nemcsak Fejérnél, hanem a Sopronmegyei Oklevéltárban is hibás, a II. Endre-féle oklevél pedig az előbbi alapján készült hamisítvány.

Először az Imre király oklevelével kell foglalkoznunk.

Imre király oklevele az első állami adóról szóló újabb discussiókba került bele, és ezek kapcsán Erdélyi László⁵ óvást emelt ellene, bár nem mondta egyenesen hamisnak. Erre vonatkozó szavai a következők: „Ezen oklevél némely kifejezése különös: nec ab antiquo prorsus recipi permissatis — hogy *Sopron vár ispánjai régtől fogva (!) ne engedjék szedni a csebreket*; possessores eiusdem predii — tehát az apátság földje, szőleje mind egy praedium volna, holott

¹ Lásd a III. számú regestát.

² CD. III. 1. 456. l.

³ A hamis, hibáskeltő és keltezetlen oklevelek jegyzéke, 92. l.

⁴ I. 4. l. jegyzete.

⁵ Az első állami egyenes adó elmélete, 5. l. 3. jegyz.

maga Domonkos bán alapítólevelében nyolcz praediumot említ. A *bírói kiváltság* is korainak látszik a XIII. század legelején. A *vásáradományozás* egyszerre két faluban szintén“.

Ezek közül az aggodalmak közül az első, mely a „nec ab antiquo prorsus“ kifejezésre vonatkozik, nagyon nyomósnak látszik; Erdélyi méltán fejezi ki megütközését a felkiáltójellel.

Azonban az eredeti oklevél megtekintése arra vezet rá, hogy *csupán a Soproni Oklevéltár közlésének hibájáról van szó*. Az eredetiben ugyanis e helyen *nec ab aliquo prorsus* van, s így a közlés hibája egészen ártatlanul keveri gyanúba oklevélünket. De hát persze, az oklevélkritika még a Nagy Imre közlésében sem bízhatik föltétlenül, hanem az eredetihez kell visszatérnie.

A többi kifogás kevésbé erős. Mert abból, hogy az oklevél „*eiusdem predii*“-t mond, aligha lehet komoly érvet kovácsolni. A monostor első adománybirtokainak nagyobb része egy egybefüggő *birtoktestet* alkot, s így az oklevél bátran alkalmazhatja ebben az értelemben a praedium kifejezést. A bírói kiváltság a XIII. század elején éppen nem példátlan,¹ s hogy a már III. Béla és Imre korában szokásos vásár- és vásárvámadományozás itt egyszerre két falura nézve történik, azon különösebb ok nélkül megütközni szintén túlzás volna.

Inkább arról lehet szó s azt kell tisztáznunk, hogy az említett két, csaknem azonosszövegű oklevél közül vajjon nem a II. Endréé-e a hiteles és nem ennek nyomán készült-e az Imre királyé? Az oklevelek eredetije ezt a kérdést is eldönti.

Az Imre király oklevelén jelenleg egy kettős pecsét darabja függ, s ez a körülmény alkalmas arra, hogy az oklevelet kompromittálja. Kettős pecsétet nálunk II. Endre használt először és ebben valószínűleg az egyidejűen hasz-

¹ Egyes személynek adott igazságügyi kiváltság 1204-ből: Zimmermann—Werner, Urkundenbuch, I. 7. Egyháznak szóló 1200-ból (III. Istvánra való hivatkozással): Fejér II. 376. II. Endre mint dalmát-horvát herceg már 1198-ban ad bírói kiváltságot: Tkalčić, Episc. Zagr. I. 7., majd 1213-ban a topliczai monostornak: Wenzel XI. 116.

nálatba jövő osztrák mintát követte.¹ Imre királynak — a szóbanforgó darabon kívül — csupán egyszerű pecsétjét ismerjük.² Azonban a Pakha-birtok adományozásáról szóló 1199-iki oklevél³ pecsételési záradéka *sigillum privilegians*-t említ. Ez a kifejezés II. Endre okleveleiben az egyszerű pecsétet jelöli akkoriban, a mikor a kettős pecsét használata is kezdett gyakoribb lenni a királyi okleveleken.⁴ Ebből tehát az következne, hogy a *sigillum privilegians* 1199-ben is az egyszerű pecsétnek a kettős pecséttel való szembeállítását jelenti, hogy tehát 1199 körül is volt már használatban kettős pecsét.

Ámde az 1199-iki oklevélnek ez az adata semmiféle irányban nem szolgálhat bizonyítékul, mert az oklevél hitelessége ellen több ok szól. Az adomány alapjául szolgáló érdemeknek ekkor még szokatlan részletezésén, valamint az Imre király okleveleiben nem használatos *corroboratio*-formulán kívül (*nostris nostrorumque successorum temporibus* a szokásos *in posterum* helyett) főképen szabályellenes záradéka gyanús, melyben a kancellár neve sincs felemlítve, a méltóságok névsora pedig az 1199-iki oklevelekétől elütő.⁵ Nem ismerve az oklevél eredetijét,⁶ nem mondhatunk ugyan hitelessége tekintetében határozott ítéletet, annyi azonban bizonyos, hogy a felhozott okok a *sigillum privilegians* kifejezésnek bizonyítékul való felhasználása ellen tiltakoznak.

Így a borsmonostori oklevélen a kettős pecsét előfordulása magában álló dolog, a mi eléggé feltűnő, sőt gyanús lehetne. De bár az Orsz. levéltári pecsétmutató is Imre

¹ Bresslau, *Urkundenlehre*, 1. kiad. I. 942. és Ewald, *Siegelkunde*, 163. l.

² Rajzát l. a *Monum. eccl. Strigon.* I. köt. V. tábl.

³ HO. II. 1. = Fejér II. 346.

⁴ *Pannonh. rendtört.* VIII. 281. HO. IV. 18., V. 13. és Wenzel XI. 257.

⁵ V. ö. Theiner I. 79. *Mon. eccl. Strig.* I. 160. HO. V. 1. A névsor inkább 1200-ra talál: *Smičiklas*, II. 354. és 358.

⁶ Az oklevél eredetijét nem találtam meg Sopron város levéltárában, hol a Hazai okmánytár közlése szerint, de a levéltári elenches szerint is lennie kell.

király pecsétjének mondja az oklevelünkön függő töredéket, a felfüggesztés módja világosan mutatja, hogy *ezt a pecsétet csak utólagosan függeszthették az oklevélre!* Az épzsínóru pecsét ugyanis könnyen leakasztható módon úgy van az oklevélre fűzve, a hogy a középkorban hiteles pecsétet nem szoktak felfüggeszteni. Tudvalevőleg a középkorban a felfüggesztési mód olyan volt, hogy a pecsétet vagy a hártya, vagy a zsinór megsértése nélkül nem lehetett levenni. Imre király oklevelének hártáján a két bevágás is, meg a pecsét zsinórja is ép, a pecsét mégis könnyen levehető. Ez a pecsét és ez az oklevél tehát eredetileg nem tartozott össze, hanem utólagosan alkalmazták a pecsétet az oklevélre. És ennek felismerése súlyos gyanúokat hárít el oklevelünkről.

De mindez csak negatív bizonyítási mód. Positív, még pedig az oklevél hitelességére nézve döntő bizonyítékot ennek Imre király egyéb okleveleivel való összehasonlítása nyújt.

Van Imre királynak három keltezetlen oklevele, melyek közül az egyik M. scardonai püspöknek szól,¹ a másik Špalato város előljáróinak és népének,² a harmadik a spalatoi káptalannak és a városnak.³ Ennek a három oklevélnek szerkezete úgy a király czímében (a név *H.* siglával), mint a salutatio és (különösen a scardonai püspöknek szóló) a contextus formuláiban is feltűnő egyezést mutat oklevelünkkel, mit a négy oklevélnek egyaránt keltezetlen volta még szembeötlőbbé tesz. Tanulságos példái ezek a rokonszerkezeti okleveleknek. Minthogy pedig csak szoros rokonságról, nem pedig utánzásról van szó, — a mit egyébként ezeknél a szentmáriahegyi oklevélre nézve teljesen idegen okleveleknél bajos is lenne feltenni, — ez azt bizonyítja, hogy ez a négy oklevél csakugyan nem került ki másunnan, mint a honnan az ilyen királyi mandatumokat valóban ki szokták bocsájtani. Mind a négy oklevelet a királyi kancelláriában, vagy az akkori viszonyoknak megfelelőbben szólva: a királyi udvarban szerkesztették.

¹ Fejér, II. 309. l.

² U. o. 369. l.

³ U. o. 310. l.

Megerősítést nyer ez a dolog a kérdéses oklevelek írásának összehasonlítása által is. Mind a három dalmát vonatkozású oklevél a bécsi udvari és állami levéltárban van.¹ Közülük a scardonai püspöknek és a spalato-i káptalannak szóló, úgy az írás egész jellegében, mint az egyes betűk alakításában és a rövidítésjelek s ligatiók (*st*) alkalmazásában nagy hasonlóságot mutat oklevelünkkel. (*L. az I. táblán a és b.*) Minthogy azonban az írások közt némi, bár jelentéktelen eltérés is van,² meg kell elégednünk annak megállapításával, hogy a szentmáriahegyi oklevél írásának nagy hasonlósága a szerkezet rokonságából levonható következtetés helyességét támogatja. Ez pedig annyit jelent, hogy ezek a rokonszerkezetű és nagyon rokonírású oklevelek egyaránt hitelesek. Minthogy pedig a másik három oklevélen sínes, sőt valószínűleg egyáltalán nem is volt pecsét,³ biztosra vehetjük, hogy a szentmáriahegyi monostor érdekében kiadott mandatum sem volt eredetileg megpecsételve, csak utólag (bizonyára a monostor levéltárában) akarták ezt a hiányt a nem oda-tartozó pecsét ráfüggesztésével pótolni.

Imre király oklevelének hiteles voltát egyébként Jula nádor 1224-iki oklevele is igazolja.⁴ Ez az oklevél, melynek hitelességéről alább, az 1224. évi okleveleknél lesz szó, Imre királynak a nádor előtt bemutatott oklevele alapján tiltja a szentmáriahegyi egyház birtokain való cseberszedést. A nádor oklevele világosan az Imre király oklevele nyomán állítottatott ki, úgy hogy annak egyes kifejezéseit egyszerűen átvette.⁵ Minthogy pedig, a mint látni fogjuk, Jula nádor

¹ „Repertorium XV. (Spalato. Domkapitelarchiv)“ jelzet alatt.

² Ha Imre király eredeti okleveleiből nagyobb szám állana rendelkezésünkre, valószínűleg ki lehetne mutatni ez írások azonos kéztől való származását, a mennyiben az eltérések az illető írások írása 3—4 évi fejlődésének bizonyulnának. (Ennyi idő van a kérdéses oklevelek között.) Enélkül azonban nem mondhatjuk ezeket az írásokat föltétlenül azonos kéztől származóknak.

³ Szekfű Gyula úr szíves közlése.

⁴ XVI. számú regesta.

⁵ V. ö. pl a következő kifejezéseket: „ne pro eorum colleccione super ecclesie populum descendere presumant“ — „nec pro eorum colleccione super populum . . . ecclesie descendere audeatis“. „alio-

oklevelének hiteles voltában nincs okunk kételkedni, ez egyszersmind az Imre király oklevelének hitelességét is bizonyítja.

Ez már a II. Endre-féle oklevél ügyét is eldöntené. De ez az oklevél maga is nyújt bizonyítékot önmaga ellen. A Sopronm. Oklevéltárban csak tartalmilag közölt, de egyébként kiadatlan oklevél teljes szövege ugyanis a következő:

A. dei gracia Hungarie, Dalmacie, Chroacie, Rame, *Servie, Galicie, Lodomerique* rex, omnibus comitibus Supruniensis castris salutem et gratiam. Fidelitati vestre firmiter precipiendo mandamus, quatenus de vineis in terra abbat'is et fratrum de monte sancte Marie, *videlicet in Meynhart, in Michsa et in Prvscing ceterisque villis* cybriones non recipiatis, nec ab aliquo recipi permittatis. Possessio quippe libera est, et sicut aliorum accepimus testimonio, possessores eiusdem predii, comes videlicet Dyonisius et Florentinus ipseque Dominicus banus, qui eandem terram ecclesie et fratribus illis tradidit, hactenus non persolverunt. Id ipsum quoque collectoribus cybrionum precipimus, ne de cetero pro requirendis cybrionibus ab eis ad nos querimonia deveniat et ne pro eorum colleccione super populum ecclesie descendere presument, alioquin iram nostram incurrent. Preterea forum in villa Meynhart et aliud forum in villa Mychsa cum tributis, sicut hactenus, libere eos possidere concessimus. Populos etiam *illorum* nec coram aliquo iudice stare et a nullo preter nos vel quemcunque vice nostra episcopum *vel* comitem (!) eis *dedimus*, de reliquo prorsus iudicari permittimus.

Imre és II. Endre oklevele, melynek eltéréseit a cursiv szedésű szavak mutatják, alig pár szóban különbözik egymástól, de ezek a különbségek jellemzők. A király czíme megfelelő módon bővült. A monostor földjének általános megjelölése után a falvak részletező felsorolása van betoldva. Ez a betoldás azután igazán feltűnővé teszi az utána következő „*eiusdem predii*“-t. Igen jellemző az utolsó mondat elrontása, kimaradván „*comitem*“ után „*tunc iudicem*“, valamint a *dederimus* helyett írt *dedimus*. Ez magában is kétségtelenné teszi, hogy a II. Endre-féle oklevél készült Imre király oklevelének lemásolása és interpolálása után. Ugyan-

quin iram nostram incurrent“ — „nostram iram . . . incurretis.“ És „ . . . collectoribus cybrionum precipimus“ — „precipio vobis collectoribus cybrionum“.

ezt mutatja a „*possessio quippe libera*“ után következő „*est*“ is, mely a II. Endre-féle oklevélből kimaradt, és a sor fölé írva szúrták be utólag.

Az oklevél írásán is utánczás nyomait lehet felismerni. Az írás egészben meglehetősen hasonlít az Imre király oklevelének írásához, de bizonytalanabb, ingadozóbb. A spatói oklevéllel összehasonlítva, az eltérések nagyobbak és szembeötlőbbek, így pl. a fölibe írt *a*, az *st* stb. tekintetében. A hasonlóság nyilván utánczás következménye, de az utánczás nem sikerült.

Mindezek szerint a II. Endrének tulajdonított keltezetlen oklevél hamis. Hogy mi volt a hamisítás célja, azt nem lehet biztosan megállapítani. Talán Jula nádor 1224-iki rendeletének akartak a királyi rendelettel nagyobb nyomatékot adni. Mindenesetre valószínű, hogy ez az oklevél is 1224 után készült.

A monostor nem sokáig bírhatta békén a Domonkos bán adományozta javakat. 10—15 esztendő mulva már háborgatást szenvedett ezek birtokában, a mely körülmény néhány pápai oklevél kibocsájtására adott alkalmat.¹ Ezeknek az okleveleknek legfőbb érdeke a tárgyalt oklevélcsoport szempontjából abban áll, hogy először hozzák felszínre azt a szoros kapcsolatot, a melyben a szentmária-hegyi oklevelek az anyamonostor okleveleivel, a heiligenkreuziakkal állanak. Egyébként a további oklevelekre nézve csupán kettő bír közülük jelentőséggel, azért csupán ezekről szólunk, ámbár ezeknek behatóbb tárgyalása is egészen idegen területre vezetne a hazai diplomatika talajáról.

Már az első pápai oklevél, az 1204 április 19-iki privilegium, a birtokok neveit és a pertinentiákat tartalmazó mondatot kivéve, szószerint egyezik a Heiligenkreuznak szóló későbbi, 1210-ből való privilegiummal.² A jelzett mondaton kívül a két oklevél eltérése alig néhány szónyi. Ismerve a pápai kancelláriának az egyforma tárgyú oklevelek egyformán fogalmazásában követett szokását, az egye-

¹ Lásd a IV—VIII. számú regestákat.

² Weis, i. m. I. köt. n° XXXII.

zésen magában nincs miért megütköznünk. Hiszen például III. Inczének 1207 január 22-iki oklevele a bledenkai apáczakolostor számára¹ szintén teljes egyezést mutat oklevelünkkel. A feltűnő ebben csak az, hogy az anyamonostor később kap birtokaira nézve olyan megerősítést, mint az új alapítás. És ez azért ötlik szembe, mert pl. az 1207 márczius 6-iki oklevél² szintén egy későbbi, 1214-ből való Heiligenkreuznak szóló pápai oklevéllel mutat szószerinti egyezést.³ Csakhogy ennek az 1214. évi oklevélnek a megelőző mintáját is megtaláljuk a heiligenkreuzi oklevelek közt 1185-ből,⁴ mely egyetlen közbeszúrt mondatban tér csupán el az 1214-ikitől. (*Nam si de novalibus tantum etc.*) Föltehető tehát és kétségtelenül úgy is van, hogy a szentmáriahegyi, 1207 márczius 6-iki oklevélnek is ez az 1185-iki volt a megelőző mintalevele.

Ellenben a heiligenkreuzi 1210-iki oklevél megelőző oklevelei 1185-ből⁵ és 1187-ből⁶ csupán az oklevél első felében egyeznek az 1210-ikivel, és így az 1204. évi szentmáriahegyi oklevéllel is, míg az oklevelek másik fele eltérő szövegezésű. Itt tehát nem a megelőző heiligenkreuzi oklevelek voltak a szentmáriahegyi oklevél mintái, hanem az utóbbi volt az 1210-iki heiligenkreuzi oklevél mintaoklevele, ha csak azt nem tesszük föl, hogy a heiligenkreuzi monostornak volt még egy, ma ismeretlen oklevele az 1187—1204 közé eső időből, talán III. Coelestin pápától, és ez szolgált az 1204-iki oklevél mintájául.

Bármint legyen is, az 1204-iki oklevél hitelességére nézve olyan bizonyítékunk van, mely kizár minden kétkedést. III. Inczének a gamszentbenedeki apátság részére 1209 május 15-én adott privilegiuma,⁷ mely fogalmazásában is nagyon rokon a szentmáriahegyi oklevéllel, a cardi-

¹ Migne, 215. köt. 1294. hasáb.

² VIII. számú regesta.

³ Weis, u. o. n° XXXV.

⁴ Weis, i. m. I. n° XI.

⁵ U. o. n^o X.

⁶ U. o. n° XV.

⁷ MODL. 56. sz. Kiadva: Monum. eccl. Strigon. I. 190.

nalisi aláírások közt több olyant mutat, melyek az 1204-iki privilegiumon is előfordulnak és ezek az aláírások a kézjegyekkel együtt tökéletesen egyeznek a két oklevélen. Ez a hitelességnek kétségtelen bizonyítéka, mert bár a névaláírás rendszeren nem maguktól a cardinalisoktól, hanem titkáruktól való, az *Ego* és a *SS* (subscripti) sajátkezű,¹ és ennek hamis volta még a legmesteribb hamisítványon is megállapítható.²

Azért foglalkoztunk ezzel az 1204-iki pápai oklevéllel, mert az ebben adott pápai megerősítés csupán négy birtokról szól, a mi a Domonkos bán alapítólevelével ellentmondásban levőnek látszik. Azonban a III. Incze oklevelében a birtokneveket bevezető mondat (a hasonló pápai megerősítések rendes formulája): *in quibus hec propriis duximus exprimenda* maga kínálja azt az értelmezést, hogy itt nincs valamennyi birtok felsorolva, hanem talán csak azok, amelyeknek birtokában ez időtájt a monostort háborgatták.³ Hiszen a Heiligenkreuznak szóló 1210. évi oklevélben sem teljes a birtokok felsorolása.

Már az 1207 február 26-án kelt indulgentia hat birtoknevet sorol fel, a mi közelebb áll az adományozott birtokok számához. Csakhogy itt meg az a baj, hogy az oklevélben felsorolt német birtoknevek közül csak Baransdorffot és Dagendorffot tudjuk azonosítani az alapítólevelben megnevezett Barannal és Daggal. Sattelbach a László falu határában levő patak, illetőleg völgy neve, mely 1225-ben is szerepel.⁴ De sem ez, sem Mulberch, Miscendorff és Gnasantal nem ismeretesek birtoknevek gyanánt.⁵

Mínthogy az oklevél külseje ellen nem igen lehet

¹ V. ö. Schmitz-Kallenberg a Meister f. Grundriss, Bd. I. Abt. 2. 2. kiad. 93. l.

² Tanulságos példája ennek az Archiv. f. Urkundenforschung, I. 295. s k. II. tárgyalta eset.

³ V. ö. az V. és VI. sz. regestákkal.

⁴ Sopronm. oklevéltár, I. 13. l.

⁵ Domonkos bán oklevelének XV. századi német fordításában ODL. 35. sz.), a birtokok német nevei: Mennersdorff, Hohenberg, Prossinckh, Strobelsdorff, Putzelsdorff, Munichhoff, Warersdorff, Dagendorff.

kifogást emelni, az 1207 márczius 6-iki mandatummal tökéletesen egyező írása pedig, ha nem is lehet a hitelességének döntő bizonyítéka, minthogy ugyanazon monostor javára szól az is, mégis inkább a hitelesség mellett tanúskodik, mint az ellen: a felsorolt neveket a monostori birtokok német elnevezéseinek kell elfogadnunk. A specialis helyrajzi történetnek kell eldöntenie, hogy ezek az elnevezések mely birtokokra illenek és később hogyan változtak. Magát az oklevelet nyomósabb ok híján hitelesnek kell elfogadnunk, ámbár a bulla hiányzik róla.

Az eddig tárgyalt okleveleken kívül még néhány magánadomány tartozik a szentmáriahegyi első adományok és megerősítések közé. Ezek: Iván vitéz 1206—18 közt kelt oklevele;¹ Miklós ispánnak a kerek rét ügyében adott bizonyáglevele;² Pessa nb. Etulnak Chuzar birtokra vonatkozó adománya;³ Baka várjobbágnak és Buda nevű rokonának Enud falusi földjüket illető adománya⁴ és Kach (Chak?) ispánnak ugyancsak Baica adományára vonatkozó 1235-iki oklevele.⁵ Ezekről az oklevelekről azonban, a mennyiben hitelességük egy vagy más okból kérdéses lehet, más helyen, az 1225-iki nagy oklevéllel kapcsolatban fogunk szólni.

II.

Az 1224-iki oklevelek. Laztay birtok.

Az 1224. évből, még pedig a 21. uralkodási év szerint annak második feléből II. Endre királynak két oklevele maradt a szentmáriahegyi monostor számára, a melyek a monostornak bennük érintett javait tekintve, részben meg-egyeznek ugyan egymással, másrészt azonban az oklevelek célzatát és egész tenorját tekintve egymással ellentétesek.

¹ IX. sz. regesta.

² XI. sz. regesta.

³ XV. sz. regesta.

⁴ XXXIII. sz. regesta.

⁵ XXX. sz. regesta.

Az egyik oklevélben¹ Endre király évi 1000 zvon (zuanus) sőt ad a monostornak és egyszersemind megerősíti a monostort Imre királytól nyert jövedelmeiben, nevezetesen Meinart, Laztey, Prezseine, Miske és a többi falvak cseberadójának és szabad dénárjainak, valamint Meinart és Miske falvak vásárvámjának birtokában. A másik oklevél² a monostor patronusa, a Domonkos bán fia, Bors ellenében nyújt a monostornak oltalmat. Minthogy ugyanis a szerzetesek panaszaik szerint Bors sok kárt okozott a monostornak, a király Miklós ispánt bízza meg azzal, hogy ha akár Bors, akár más erőszakosan meg akarna szállni a monostor népénél, Miklós ispán akadályozza meg. A monostor kegyuraságát a király azért meghagyja Borsnál, de rendeli, hogy az ő, vagy az Imre király adományából nyert jövedelmek, nevezetesen a maynharti, laztai, prezingi és mychsai és a többi földeken szedett cseberadó, vásárvám, szabad dénárok és a sójövedelem ne Borst, hanem a monostort illessék, a monostor népei fölött pedig csak a király vagy helyettese, Miklós ispán ítélkezzék.

Ez a két oklevél is belekerült a szabad dénárok miatt megindult újabb vitába, és abból hitelük nagyon megtépázva került ki. Az első ellen Hóman Bálint emelt nagyon súlyos kifogást,³ hamisnak mondván az oklevelet, mely a Borssal szemben tett korszerű kijelentéseket elhagyva, a sójövedelem igazolására készült. A másikat Erdélyi László eleintén kifogástalannak mondta,⁴ utóbb azonban ennek elismerését feltételhez kötötte, s ha ezt a feltevést elejtjük, „akkor az oklevél több más borsmonostori hamisítvány társaságában már szintén azt a törekvést szolgálja, hogy a monostor megszabaduljon Borsnak és családjának zsaroló, jövedelmeket lefoglaló kegyurasága alól s a királyi kegyuraság védelme alá kerüljön“.⁵ Az oklevél hitelessége e szerint nem föltétlenül áll meg.

¹ XIV. számú regesta.

² XIII. szám.

³ Századok, 1913. évf. 191. l.

⁴ Az első állami egyenes adó elmélete, 22. l.

⁵ Századok, 1913. évf. 287. l.

Az első oklevél ellen felhozott ellenvetés nagyon alaposnak látszik. Mert ha a másik, vele úgyszólván egyidőben kelt oklevél hiteles, a mely oly élesen fordul Bors ellen, akkor mindenesetre különös, hogy emebben nyoma sincs a Borssal szemben való állásfoglalásnak. De az oklevél súlya nem is a jövedelmek biztosításán, hanem a sóadományon van. És hogy áll ennek a sóadománynak az ügye?

Az 1225-iki nagy oklevélben is szó van a sóadományról, de itt a király csak 200 zuanusról beszél. ennyinek adományozását erősíti meg, illetőleg ennyit adott előzőleg a monostornak.¹ Már most akár hiteles a nagy oklevél, akár nem, ez a körülmény mindenkép ellene szól az 1224-iki oklevélnek: ha hiteles, akkor egyenesen megczáfolja emezt, ha pedig hamis, akkor is érthetetlen, hogy a hamisítványba kevesebbet írtak, mint a mennyit a hiteles oklevél mond!

Az 1000 zuan só ezután 1233-ban szerepel újra. Van ugyan még két fontos, keltezetlen oklevél is, a melyekben szintén szó van az 1000 zuanusról;² minthogy azonban ezeknek nagyon is ingadozó hitelességét a maga helyén behatóan kell tárgyalnunk, itt, a sóadományra nézve teljesen ki kell őket a tárgyalásból kapcsolnunk. De van II. Endrének a Jakab pápai követtel történt megállapodása folytán adott sóadománylevelekkel egyidőből, 1233 október 1-ről is a szentmáriahegyi monostor részére szóló oklevele,³ melyben a király megújítja a maga 1000 zuanus sóra vonatkozó adományát, egyenes hivatkozással az erről szóló oklevélre: „*quod . . . in privilegio ecclesie vestre a nobis concessio similiter continetur*“. Ez az oklevél fogalmazásában nagy egyezést mutat a hasonlótárgyú heiligenkreuzi oklevéllel,⁴ melylyel még jobban egyezik, mint a milyen egyezést az 1233-ból való többi, szintén rokonfogalmazású sóadománylevélben találunk. Rokon egyházak okleveleiről lévén szó, ez magában véve nem lenne az oklevélre nézve

¹ Sopronm. Oklt. I. 16.

² Fejér, III. 2. 189. és u. o. 87. l.

³ XXV. sz. regesta.

⁴ Weis, I. n° LXXI.

compromittáló; de azzá válik az oklevél külső formáinak megvizsgálása után.

Az 1233-iki oklevél eredetije a heiligenkreuzi levéltárban van. Hosszabbított írással kezdődik, de a hosszabbított írás az invocatiónak csak első négy szavára terjed, azután közönséges írással folytatódik. Az oklevél írása hevenyészett. A záradékban az országnagyok közül csak négy püspök van megemlítve, azután a sorozat *et ceteris* szavakkal megszakad. Pedig a hártya alján még akkora üres hely van, hogy plicának is sok volna. Ha az oklevélnek ezt a formáját az ugyanezen a napon kelt sóadományozó levelekkel hasonlítjuk össze, melyek a dolog fontosságához illően igen díszesen vannak kiállítva,¹ akkor különösen feltűnik a szentmáriahegyi oklevélnek nagyon is sietve, sőt szabályellenes módon való kiállítása. Másolatnak vagy fogalmazványnak nézhetnők, ha a hártya közepén lévő két bevágás (a pecsét számára) nem mutatná, hogy az oklevél eredetinek akar látszani. Így azonban teljes bizalmatlansággal kell lennünk az oklevél hitelessége iránt, a mi azután az 1000 zuanus adományozásának megtörténtét is egészen kétségessé teszi. Nem véve itt figyelembe a két keltezetlen, nagyon is kétséges hitelű oklevelet, csak ez az 1233-iki hamis oklevél szól az 1000 zuanusról, míg az 1225-iki nagy oklevél egészen eltérő módon csak 200 zuanust említ.

Ilyen módon azonban az 1224-iki adománylevél ügye is nagyon rosszul áll és egy ideig azt magunk is hamisítványnak tartottuk. Csupán az okozott nehézséget, hogy az oklevél szerkezete éppen nem olyan, hogy a hamisítás feltevését támogató!

1224 második feléből ugyanis még két oklevelet ismer-

¹ Így a pannonhalmi monostornak szóló oklevél (eredetije a pannonhalmi r. lvtban, XX. F.) és a tihanyi apátságé is (u. o. Tihan. I. 7.). A heiligenkreuzi sóadománylevél eredetijét nem láthattam, mert Heiligenkreuzban lételemkor az apátsági levéltárosnak kevéssel előbb történt halála miatt főtiszt. Pöck G. apát úr ezt az oklevelet, valamint Imre királynak 1203-iki oklevelét (Weis, I. n° XXVII.) nem találván meg, nem tudta rendelkezésemre bocsátani.

riünk, a melyeknek bevezető része az arengával együtt¹ teljesen egyezik a borsmonostori oklevéllel, az országnagyok felsorolásában azonban eltérések vannak. Ezek az eltérések azonban nemcsak hogy megfelelnek a tényleges viszonyoknak, hanem a három oklevél egymásutánját is pontosan meghatározzák. A borsmonostori oklevélben még Tamás az esztergomi érsek, ki pedig 1224 novemberének végén halt meg.² Oklevelünknek tehát előbb kellett kelnie, valószínűleg szeptember vagy októberben, mert Gergely győri és Cletus egri püspök még csak megválasztottként szerepel benne. A másik oklevél a győri egyháznak szól;³ ebben is Tamás még az esztergomi érsek, de Gergelyt a szöveg már püspökként említi; ez az oklevél is december előtt kelt tehát, de később, mint a borsmonostori. A harmadik oklevél a vasvári egyházé.⁴ Ebben Esztergomban már sedis vacantia van, tehát az oklevél decemberben kelt s ennek megfelelően Gergely is, Cletus is már mint megerősített püspökök vannak megnevezve az oklevél záradékában.

Teljesen összevág ezzel az is, hogy a szentmária-hegyi és a győri oklevélben még Miklós a soproni ispán, a vasváriban ellenben már Gyula nádor viseli ezt a címet, Miklós pedig pozsonyi comes. Miklós ugyanis 1223-ban és egy ideig 1224-ben is soproni ispán volt,⁵ csak az év végén lett pozsonyi ispán és a királyné curialis comese.⁶ A három oklevélnek ezek az adatai tehát mindenképen kiállják a próbát.

Az adatoknak ilyen összevágása mellett legföljebb azt tehetnők fel, hogy a szentmáriahegyi oklevél protocolluma és eschatocolluma valamely hiteles oklevélből van másolva, a mely oklevél azonban elveszett.

¹ Ez az arenga már 1217-ben is előfordul: Wenzel, VI. 383.

² Mon. eccl. Strigon. I. 224.

³ A pannonthalmi convent 1331-iki átiratából közölte Wenzel, XI. 174.

⁴ Wenzel, VI. 424. (Eredetije a szombathelyi kpt. lvt. Lad. V. Fasc. I. n° 1.)

⁵ Wenzel XI. 175. és Fejér, III. 1. 458.

⁶ Wenzel, VI. 425. Hazai okmt. VI. 17. Utóbb: Wenzel I. 211. Fejér III. 2. 72. stb.

Az oklevél eredetijének megvizsgálása ezt a feltevést tarthatatlanná teszi, de egyszersmind a kérdésnek nagyon egyszerű megoldására vezet rá. A MODL. 110. számú eredeti szép, mintaszerűen kiállított oklevél, a melyet Siekel méltónak tartott a Monumenta graphicában való közzétételre.¹ A betűk hosszú szárával jellegzetes írása némileg az esztergomi egyház részére szóló 1218-iki oklevél írására emlékeztet,² de mégis egészen más. Az írás az utánzásnak semmi nyomát nem árulja el. Pecsét nincs az oklevélen, de az Országos Levéltárnak 1889-ben kiadott pecsétmutatója az I. táblán 1. szám alatt II. Endrének második, 1213 után használt egyszerű pecsétjét azzal közli, hogy ez a DL. 110. sz. oklevél pecsétje. Azóta ez a pecsét leszakadt és úgy látszik, hogy más oklevél mellé került. Az oklevelet tehát a külseje hitelesnek mutatja.

Ellenben a szövegben csupán egyszer előforduló *Mille* szó *rasurán van más tintával és más írással írva!* A tinta színe világosabb. Az *M* alakja más, mint az oklevélben használt többi *M* (Miske, Meinhart). Az *e* befejező kapcsoló vonala lefelé hajlik horgosan, holott az oklevél egyéb helyein ez a vonás fölfelé hajló (v. ö. *precipue*, *Prezscine*, *dominice* stb.). Az *ll* szára rövidebb, mint egyebütt, még az ugyanazon sorban előforduló *villa* szóban is, pedig ez az oklevél legrövidebb *ll*-je. Föltétlenül bizonyos, hogy a *Mille* helyén eredetileg más valami volt, a mit kivakartak és helyére írták a *mille* szót. Hogy mit vakartak ki, azt az 1225-iki nagy oklevél árulja el, mely *ducentos zuanos*-t mond. Az 1224-iki oklevélben is ennek kellett állania eredetileg, de, tekintve a rasura helyének terjedelmét, a *ducentos zuanos* bizonyára számjeggyel volt írva: *CC*, talán az *-os* végzet jelölésével.

Ez azután alaposan megváltoztatja az 1224-iki oklevélről való nézetünket. Hiteles az, de interpolált. Sőt az interpolálás idejét is elég biztosan megállapíthatjuk.

Van IV. Bélának egy oklevele 1236-ból, melyben a

¹ VI. füz. n° 2.

² Monum. eccl. Strigon. I., tab. II.

király a pápa felszólításának hatása alatt visszaadja a monostornak az előbb visszavett Sydan föld felét és vele évi 500 zuanus sót.¹ Az előttünk csupán egy minden bizonyynyal hibásszövegű másolatból² ismeretes oklevélnek ez az adata úgy érthető, hogy az 500 zuanus is az előbb visszavont összeg fele, tehát az adomány 1000 zuanusról szólt. 1236-ban tehát sikerült a monostornak igazolnia, hogy eredetileg 1000 zuanust kapott. Az oklevelek, melyekkel ezt bizonyíthatta, mint láttuk, hamisak, illetőleg nagyon kétes hitelességűek. Az 1233-iki oklevél kétségtelenül az 1236-iki oklevél elnyerése érdekében készült és ugyanezen czélból ugyanakkor történt az 1224-iki sóadománylevél megkorrigálása is.

De akkor hogy áll a másik 1224-iki oklevél ügye? Mert ha a sóadományozó oklevél egészben hitelesnek, csupán a *mille* szó tekintetében interpolálnak bizonyul, ez a vele némikép ellentétes védelmező oklevél hitelét bizonyos fokig aláássa.

A sóadományozó oklevél, a mint láttuk, szeptember—októberben kelt. A másik oklevél egyéb jövedelmek mellett már a sójövédelmet is felemlíti, tehát ennek később, a sóadomány megtörténte után kellett kiadatnia. De ez meg III. Honorius pápának még ugyanazon év márczius 11-én kelt oklevelével lesz nehezen összeegyeztethető. Ebben az oklevélben³ ugyanis a pápa azzal bízta meg a győri püspököt, hogy a szentmáriahegyi monostorral szemben bizonyos pénzüsszegre, birtokokra és egyéb javakra nézve igazságtalanul eljáró Borssal szemben szolgáltasson a monostornak igazságot. Legalább is gondolkozóba ejt. hogy a királynál való panasztétel a pápai oklevél után aránylag olyan későre következett be.

Azután az is feltűnő, hogy a protectionalis levél a monostort a még csak imént nyert sóadomány tekintetében is védi a patronussal szemben. Ez későbbi időben helyén való lehetne, de itt mintha csupán a főczélzat leplezésére volna jó.

¹ XXXII. számú regista.

² Lásd erről az 51. lapon mondandókat.

³ Lásd a registák közt XII. szám alatt.

A főczélzat pedig, mely az oklevélben ugyancsak ki van emelve, a megszállás ellen való tiltakozás úgy Borssal, mint bárki mással szemben. Már találkoztunk egy hamis oklevéllel, az 1195-ikivel, mely ugyanezzel a czélzattal készült. Ha ezzel szemben az 1225-iki oklevélben azt olvassuk, hogy Bors ispán a monostor javára szóló intézkedéseit azért tette, hogy a monostor népei őt mindig tisztelettel fogadják,¹ a mi kétségtelenül a megszállásra értendő, akkor az 1224-iki oklevél czélzata még szembeötlőbb. Akár hiteles az 1225-iki oklevél, akár nem, bizonyos, hogy a megszállás alól ez nem menti fel a monostort; már pedig bajos elképzelni, hogy ezt a kötelességét elismerte volna a monostor, ha 1224-ben csakugyan oly határozottan fel lett volna ez alól mentve.

Inkább úgy tűnik fel, hogy a sóadományozóoklevélnek a Borssal folyt vizzályról való hallgatása azt mutatja, hogy ez a vizzály, talán éppen a pápa közbelépésére, 1224 második felében már megszűnt, és csak utóbb használták fel ezt az ürügyet a szállásadás kötelessége alól való kibúvársra. A későbbi keletkezésre vall az is, hogy az oklevél Miklós ispánt csak comes-nek mondja, közelebbi megjelölés nélkül. Ez inkább 1230 körüli állapotra vall.²

Mindez magában véve kevés lenne arra, hogy az 1224-iki oklevél hitelességét e miatt gyanúba fogjuk. A tárgyi okoknak nagyon erőseknek, úgyszólván megdöntenetlenségnek kell lenniök, hogy a csupán rájuk támaszkodó kritika eredményei megállhassanak.

Azonban az oklevél ellen felmerült gyanúnkat súlyos külső ok is támogatja. A heiligenkreuzi levéltárban lévő eredeti oklevél írása egyező a III. Béla 1195-iki hamis oklevelével és II. Endrének MODL. 124. sz. keltezetlen oklevelével is, a mint erre már fentebb, a III. Béla király oklevelének tárgyalásakor rámutattunk.³ (*L. II. tábla. a. b.*) Szóval ez az oklevél is abba az íráscsoportba tartozik, a

¹ Sopronm. okl. I. 15.

² V. ö. Karácsonyi, A magy. nemzets. III. 40.

³ Lásd a 14. lapon.

melyre a DL. 124. sz. oklevél tárgyalása kapcsán még visszatérünk.

Az oklevélen a kettős pecsét függ, a melyet II. Endrének ez időben bíraskodási, megerősítő és egyszerűbb donationalis oklevelein találunk.¹ A pecsét kifogástalannak látszik, a mi az oklevél hitelessége mellett szólna. Ha egyébként az oklevél tartalmilag nem volna gyanús, felvethetnők azt a magyarázatot, hogy bár az írás a megjelölt hamis oklevelekkel egyező, lehetséges, hogy az oklevelet a kor szokása szerint a monostorban írták, de a kancelláriában pecsételték meg, s így az hiteles. Feltéve, hogy az illető hamis oklevelek is körülbelül ugyanebben az időben készültek a monostorban, vagy inkább Heiligenkreuzon, lehetséges, hogy a hamis okleveleket és ezt a hiteles oklevelet ugyanaz a kéz írta.² Ennek a lehetőségnek azonban az a feltétele, hogy az illető oklevél minden tekintetben kifogástalan legyen. Az 1224-iki protectionalis oklevélről ezt nem mondhatni el. Minthogy pedig a heiligenkreuzi és a szentmária-hegyi okleveleken előforduló pecséteknek, mint a hitelesség bizonyítékainak értékéről már volt alkalmunk nézetünket előadni,³ kénytelenek vagyunk ezt a mentő magyarázatot elvetni és az 1224-iki oklevelet azok közé a hamis oklevelek közé sorozni, a hová írása is utalja.

Az 1224. év végén Julia nádor mandatumot intézett a

¹ Ilyen egyszerűbb formájú adománylevelek: HO. V. 8., Mon. eccl. Strigon. I. 218. stb.

² Az írásösszehasonlításnak Sickel által megállapított elemi szabálya az, hogy az ugyanazon kibocsájtótól származó, de különböző személyek részére szóló oklevelek írásának egyező volta arra vall, hogy azok az oklevelek a kibocsájtó kancelláriájából kerültek ki, tehát hitelesek. (V. ö. Bresslau, Urkundenl. 2. kiad. I. 42. és 414. 1.) Megfordítva azonban az ugyanazon személy vagy testület részére szóló egyébként kifogástalan oklevelek hitelességét nem dönti meg az, ha velük egykorú hamisítványok írása ugyanattól a kéztől származik, mert a hiteles oklevelek jó részét is maguk az egyházi testületek írták és készen mutatták be megerősítés és megpecsételés végett. Ez főképp a királyi kancelláriának kevésbé szervezett korában, tehát a XIII. század közepéig nem tévesztendő nálunk szem elől.

³ 16. l.

soproni cseberszedőkhöz, melyben megtiltotta a szentmária-hegyi monostor Meynhart, Laztay, Prezne és Michsa nevű falvaiban a cseberszedést, hivatkozva Imre király adományára és II. Endre megerősítésére.¹ Hogy ez a parancs az év végén kelt, az abból tűnik ki, hogy Jula nádor soproni ispánnak írja magát, e tisztséget pedig Miklós ispán viselte az év végéig, csak az év végén cserélte föl azt a pozsonyi ispánsággal.² Hogy ez az oklevél hiteles, azt az Imre király és II. Endre király hiteles okleveleire való hivatkozás mellett az oklevél külseje és szerkezete is bizonyítja. A nádornak ugyanezen évből való másik oklevele szerkezetben és egyes kifejezéseiben is egyezik vele.³

Jula nádor oklevelét nemcsak az Imre király intézkedésére, sőt oklevelére való hivatkozás fűzi az 1224-iki királyi oklevélhez, hanem az is, hogy ezekben az oklevelekben jelenik meg először a monostor birtokai között Laztay (László). Az első adomány- és megerősítőlevelek Laztayt nem említik, bár Jula nádor oklevele szerint ennek cseberadóóját is Imre király adta a monostornak. 1224 óta gyakran emlegetik az oklevelek a monostor többi birtokaival együtt Laztayt is. Benne van IV. Béla királynak 1267. évi oklevelében is, melyet tárgya és egyéb kapcsolatai folytán az 1224-iki oklevelekkel együtt kell tárgyalnunk.

IV. Béla királynak ez az oklevele⁴ megerősíti a monostort II. Endre királytól nyert cseberszedési jogában, miután a Herbord comes által erre vonatkozólag ejtett vizsgálat igazolta, hogy a monostor e jogát az adományozás ideje óta háborítatlanul gyakorolta. IV. Béla király a monostor falvai közül éppen azt a négyet, Meinharthot, Laztayt, Michsát és Prezynát emeli ki, mint az 1224-iki oklevelek; a többieket általánosan foglalja össze.

A kiadásokból, melyek ennek az oklevélnek a szöve-

¹ XVI. sz. regesta.

² A Miklós ispánságáról fönebb mondottakkal v. ö. Wenzel XI. 175. és Fejér III. 1. 458., hol Jula nádor még bodrogi ispán. Wenzel VI. 425. és Hazai okmt. VI. 17. már soproni.

³ Monum. eccl. Strigon. I. 247.

⁴ Lásd a XLII. sz. regestát.

gét egymástól többé-kevésbé eltérően közlik, kitűnik, hogy a kiadók előtt az oklevélnek nem ugyanaz a példánya feküdt.

Oklevelünknek csakugyan két eredeti példánya van, az egyiket az Országos levéltár, a másikat a pannonhalmi főmonostor levéltára őrzi. Az utóbbin IV. Bélának 1242 óta használt kettős pecsétje függ; az Orsz. levéltár példányáról a pecsét le van tépve, csak a zöld selyemrojtok maradtak a plicában. Ezeket a példányokat a kiadásokkal összevetve megállapíthatjuk, hogy Fejér¹ és a Tudománytár² közlésének a pannonhalmi példány szolgált alapjául, míg Wenzel³ a Tudománytárban közölt szöveget a kamarai levéltár példánya szerint javítgatván, a kétféle szöveget tökéletesen összekeverte. Míg tehát a Tudománytár a pannonhalmi példány szövegét meglehetősen hűséggel adja, a másik példány szövege a maga valóságában nincs kiadva. Nem lesz fölösleges az érdekes oklevélnek ezt a másik szövegét közölni az Országos levéltár példánya szerint:

Bela dei gracia Hungarie, Dalmacie, Croacie, Rame, Servie, Gallicie, Lodomerie Comanieque rex omnibus presentes litteras inspecturis salutem in omnium salvatore. Ad universorum noticiam tenore presencium volumus pervenire, quod . . . (!) Abbas et conventus monasterii de monte sancte Marie ordinis Cisterciensis ad nostram presenciam accedentes exhybuerunt nobis privilegium felicis recordacionis regis Andree karissimi patris nostri, in quibus expresse vidimus contineri, quod idem rex Andreas pater noster contulerat iamdicto monasterio omnes chybriones de Menharth, de Laztoy, de Nyksa, de Prezyna et aliorum populorum eorundem, petentes humiliter, ut collacionem ipsorum chybrionum eisdem per predictum patrem nostrum factam nostro dignaremur priuilegio confirmare. Verum quia nobis, utrum iidem fratres dictos chybriones a tempore collacionis facte perceperunt et percipiunt, vel nunc sint in pacifica possessione eorundem, plena veritas non constabat, fideli nostro Herbordo comiti, filio Osl, ut in fide Deo et nobis debita inquireret et videret, si predicti fratres memoratos chybriones a tempore collacionis pacifice perceperunt et percipiunt, nobisque fideliter rescriberet, nostris litteris dedimus in mandatis: qui quidem rescripsit nobis in fide

¹ CD. IV. 3. 398.

² Új folyam, XV. k. 190.

³ ÁUO. XI. 567.

sua debita et corone, quod prefati fratres ipsos chybriones a tempore collacionis facte per predictum patrem nostrum semper pacifice perceperunt, et fuerunt et sunt in pacifica possessione eorumdem. Nos itaque, quia per litteras ipsius comitis Herbordi fuimus certificati, volentes . . (!) abbatem et fratres memoratos esse et perpetuo permanere in quieta percceptione ipsorum chybrionum, nec per aliquem in posterum de eisdem perturbari, eandem collacionem iamdicti patris nostri ad instanciam et petitionem fratrum predictorum de benignitate regia auctoritate presencium duximus confirmandam duplicis sigilli nostri munimine roborando. Datum per manus magistri Farcasii, prepositi Albensis, aule nostre vicecancellarii dilecti et fidelis nostri, anno Domini MCCLXVII. regni autem nostri anno tricesimo secundo.

Ha ezt a szöveget összevetjük a Tudománytárban közölt szöveggel, feltűnik, hogy a két példány közt nemcsak egyes kifejezésekben, hanem a mondatok alakításában is sok eltérés van. Több, mint a mennyi a két példányban kiállított oklevelekben rendszeren előfordul. Az ilyen oklevelekben a két példány szövege többnyire teljesen egyező szokott lenni, mint több pannonhalmi oklevélben, vagy pl. III. András királynak Wdol adományozásáról szóló 1297-iki oklevelében látjuk ezt, melynek szó szerint egyező két példányát a kismartoni levéltár őrzi.¹ Vagy pedig egy-egy résznek (mondatnak) betoldására és módosítására szorítkozik az eltérés, minek példáját az alábbiakban is fogjuk látni. Itt azonban az oklevélnek bizonyos fokú átfogalmazásáról van szó, a mi már szokatlan és az oklevél hitelességére nézve aggodalmat kelthet.

Ki kell azonban emelnünk, hogy az eltérések közt egyetlen egy sincs, mely a két példány között tárgyi különbözést okozna. Két pont adhatna mégis okot arra a gyanúra, hogy a két példány közül valamelyik nem hiteles. Az egyik az, hogy a pannonhalmi példány a Herbord comesnek adott rendelet előtt kiemeli, hogy a király látta II. Endre oklevelében a csebrek adományozásának megtörténtét, mit a másik példány mellőz. Ez célzatosnak tűnhetnék fel, ha mindjárt a narratio elején mind a két

¹ Rep. 45. fasc. N. n° 301. Kiadva: Wenzel, X. 260.

példány egyező módon nem mondaná ugyanazt (*in quibus expresse vidimus contineri, quod etc.*), a mit a pannonhalmi példány alább még egyszer felhoz. A célzatosnak látszó betoldás ezáltal egyszerűen stilaris változtatás marad.

A másik fontosnak látszó különbség az uralkodási évben van, melyet az Országos levéltári példány 32-nek, a pannonhalmi 33-nak mond. Ebből már, mint látni fogjuk, mindenesetre lehet valamit következtetni, de nem valamelyik példány hitelességének rovására.

Bármilyen kétségünk lenne is egyébként a két példány egyikének hitelességét illetőleg, a két oklevél írásának összehasonlítása után el kellene annak tűnnie. A két példány írása ugyanis minden kétséget kizáró módon egy kéztől származik, mi az összehasonlításnál rögtön szembe-tűnik. Egy a kezdő *B* betű díszítése is, bár ebben a korban a díszes betűk olykor nem az oklevél többi részének írójától származnak. A két példány tehát feltétlenül egy helyről került ki. S hogy ez a hely a királyi kancellária volt, azt a IV. Béla egyéb okleveleivel való összehasonlítás igazolja. Az Országos levéltárban IV. Bélának két oklevele van 1263-ból. Az egyik Lőrincz főasztalnokmesternek szól,¹ a másik Domonkosnak, István ifj. király főpohárnokának.² Ennek a két oklevélnek az írása, habár négy évvel korábban keltek, minden kétséget kizáróan azonos a szentmáriahegyi oklevél írásával. (*I. tábla, c. d. e.*) Viszont a pannonhalmi monostornak egyik 1267-iki oklevele,³ szintén IV. Bélától, írásában eltérő typust mutat ugyan, de a kezdő *B* betű szakasztott olyan, mint a szentmáriahegyi oklevélen. Míg ez egyfelől arra vall, a mit föntebb érintettünk, hogy a díszes betűt az oklevélre olykor nem az oklevél írója rajzolta, mivel ez külön ügyességet kívánt, addig másfelől az is bizonyos, hogy ennek a négy oklevélnek illetén egyezése valamennyinek a királyi kancelláriából származását, és ezzel együtt hite-

¹ MODL. 550. sz. Kiadta Wenzel, VIII. 50. és Alsószlapon. Okmt. 9.

² MODL. 33,715. sz. Kiadva: Smečiklas, V. 264. és Fejér, IV. 3. 138.

³ Eredetije a pannonhalmi r. lvtban, XLVII. E.

lességüket is bizonyítja, *különböző adományosoknak szóló, egymásra nézve teljesen közömbös*¹ oklevelek írásának egyezéséről lévén szó. E szerint tehát az 1267-iki szentmáriahegyi oklevélnek mind a két példánya föltétlenül hiteles.

Ebből most még két következtetést vonhatunk le.

Az egyik az, hogy a szóbanforgó szentmáriahegyi oklevélnek október 14-ike táján kellett kiadatnia. 1267 október 14. előtt a 32. uralkodási év érvényes; ezt tünteti fel a pannonhalmi oklevél és a szentmáriahegyi oklevél országos levéltári példánya is. Ellenben ennek pannonhalmi példánya 33. uralkodói évet mutat, tehát október 14. után kellett kiadatnia. Nem valószínű, hogy a lényegileg teljesen egyező oklevélpéldányok kiállítása közt hosszabb idő telt volna el. Valószínűleg csak napokról van szó. Az egyik, a budapesti példány, bizonyára kevéssel október 14. előtt, a pannonhalmi példány kevéssel október 14. után kelt. Érdekes példája ez a látszólagos keltezési ellentmondás természetes megfejtésének.

A másik következtetés, melyet az 1267-iki oklevél két példányának eltéréseiből vonhatunk, a királyi kancellária akkori gyakorlatára jellemző.

A szervezettebb, nagyobb személyzetű kancelláriákban külön fogalmazók (dictatorok) végezték a szövegezést, míg az írnokok (scribák), csupán a kész oklevélszöveg másolásával foglalkoztak. Az, hogy a szentmáriahegyi két oklevél írása egy, szövegük azonban eltér (de csak stilizálásban), arra mutat, hogy itt az írnok és a fogalmazó egy személy, mert a ki csak másolja a két oklevelet, a scriba, nem változtat az eléje tett szövegen semmit. Látnivaló, hogy valami nagyszabású kancelláriai szervezetről még IV. Béla korában sem beszélhetünk.

Egészen meddő kérdés ezek után az, hogy vajjon mi szükség volt az oklevélnek két példányban való kiállítására?

¹ A Lőrincz főasztalnoknak szóló oklevélben a határleírás a kedheli apát levele alapján történik, s így itt még lehetne valami összefüggést találni a szentmáriahegyi oklevéllel; de a Domonkosnak szóló oklevélre nézve egyáltalán semmiféle kapcsolatot nem lehet megállapítani oklevelünkkel.

sára. Ezt mellőzhetjük. Érintenünk kell ellenben egy másik kérdést.

IV. Béla oklevele a cseberadományra nézve II. Andrásra hivatkozik, Imre király adományáról pedig nem szól. Vajjon nem II. Andrásnak keltezetlen, az előbbi fejezetben¹ hamisnak mondott oklevelére vonatkozik-e az utalás?

A birtoknevek felsorolása mutatja, hogy nem. IV. Béla oklevele, miként kiemeltük, éppen az 1224-iki oklevelekben megnevezett birtokokat hozza fel, melyek közül Laztayról a keltezetlen hamis oklevélben nincs szó. Pedig az ott említett három falu neve már úgy van betoldva az Imre király oklevelének a szövegébe, a melyet a II. Endre-féle keltezetlen oklevél követ. Meinhart, Michsa és Prezyna mellett Laztay említése az 1224-iki oklevélnek a hatására vall; ezt mutatták be tehát IV. Bélának a cseberszedési jog igazolására. Különben is a keltezetlen hamis oklevél nem adományi jellegű, hanem mandatum, épp úgy, mint nem adományi jellegű az 1224-iki hamis oklevél sem. Kétségtelenül az 1224-iki hiteles oklevél került tehát 1267-ben bemutatásra.

Az 1267. évi oklevélnek kétséget kizáróan hiteles volta a Laztayra vonatkozó többi oklevél szempontjából fontos.

Laztay, a mint láttuk, 1224 óta szerepel az apátság birtokai közt. IV. Béla 1267-iki oklevele azt bizonyítja, hogy a monostor azóta háborítatlanul bírta ezt a birtokát. Erre vall a győri káptalan 1268-iki oklevele is, mely bizonyos lasztheyi birtokrésznek Oth által a monostor részére történt visszabocsájtásáról szól, valamint Dénes győri püspöknek 1275 június 11-én kelt oklevele is a prozuiai, ketheli, lazteyi és mixei kápolnákra vonatkozó intézkedéséről.² Mind a két oklevél egészen kifogástalan.

Tudnunk kell azonban, hogy azon a Laztayon kívül, a mely a tárgyalt oklevelek tanúsága szerint a XIII. század eleje óta a monostor birtoka, még egy Laztay van,

¹ Lásd a 22. lapon.

² Lásd a XLIV. és LVII. sz. registát.

s a kettőt a XIV. század második fele óta alsó és felső Laztay néven különböztetik meg egymástól.¹ (Ma Alsó- és Felsőlászló.) A XIII. században még nincs meg ez a megkülönböztetés, azonban a határleírásokból, így az 1225-iki nagy oklevél leírásából is,² meg lehet állapítani, hogy az ekkor csupán Laztaynak mondott birtok a későbbi Alsó-Laztayjal azonos.³ A XIV. század végén mind a két Laztay a szentmáriahegyi monostor birtokában van. Azok az oklevelek tehát, a melyek 1285-ben és 1288-ban újból Laztay adományozásáról szólnak, minden bizonynyal Felső-Laztayra vonatkoznak.

1285-ből egy napról, június 16-áról keltezve a Héder-nemzetségből való Miklós nádornak egyszerre két oklevele szól Laztay adományozásáról. Az egyik oklevél szerint, a mely eredetiben a heiligenkreuzi apátság levéltárában van meg.⁴ Miklós nádor Moyscha nevű birtokát elcserélte Ponith fiának, Jakab comesnek Laztay nevű birtokáért; a cserét a vasvári káptalan előtt bevallotta és azután Laztayt teljes egészében, osztatlanul a szentmáriahegyi monostornak adta, a káptalani bizonyáglevelet is átadva.

Erre az elbeszélésre nézve meg kell jegyeznünk, hogy Laztay (nyilván Felső-Laztay) 1267 előtt a Buzád-nemzetségből való hirhedt Ponithé, a Jakab ispán atyjáé volt. azonban Ponith a Ják-nemzetséggel folytatott nagy pere kapcsán 1267-ben ezt a birtokot elveszítette,⁵ de utóbb, 1268-ban, egyéb birtokaival együtt valószínűleg Laztayt is visszakapta.⁶ A másik cserebirtokról, a baranyamegyei Moysáról 1310-ben azt olvassuk,⁷ hogy azt a Miklós nádor unokaöcscsei, János és Péter, a velük atyafi Miklósnak, bizonyára a Miklós nádor fiának⁸ engedik át, mint öröklött

¹ Így pl. a Sopronm. Oklvt. I. 524. és 527. l.

² U. o. 10. l.

³ V. ö. Kovács Ignác i. m. 18. l.

⁴ Lásd a LXX. sz. regestát.

⁵ Hazai okmt. V. 39.

⁶ Hazai okmt. VII. 109. V. ö. Kubinyi, Magy. tört. eml. I. 76. l.

⁷ Zichy-okmt. I. 137. és 128. l.

⁸ V. ö. Karácsonyi, Magyar nemzets. II. 146.

birtokukat, *possessionem ipsorum hereditariam*. Lehetséges, hogy Miklós nádor 1285-ben Moysa birtoknak csak őt illető részét adta cserébe Laztayért, 1310-ben pedig Moysának a Miklós nádor öcscsét, Henriket illető részéről van szó; azonban sem az 1285-iki, sem az 1310-iki oklevélből nem tűnik ki, hogy akár itt, akár ott, csupán részbirtok forogna szóban.

Mindezt lehet tehát akként magyarázni, hogy a Miklós nádor 1285-iki oklevelének hitelessége tárgyi tekintetben fenntartható legyen. Azonban az oklevél szerkezete már sehogy sem egyeztethető össze az egykorú nádori oklevelek szerkezetével. A nádori okleveleknek ekkoriban szokásos formáját a Miklós nádor 1277-iki,¹ vagy ugyancsak az ő 1287-iki oklevele² mutatja, legfeljebb a *Nos* marad el olykor a nádor neve elől.³ Az 1285-iki oklevél azonban *Ego*-val kezdődő, a keltezésben *datum* helyett *actum*-ot használó szerkezetével egészen elüt ettől a formától. Ez nem a hazai oklevelek formája, hanem a XIII. századi osztrák okleveleké, melyeknek példáit a *Weis* által kiadott oklevelek közt is bőven találni.⁴

Az oklevél külsejéről csak annyit mondhatunk, hogy egészben véve megfelel korának. Írása az egykorú heiligenkreuzi oklevelek írásának típusát mutatja. Csak egy pecsét van rajta, a Miklós nádor öcscséé, János báné; ez a pecsét — szokatlanul — első helyen, bal oldalt van, bár a szöveg a nádor pecsétjét említi először, míg az oklevél alsó jobb sarkán csak két bevágás jelzi, hogy ott kellene lennie az oklevél záradékában is jelzett másik pecsétnek, a Miklós nádorénak; de a bevágásokon nem igen látni, hogy valaha lett volna beléjük fűzve hártvaszalag.

Sajátságos, hogy Miklós nádornak egy másik, ugyanarról a napról keltezett oklevelén⁵ szintén csak egy pecsét van: ugyanaz, mint a másik oklevélen. A különbség csak

¹ MODL. 25,046. sz. Kiadta Wenzel, IX. 180.

² Fejér, V. 3. 385.

³ Wenzel, IX. 250.

⁴ Pl. a 241., 262., 266. stb. számú oklevelek.

⁵ Lásd a LXXI. sz. registát.

az, hogy itt a pecsét jobboldalt, zsinórról függ. Egyébként ennek az oklevélnek az Országos levéltárban őrzött eredetije is külsőleg éppen olyan sértetlen és teljesen ép, mint a heiligenkreuzi példány; a rajta függő pecsét is feltűnően jó állapotban maradt meg.¹ Csak éppen a Miklós nádor pecsétje hiányzik mind a kettőről!

Ebben a másik oklevélben Miklós nádor a Jakab comestól csere útján szerzett Laztayt (— a cserebirtok itt nincs megnevezve —) a monostornak adományozván, kiköti, hogy e birtokon se jobbágy, se nemes ne formálhasson igényt tulajdonra, vagy valami szabadságra, hanem mindenrendű lakos az ottani colonusok módján évi censust fizessen a monostornak; máskülönben az apát eltávolíthatja őket a birtokról. Látnivaló, hogy az egyébként is teljesen eltérő fogalmazású szöveg az előbb tárgyalt oklevélhez képest jelentékeny bővülést tartalmaz.

Ennek az oklevélnek a szerkezete is más, mint az egykorú nádori okleveleké. Körülményes arengával kezdődő, a záradékban tanúkat felsoroló formája az osztrák okleveleknek másik típusát mutatja, mely épp oly gyakori, mint az, melyet a heiligenkreuzi példány tüntet fel.² Nagyon szép, túlságosan díszes írásának jellege is idegenszerű és feltűnő rokonságot mutat Henrik meisseneni örgrófnak a buchi cistercita kolostor részére adott, 1286 január 5-iki oklevelének írásával.³ Posse ugyan azt állítja, hogy ezt az utóbbi oklevelet az örgróf kancelláriájában írták,⁴ azonban éppen oklevelünk írásával való rokonsága valószínűvé teszi, hogy az is, meg ez is cistercita kolostorból került ki, és az írás egyezése a közös cistercita íróiskolára vezethető vissza. Annyi bizonyos, hogy oklevelünk írása éppen olyan idegen, mint a szerkezete.

A két nádori oklevélnek idegenszerűségei alapján már most talán azt lehetne fölteni, hogy ezek az oklevelek nemcsak külső és belső formáikban követnek idegen

¹ Közölve az Orsz. levélt. pecsétmutatójában, II. tábla, 8 sz.

² Lásd pl. Weis I. köt. 238., 245., 246., 249. stb. számait.

³ Facsimiléje Posse, Die Lehre v. d. Privaturk. Tafel XVII. d).

⁴ U. o. 49. l.

gyakorlatot, hanem a keltezésnek egy napra tételében is. A német és osztrák gyakorlatban volt ugyanis szokásos, hogy ha az adományt később megtoldották s ahhoz valami jogot csatoltak, az erről kiállított új oklevélre a régi oklevél keltét írták.¹ Ilyen újból, bővítve kiállított oklevélnek volna tekinthető az 1285-iki oklevél országos levéltári példánya is, a heiligenkreuzit gondolva az először kiállított adománylevélnek.

De ha már a külföldön is, a hol pedig valóban szokásos volt ez az eljárás, ugyancsak résen kell lennie a kritikának, hogy valami hamisítványt ne minősítsen ilyen újabb kiállítású oklevélnek.² Miklós nádornak Laztay adományozásáról szóló harmadik oklevele egyenesen lehetlenné teszi, hogy ennek a hazai gyakorlatban teljesen szokatlan eljárásnak a mását keressük ebben az esetben.

Miklós nádor, illetőleg akkor már bán 1288-iki oklevelében³ laztheyi. 29 lyhinusból álló birtokát ismét azzal a kikötéssel adja a kedheli monostornak, hogy ezen a birtokon se a jobbágyok, se a telepesek semmi tulajdonra igényt ne tarthassanak, és ha nemes vagy jobbágy nyertelket az apát engedélyével, akkor évi censust kell fizetnie, mint a többi telepesnek.

Ennek az oklevélnek a szerkezete megfelel a nádori oklevelek szerkezetének, de a censusnak újból való hangsúlyozása már nagyon is feltűnő és a célzatosság gyanújába keveri úgy ezt, mint az 1285-iki oklevelet. Nem sikerült megtalálnunk az 1288-iki oklevél eredetijét, ámbár az a kézirati másolat, a melyből Fejér is közölte, a pozsonyi kamarai levéltár eredeti példányára hivatkozik. Így csupán a szövegre vagyunk utalva, a melynek szerkezete pedig, mint kiemeltük, a nádori oklevelek szerkezetével egyező. Azonban a mondottak után még sem fogadhatjuk el hitelesnek sem ezt, sem a censust emlegető 1285-iki oklevelet. Mert ha az 1285-iki oklevél hiteles, akkor mi

¹ Posse, i. m. 78. sk. Bresslau, Urkundenl. 2. kiad. II. B. 1. Abt. 308. sk.

² U. o. 314. l. és Posse, 79. l.

³ Lásd a LXXIII. sz. regestát.

sziükség volt az 1288-iki oklevélre? Az 1288-ikiinak hitelessége viszont amannak hitelességét zárja ki. Legvalószínűbbnek látszik, hogy mind a kettő a census érdekében készült, czélzatos koholmány. És erre nézve nagyon fontos érvünk van.

Az 1285-iki nádori oklevélnek, melynek eredetije Heiligenkreuzban van, megvan III. Endre királytól való 1297-iki átírata is.¹ Ez ellen az átíró oklevél ellen a szokottnál kissé fakóbb színű írásán és a pecsét erőszakosnak látszó letépésén kívül egyéb kifogást nem emelhetünk; ez pedig a hitelesség kétségbevonására nem jogosít föl. Szerkezete kifogástalan; írása, mely azonos a szintén a szentmáriahegyi monostornak szóló, MODL. 688. sz. hiteles oklevél írásával,² III. Endre király azon, rokonírású okleveleinek csoportjába tartozik, a melyekről alább lesz szó. III. Endre 1291-iki oklevelei kapcsán. Minthogy ebbe az íráscsoportba a szentmáriahegyi oklevelekre nézve teljesen közömbös oklevelek is tartoznak, az 1285-ikit átíró 1297-iki oklevelet, mely szerkezetileg is kifogástalan, hitelesnek kell tekintenünk.

Már pedig, ha 1285-ből, vagy 1288-ból olyan hiteles oklevele lett volna a monostornak, mely több jogot biztosít neki, minek kérte volna a kevésbbé előnyös oklevél megerősítését 1297-ben?

Aligha lehet a dolognak más magyarázata, mint az, hogy vagy nem merték a másik két oklevelet megerősítés végett bemutatni, vagy pedig *még nem is volt meg 1297-ben a másik két oklevél*. Ez az utóbbi eset a valószínűbb, ámbar az 1285-iki oklevél írásának jellege alapján a hamisítást 1297-nél sokkal későbbre nem tehetjük.

De ilyenformán azután Miklós nádor 1285-iki első oklevelének hitelessége is bizonytalanná válik. Idegenszerű szerkezete és pecsétjének a másik oklevél pecsétjével való egyezése mindenesetre ellene szól. Hozzátehetjük, hogy ez a pecsét még egy, fölöttébb gyanús oklevélen fordul elő.

¹ Lásd a LXXXI. sz. regestát.

² LXXVIII. sz. regesta.

János nádornak, ugyanannak, a ki 1285-ben mint bán szerepel, 1303 december 21-iki oklevele ez,¹ melylyel Zadan birtokot adta a szentmáriahegyi monostornak. Ez az oklevél tárgyilag nem igen egyeztethető össze a Zsidány birtokról szóló többi oklevéllel, a melyeket a következő fejezetben tárgyalunk. Szerkezete különös: a közhírré tétel után arenga, azután ismét promulgatio következik. Nagyon furcsán hivatkozik IV. Lászlónak (valószínűleg soha meg nem történt) adományára: *prout series totius negocii in ipsus litteris plenius continetur*. Úgy látszik, hogy János bánnak, illetőleg nádornak, mind a három pecsétje hamis² és természetesen az oklevelek is, a melyeken ezek a pecsétek függnek, szintén hamisak.

Az, hogy III. Endre 1297-iki átíró oklevele hiteles, az átírt oklevél hitelességét semmikép sem bizonyíthatja. A királyi kancelláriát sokszor félrevezették hamisítványokkal. Csupán annyi következik ebből, hogy az 1285-iki oklevélnek itt átírt példánya 1297-ben már megvolt. De kevéssel utóbb készülhetett a másik két oklevél is. Keletkezésüket már csak az 1285-iki oklevél (az országos levéltári példány) írásának jellege miatt sem tehetjük sokkal későbbre.

Jóval később keletkezett azonban egy másik hamisítvány, mely a Miklós nádor 1285-iki oklevelének második (országos levéltári) példánya után készült. Ez a győri káptalan 1285-iki oklevele,³ a melyben a káptalan Miklós nádornak Laztayt illetőleg a szentmáriahegyi monostor részére tett adományáról szóló bevallást bizonyítja és az adományozott birtok határait leírja. Ennek az oklevélnek nagyon zavaros a fogalmazata; mindjárt az elején a promulgatióban vala-

¹ Eredetije a pannonhalmi levéltárban van „*Abb. de Borsmonostra. Fasc. 85. 16. 11.*” jelzet alatt. Ki van adva a *Tudománytár*, újf. XV. 192. l. és *Fejérvél*, VIII. 1. 152. l.

² Már maga János bán pecsétjének alkalmazása is különös oly okleveleken, a melyek tartalmához az ő hozzájárulása nem szükséges; a hozzájárulásról legfeljebb Majsza elcserélésénél lehetett szó, de nem Laztaynak a monostor részére történt adományozásánál.

³ LXIX. sz. regesta.

hogy két mondatot kever össze, a végén pedig a keltezésben Szt. Vincze napját és XVI. Kal. Julii-t együtt említi. Ilyesmi hiteles oklevélben semmikép sem fordulhat elő. De világossá lesz ennek a furcsa oklevélnek az ügye, ha szövegét a Miklós nádor oklevelével hasonlítjuk össze. Kitűnik ekkor, hogy a győri káptalannak tulajdonított oklevélbe a Miklós nádor oklevelének néhány sora van szó szerint átvéve *Nicolaus comes* szavaktól *perpetuo possidendam* szavakig. Még pedig nagyon gondatlanul történt a kiírás, mert a promulgatiót is átvették a káptalani oklevélbe, holott annak már volt promulgatiója. A gondatlanság folytán került az oklevélbe a XVI. Kal. Julii is, a *nádori oklevél napi kelte*, jöllehet a káptalani oklevél keltét előbbre akarták tenni, január 22-ére.

De úgy látszik, hogy nemcsak az átírt oklevél, hanem az 1396-iki átíró oklevél is hamisítvány, mely az 1410-iki határjárás czéljaira készült.¹ Erre mutat a határleírásnak az 1410-iki és az 1396-iki oklevelekben való szó szerinti egyezése. Azt pedig mégis bajos feltenni, hogy a vasvári káptalan (ha oklevele hiteles volna), ne vette volna észre az átíráskor az 1285-iki oklevél zagyvaságait.

III.

Sydan. Michsa és Flechyndorph.

A szentmáriahegyi oklevelek egyik csoportja a monostornak Sydan (Zsidány) nevű birtokára, néhány oklevél pedig Michsa (Mieske) falura és Flechyndorphra (Flössendorf)² vonatkozik. Ezek ellen az oklevelek ellen tárgyi és egyéb tekintetben kifogások merülhetnek föl, mert bizonyos fokig ellentétben állnak egymással is, más oklevelekkel is. Mindenesetre behatóbb kritikára szorulnak.

Zsidány a monostor újabb birtokai közé tartozik. a mennyiben 1233-ban kapta azt az apátság II. Endre király-

¹ Sopronm. Oklvt. I. 624.

² V. ö. Tört. Tár, 1908 504.

tól és ezt az adományt Béla ifjabb király is megerősítette. Az 1225-iki nagy oklevél, mely a monostor valamennyi birtokát felsorolja, más birtokok határainak leírásánál ugyan említi Sydant,¹ de még nem mint a monostor birtokát. A fölösleges adományok visszaszedésekor IV. Béla Sydant visszavette a monostortól és csak a szent szék figyelmeztetésére adta vissza a monostornak az elvett birtok felét 1236-ban. Ezt az intézkedését két évtized múlva megerősítette. V. István is ebben az értelemben járult hozzá 1270-ben a IV. Béla király adományához, ellenben IV. László király 1277-ben Sydannak a soproni comes parochialisok által „erőszakosan“ elfoglalt felét visszaadva, Béla ifjabb király 1233-iki oklevelének átírása mellett a monostort az egész Sydan föld birtokában megerősíti, a nélkül, hogy IV. Bélának 1236-iki, később is megerősített intézkedéséről tudomást venne. III. Endre IV. Lászlónak ezt az oklevelét 1291-ben átírta és ennek értelmében adott parancsot a soproni ispánoknak.

Itt tehát háromféle, egymásnak ellentmondó intézkedésről van szó, és e szerint a Sydanra vonatkozó oklevelek is három csoportba foglalhatók.

Az első a birtok adományozása. Ide tartozik II. Endre 1233-iki adománylevele² és Béla ifjabb királynak ezt, valamint a II. Endre által a monostor javára tett szabad dénár-, cseber- és vámadományt megerősítő 1233-iki oklevele.³ Mind a két oklevelet kétségtelenül hitelesnek kell elfogadnunk.

II. Endre oklevelében néhány erőltetettnek látszó kifejezés tűnhetik föl (*universorum matris ecclesie filiorum noticia, votive erogacionis studio, privilegians sigillum, in argumentum et amplioris fidei testimonium*), de ezek nagyobb része más, ezen évből származó oklevelekben is előfordul.⁴ Oklevelünk arengája pedig egy, a 31. uralkodási év miatt

¹ Sopronm. Oklvt. I. 10. 1.

² L. a XXVI. sz. regestát.

³ XXVII. sz. regesta.

⁴ Pl. Wenzel XI. 256. Hazai okmt. IV. 14.

1234-re tett oklevélben ismétlődik¹ csekély eltéréssel. Az oklevél végén felsorolt főemberek a Band, Byluga és Wesun földek határait megállapító oklevélből ismeretesek,² a mely oklevéllel tehát a Sydanról szóló adománylevél egyidőben, 1233 végén kelt.³

Az oklevélen II. Endre királynak harmadik nagy pecsétje függ, a melyet Praynak II. Endre meg nem jelölt okleveléről vett rajzából ismerünk.⁴ Ez a *sigillum privilegians*, melyet a király — úgy látszik — az előző évben vésetett, de 1233 után nem is használt. Előttünk mindössze két példánya ismeretes; az egyik a bakonybéli apátság 1232-iki oklevelén függ,⁵ a másik a szentmáriahegyi oklevélen. II. Endrének előbbi nagy pecsétjeit, sőt uralkodása végén kettős pecsétjét is,⁶ a velük űzött sok visszaélés miatt kellett megváltoztatnia. A harmadik nagy pecsét ritkasága valószínűtlenné teszi, hogy ez a pecsét hamis lenne; a pecsétnek és a felfüggesztésnek kifogástalan épsége miatt pedig kizártnak látszik, hogy más oklevélről levéve függesztették volna erre az oklevélre.

Oklevelünk írása kissé ingadozó, sőt az oklevél második felében némileg meg is változik, mintha más, rokonírású író fejezte volna be. Az írás jellege, különösen első felében, hasonlít a pannonhalmi monostor fentebb említett 1234-iki okleveléhez, melynek arengája is rokon a szentmáriahegyi oklevél arengájával. Eredményesebb lehetne az oklevelünkkel némileg rokonfogalmazású, ugyancsak fentebb érintett oklevelek írásával való egybevetés, azonban ezeket csak átiratban ismerjük.⁷

¹ Pannonh. rdt. I. 737.

² Hazai okmt. IV. 18—19.

³ A többi 1233-iki oklevél Pétert nevezi meg nyitrai ispánul: Wenzel I. 303. VI. 518, 521. XI. 257. Fejér III. 2. 329. 352.

⁴ Syntagma, tab. V. fig. 1.

⁵ A pannonh. r. lvtban. LV. A. Kiadva a Pannonh. rdt. VIII. 281. lap.

⁶ Monum eccl. Strigon. I. 310.

⁷ A Wenzel XI. 256. l. közölt oklevél a budai káptalan é. n. átiratában van meg, MODL. 187., a HO. IV. 14. a fejevári kápt. 1345-iki átiratában (veszprémi kápt. lvt.).

Így, talán éppen az írásnak ingadozó voltát leszámítva, II. Endrének Sydan adományozásáról szóló oklevele egészben kifogástalan, miért is hitelesnek kell tekintenünk.

Béla ifjabb királynak atyja adományát megerősítő oklevele is kifogástalan hitelességű. A kismartoni levéltárban őrzött oklevél pecsétje ketté törött ugyan, de azért gyanúmentes. Írása tökéletesen azokat a vonásokat mutatja, mint IV. Béla királynak 1236. június 16-iki oklevele, melylyel Detrik ispánt Stracin, Cherne és Zachora földek birtokában erősítette meg;¹ a kezdő *B* betű alakítása is teljesen egyforma. (II. tábla, c. d.) Ez is azt mutatja, a mit különben másként is meg lehet állapítani,² hogy Béla király trónra lépte után is ugyanazok működtek okleveleinek kiállítására körül, a kik részben már ifjabb király korából ismeretesek; még pedig nemcsak kancellárjára nézve áll ez, hanem. a mennyiben nem az elfogadók által írt, hanem az udvarában kiállított oklevelekről van szó, az oklevelek íróira is.

Endre király és az ifjabb király oklevele közt egyébként némi eltérés van. II. Endre azt mondja, hogy fia kérésére tette az adományt, az ifjabb király oklevele szerint a szerzetesek kérésére erősítette meg Béla atyja adományát; a két dolog természetesen nem zárja ki egymást. A határleírásban, mely nyilván egyazon fogalmazványról van leírva, különbség van az ablanch-völgyi határ megjelölésében. Végül az ifjabb király Sydan adományozásán kívül atyjának egyéb, más alkalommal tett adományait is megerősíti. Ezek az eltérések azonban nem adhatnak okot gyanúra sem az egyik, sem a másik oklevél ellen.

E szerint semmi kétségünk nem lehet aziránt, hogy Sydan adományozása csakugyan megtörtént és ehhez a maga részéről az ifjabb király is hozzájárult. Hogy a monostor az ifjabb király hozzájárulását szükségesnek látta és sürgette, azt érthetővé teszi Bélának 1228—31-ben a fölösleges adományok visszaszedése körül kifejtett tevékenysége. De a hozzájárulás sem biztosította a monostor

¹ Eredetije a Balassa-lvt. (Nemz. Múz.) Kiadta Wenzel, II. 36.

² V. ö. Fejérpataky, A kir. kancz. az Árpádok kor. 38. l.

számára Sydan háborítatlan birtokát, mert IV. Béla a trónrajutása után rögtön újból megindított birtokvisszaszedéskor Sydanra is rátette a kezét, és csak IX. Gergely pápának a cisterciendi apátok panaszára 1236 január 16-án hozzá intézett erélyes felszólítására¹ történt, hogy mint más monostorokkal, úgy a szentmáriahegyivel is kiegyezett a vitás adományokra nézve, visszaadván Sydannak felét és évi 500 zuanus sót. Erről szól az 1236 október 29-iki oklevél,² a melyre már hivatkoztunk más kapcsolatban.³

Nem ismerve ennek az oklevélnek az eredetijét, csupán a szöveg alapján kell hitelessége kérdésében állást foglalnunk, minek következtében megállapításaink nem lehetnek teljes értékűek.

Ez a szöveg nagy rokonságot, részben szó szerint való egyezést mutat IV. Béla királynak a heiligenkreuzi monostor számára két nappal korábban adott oklevelével.⁴ Ennek az utóbbi oklevélnek külső formái szerint hitelesnek kell lennie. IV. Béla királynak 1241 előtt használt kettős pecsétje van rajta, a melyet a törzstől távol tartott balkézzről töredezett állapotában is könnyen meg lehet különböztetni attól a pecsétől, a melyet IV. Béla 1241 után használt. Érdekes az oklevélben a privilegialis pecsét alatt leendő kiállításra nézve tett ígéret, a mi arra mutat, hogy kezdetben IV. Béla királynak is szándékában volt a II. Endre alatt dívó gyakorlat szerint nagy pecsétet vésetni: azonban a dolog annyiban maradt, s az egyszerű nagy pecsét használata II. Endre után véglegesen megszűnt. Az oklevél írása heiligenkreuzi eredetre vall. Ezzel összevág az *actum* szerint való keltezési forma is: a király péterváradi tartózkodása alatt adta beleegyezését a királyudvari és leguentovi birtokok visszaadásához; erről maga a monostor állította ki az oklevelet, melyet a király utólag erősített meg pecsétjével.

Ezzel szemben a szentmáriahegyi oklevél keltezése a

¹ Theiner, Monum. hist. Hung. I. 142.

² Lásd a XXXII. sz. registát.

³ 31. l.

⁴ Eredetije a heiligenkreuzi levéltárban, Rub. 49. fasc. II. nr. 6. Kiadva: Weis, I. n° LXXXIII.

kétszeres *datum* kifejezéssel egészen szabálytalan; persze, csak az eredetiből lehetne megállapítani, hogy nem másolati hibával van-e dolgunk. Így mindenestre gyanús ez a keltezési forma.

Gyanús körülmény az is, hogy a szentmáriahegyi monostor 500 zuanus sóra, tehát az 1233-iki adomány felére is megerősítést nyert ebben az oklevélben, a mely adományról, mint láttuk, hamis oklevél szól, az 1224-iki oklevélben pedig utólag javították bele a *mille* szót. A Heiligenkreuznak szóló 1236-iki oklevélben nincs szó a sóadományról, a mi arra vall, hogy a sóadományt a király ettől a monostortól sem vette vissza, a mint a többi egyháztól sem, azért nem is kellett azt utóbb visszaadni. Még feltűnőbb, hogy az 1255-iki újabb megerősítőlevél sem szól a szentmáriahegyi sóadományról;¹ sőt ebben az oklevélben egyáltalán nincs is megemlítve az 1236-iki oklevél; csak azt olvassuk ott, hogy az örökadományok visszaszedésekor Sydan föld felét visszavette a monostortól a király.

Mindez gyanús ugyan, de azért nem zárja ki, hogy a monostornak sikerült 1236-ban igazolnia a hamis és az interpolált oklevéllel, hogy annak idején 1000 zuanust kapott (holott az összeg eredetileg 200 zuanus volt) s így Béla királytól megkapta a fele adományra, tehát 500 zuanusra vonatkozó megerősítést. Némileg e mellett szól IX. Gergely pápának 1236 május 26-án kelt levele is,² melylyel a monostort minden birtokára nézve pártfogásába veszi. Azt mutatja ez a pápai oklevél, hogy a monostor mindent megtett veszélyeztetett birtokai érdekében s a pápától is külön oltalomlevelet eszközölt ki a királyhoz intézett januári intelmen felül. Talán ennek is hatása volt IV. Béla októberi oklevelének kibocsájtására. Az azonban kétségtelen, hogy az 500 zuanus elnyerésében hamis okok támogatták a monostort, és hogy az 1236-iki oklevélnek reánkmaradt formája sem lehet hiteles, legalább a datum-formában.

¹ Fejér, IV. 2. 485.

² L. a registák közt XXXI. sz. alatt.

De Fejérnél közölt szövege alapján¹ gyanúsnak kellene tartanunk a Sydan feléről szóló másik megerősítő oklevelet is. Fejér közlése szerint ugyanis a Smaragdus alkanczellár, megválasztott fejérvári prépost kezéből kelt oklevél 1259 márczius 1-re van téve, már pedig ismeretes, hogy Smaragdus ekkor nem viselhette ezt a címet.² A 24. uralkodási évnek ugyancsak Fejérnél olvasható töredéke még megerősíti az 1259. évet, úgy hogy ennek alapján még azt sem tehetnők fel, hogy a datum helyesen talán így olvasandó: 1250. IX. Kal. Marcii, a mi egyébként az alkanczellár nevéhez épp oly kevésbé találna. Nagyon könnyű lenne ebből az 1236-ikival ügyis részben ellenkező oklevél hamis voltára következtetni.

Azonban a nyomtatott szövegnek az eredeti oklevéllel, illetőleg a reánkmaradt átíráttal való összehasonlítása újabb adatot nyújt annak igazolására, hogy a kritikának nem szabad megelegednie azzal, hogy pusztán az annyiszor hibásnak bizonyult kiadásokra támaszkodják.

Oklevelünk eredeti példánya nincs meg, de megvan az országos levéltárban annak V. Istvántól való, 1270 július 29-iki átírata.³ Ezt használta annak a gyűjteménynek a másolója is, a mely Fejér közlésének alapjául szolgált.⁴ V. Istvánnak ebben az eredeti oklevelében egészen más a IV. Béla oklevelének datuma, mint a hogy az a másolatban van, és a hogy azt onnan Fejér is közli. Az eredetiben ez van: *Datum per manus magistri Smaragdi, Albensis electi, aule nostre vicecancellarii, anno Domini MCC.* (a tízes számjegy helye üres) *quinto, IX. Kal. Marcii, regni autem nostri anno — — imo.*

Világos ebből, hogy IV. Béla király oklevele 1255 február 21-én, a 20. uralkodási évben kelt. Ez pedig nem hogy ellenkeznék az alkanczellár címével, hanem éppen megerősíti az erre vonatkozólag más adatokból levont következtetéseket.⁵ Így az oklevél ellen felhozható súlyos érv elesik.

¹ IV. 2. 485. Lásd a XXXVII. sz. regestát.

² Fejérpataky, A kir. kancz. 106. l.

³ XLVII. sz. regesta.

⁴ Nemz. Múz. Quart. Lat. 1280. sz. kézír. II. 195. l.

⁵ Fejérpataky, i. h.

V. István átíró oklevele egyébként úgy külsejét, mint szerkezetét tekintve, kifogástalan. Minthogy pedig a benne átírt 1255-iki oklevél sem tartalmával, sem szerkezetévé nem ad okot gyanúra, azt is hitelesnek kell tartanunk.

Nyilván az 1270 július 29-iki oklevéllel függ össze V. Istvánnak 1270-ben, napi kelet nélkül adott oklevele,¹ a melyben bizonyítja, hogy bizonyos soproni várszolgák a Sadan-föld felére vonatkozólag a szentmáriahegyi monostorral szemben emelt igényükről lemondottak. Bizonyára IV. Béla 1255-iki oklevelével igazolta Sydan feléhez való jogát a monostor és ebből az alkalmából kérte V. Istvántól a IV. Béla király oklevelének a megerősítését. Mint a július 29-iki, úgy a napi kelet nélkül való oklevél is föltétlenül hiteles. Kis hártymaszeletre van írva, hátlapján a rányomott pecsét töredékeivel.

A Sydanról szóló oklevelek tehát eddig összevágtnak. Csak a gyanús 1236-iki oklevél áll némileg ellentétben az 1255-ikivel, de ezek sem összegegyeztetetlenek.

Nagyobb ellentmondásban van az előző oklevelekkel IV. Lászlónak 1277 november 27-én kelt oklevele,² a melylyel a Béla ifjabb király 1233-iki oklevelének átírása mellett a kedhel-falusi szentmáriahegyi egyházat (*ecclesia b. Marie virg. glor. de monte . . ville Kedhel*) — a Kedhel faluban való megszállás által okozott károk fejében is — az *egész* Sydan-föld birtokában megerősíti. Az átírt oklevél alapján ugyanis a király alaposnak találta a monostor panaszát, hogy a soproni comes parochialisok jogtalanul foglalták el Sydan felét. Úgy hangzik ez, mintha IV. Bélának erre vonatkozó kétrendbeli intézkedése soha sem is

¹ LI. sz. regesta.

² LXIV. sz. regesta. Hevenesi gyűjteményében (LIH. k. 74. l.) János tárnokmester Sydan-földre vonatkozó keltezetlen oklevelének másolata van a kamarai levéltárból. Fejér ezt 1276 alatt közli (VII. 5. 424.). János csakugyan volt 1276-ban tárnokmester (Karácsonyi, Magy. nemzets. II. 148.), de III. Endre alatt is viselte ezt a hivatalt. Így az 1276-os évszám önkényes. Különbösen is Kőszegnek Guns—Gunz elnevezése XIV. századi ízű. (V. ö. Csánki, M. o. tört. földr. II. 714.)

történt volna meg, és Sydan felének elvétele csak a megyei tisztviselők hatalmaskodása lett volna. Mindenesetre elég ok arra, hogy az oklevelet behatóbb vizsgálat alá vegyük.

Az oklevél szövegében már első átolvasásra szembe-
tűnik három olyan dolog, a mely föltétlenül bizalmat gerjeszt az oklevél hitelessége iránt. Az egyik az, hogy a narratio szerint IV. László király a Rudolf római királylyal való találkozása után, Kőszeg vára felé menet megszállt Kedhelyen. Tudjuk, hogy a találkozó Hainburgban volt, november 11-én.¹ Innen visszajövet a király a soproni polgároknak adott oklevél tanúsága szerint november 20-án Sopronban időzött.² Ezzel tehát tökéletesen összevág a folytatólagos itinerarium, hogy Kőszeg irányában haladva november 27-ike táján Kedhelyre jutott.

A másik figyelmet érdemlő körülmény az, hogy Béla ifjabb királynak 1233-iki oklevele, melyet IV. László átír és megerősít, mint láttuk, hitelesnek bizonyult.

Végre bizalomkeltő az is, hogy oklevelünk záradéka Tamás alkanczellárt hantai prépostnak mondja, a mi helyes, de az oklevelekben igen ritkán fordul elő.³ A valószínűség úgy hozza magával, hogy a hamis oklevélnek a gyakrabban előforduló formák szolgálnak mintájául, vagy ha ettől eltér, akkor hibás adatot alkalmaz.

A bevezető rész és a befejezés teljesen olyan, mint az egykorú oklevelekben, sőt azokkal szó szerint egyező. A narratio és a dispositio kissé mesterkéltnek látszik; gondosabb megfigyelés azonban arra vezet rá, hogy egyikével van dolgunk a legszebben fogalmazott okleveleknek. Különösen az átírást követő dispositióra vonatkozik ez. Oklevelünknek ez a része rythmikus próza, mely több helyen rimel is: „*ammonet equitas, suadet benignitas*“, „*ditare et dotare*“, „*... assensum favorabiliter adhibentes, collacionem progenitorum nostrorum approbantes*“, „*duxi-*

¹ Pauler, A magyar nemz. tört. az Árpádok kor. II.³ 334. l.

² Eredetije Sopron város lvt. G. I. 1. Az oklevél kiadatlan, csak kivonata jelent meg a Magyar tört. tár, IX. 107.

³ V. ö. Fejérpataky, i. m. 132. l.

mus . . . confirmandam, et etiam . . . conferendam“ stb. Külföldön olykor szép példáit találni az ilyen rhythmikus-rímes oklevélszövegnek;¹ nálunk IV. László és III. Endre okleveleiben fordul ez elő néha, de igen ritkán. Ez nem a hamis oklevelek fellengző *stylusa*, hanem korszerű, nagy gondra valló fogalmazás. Megjegyzendő, hogy a dispositiót bevezető fordulathoz (*nos itaque, quem . . . ammonet equitas . . .*) hasonlót egy 1278-iki oklevélben találunk.²

Mindez az oklevél hiteles voltára vall. De megvan a kismartoni levéltárban az oklevél eredetije, valamint megvan az orsz. levéltárban III. Endre királytól származó, 1291 augusztus 2-iki átírata is, tehát ezek tanúságára kell a fősúlyt vetnünk.

Az 1277. évi eredeti ugyanazt az írástypust mutatja, mely ekkoriban IV. Lászlónak csaknem valamennyi oklevelén felismerhető, sőt III. Endre korában is megmarad: a végső betűk szárának, különösen az *m*, *n*, *-bus*, továbbá az *s*, *f* betűknek a vonal alatt laposan visszahúzása ez, mely kapcsolatban az egyéb rövidítési jelek helyett általánosan alkalmazott *titulus planus*-szal a nem egy írótól származó okleveleknek is sokszor annyira hasonló külsőt ad, hogy az azonos írások megállapítása olykor nem könnyű. Ezek közt a rokonírású írók közt van egy, a kitől az 1276—78. évekből mindössze néhány oklevelet ismerünk. Jellemzője, miről írását más, hasonló írásoktól meg lehet különböztetni, hogy a betűk szárának említett visszahúzása különösen az *s*, *f* és *p* betűnél többnyire nem vízszintes, hanem alulról fölfelé ferdén haladó; továbbá a *g* alsó, harmadik kanyarulata nála külön vonással van alakítva, míg más írók ezt a középső kanyarulattal egybevonják. Egyéb apró jellemző sajátságok mellett feltűnik az is, hogy rendszeren *Ungarie*-t ír, míg IV. László többi oklevelében *Hungarie* van.

Ez az író írta azt az 1278 június 10-én kelt oklevelet, melylyel IV. László király Beseneu földet Botond-

¹ Bresslau, i. m. 2. kiad. 2. r. 373. skk.

² Wenzel, IX. 207—8.

nak, a Botyz testvérének adta¹ (*II. tábla, e. f.*), valamint IV. Lászlónak ugyanazon év július 12-iki oklevelét is, melyben a király saját, 1277 június 12-én kelt patens-levelét írja át a teluky-i egyház patronatusáról.²

Ezekkel az oklevelekkel tökéletesen egyező a Sydau-ról szóló oklevél írása is; az egyezésre nézve semmi kétség nem állhat fenn. Így azután egészen bizonyos, hogy ennek az oklevélnek az ugyanazon írást mutató többi oklevéllel együtt a királyi kancelláriából kellett kikerülnie.

A bevezető és a befejező résznek nagyjában egyező formuláin kívül, melyek egyébként IV. Lászlónak egykorú okleveleiben mondhatni általánosak, a contextusban is találunk ugyan némi csekély egyezést ezek közt az egyforma-írási oklevelek közt (. . . *supplicando* . . . , *assensum favorabilem adhibentes*); mégis a szentmáriahegyi oklevél rythmikus fogalmazása annyira elüt a másik kettőnek sablonosságától, hogy ez oklevelek fogalmazóját nem tarthatjuk amazéval azonosnak. Több a hasonlóság — mint jeleztük — egy másik 1278-iki oklevéllel. Ez szintén a kancelláriai eredetre mutat.

Az 1277-iki oklevelet tehát, habár pecsétje ma már nincs meg, a királyi kancelláriában kiállított, hiteles oklevélnek kell tekintenünk.

De hitelesnek kell tartanunk az ezt átíró 1291. évi oklevelet is.³ Ez ugyan úgy fogalmazatában, mint külsejében némi feltűnőt mutat, a mi azonban a hitelességre valló adatokkal szemben nem bizonyul elég erősnek. A fogalmazatban ugyanis az tűnik fel, hogy a megerősítő oklevél következetesen „*exemplar privilegii*” gyanánt említi a bemutatott 1277-iki oklevelet, holott az ma is megvan eredetiben. Ha ennek az oklevélnek is két példánya lenne, mint némely más szentmáriahegyi oklevélnek, akkor ezt a kifejezést arra érthetnők, hogy a másodpéldányt mutatták be az átíráskor és az *exemplar* erre vonatkozik. Azonban.

¹ MODL. 1002. sz. Kiadva: Hazai oklvt. 84.

² MODL. 970. sz.

³ LXXIV. sz. regesta.

úgy látszik, hogy itt nem erre, hanem az átírandó oklevélnek másolatban való bemutatására kell gondolnunk. T. i. néhány nappal később. aug. 17-én, az 1225-iki nagy oklevél átíratában azt olvassuk,¹ hogy az átírás másolat bemutatása alapján történt. Az utóbbi esetben ugyan egyenesen *transsumptum seu tenor privilegii*-ről van szó, de a két eset rokonsága és közelsége valószínűvé teszi az exemplarnak is hasonló értelmezését. Ennek a szokatlan eljárásnak bizonyára megvolt a maga oka, bár az átíró oklevelek nem szolgálnak erre nézve felvilágosítással. Azonban kétségtelen, hogy — tekintve az átírt oklevél hiteles voltát — ez a körülmény nem jogosíthat fel arra, hogy e miatt az átírat hitelességében kételkedjünk.

Az oklevél külsejét illetőleg a hártványak gyanús vékonysága tűnik föl, minek következtében a pecsét a plica egy részével együtt leszakadt. Ez azért gyanút keltő, mert a kiszakítás szándékos is lehet a pecsét hiányának leplezésére, mi a hamisítványoknál olykor előfordul.

Mégis az átíró oklevél hiteles voltát két dolog bizonyítja. Az egyik az oklevél írása, mely teljesen az egykorú kanczelláriai írás jellegével bír, mit pl. az 1291. évi, Harasthyna adományozásáról szóló,² gyorsabb és gondatlanabb írású oklevéllel való összehasonlítás is világossá tesz. Ez már magában is erős bizonyosság az oklevél hitelessége mellett. Az 1291-iki átírat hitelességének főbizonyítékát azonban nem ebben, hanem egy ugyanezen évi augusztus 17-én kelt oklevélben találjuk.³ Ez a kis oklevél a soproni comesekhez intézett parancsot tartalmaz, hogy Sydan falura nézve ne zaklassák a borskedi (!) monostort, mert a király elődeinek oklevelei alapján meghagyta a monostort az egész Sydan föld birtokában.

Ez az erősen cursiv írású oklevél, melynek hátlapján a rányomott királyi pecsét töredékei látszanak, írásában is egyezik más. vele körülbelül egyidejű oklevelekkel.⁴ Hite-

¹ Fejér, VI. 1. 142.

² MODL. 33,654. sz. Kiadva: Hazai okmt. VIII. 306.

³ LXXVI. sz. regesta.

⁴ Pl. a MODL. 29,099. sz. oklevéllel.

lességét semmikép sem lehet kétségbe vonni. Már pedig az ebben foglalt intézkedés összefügg az aug. 2-iki oklevéllel és ez utóbbinak tartalmát igazolja. III. Endre király valóban megerősítette IV. László királynak az egész Sydan birtokát illető intézkedését.

Ezek szerint a Sydanra vonatkozó oklevelek harmadik csoportja is hitelesnek bizonyul. De akkor a IV. Béla intézkedése és a IV. László királyé között fennálló ellentétet csak úgy magyarázhatjuk, hogy a monostor elhallgatta Sydan felének IV. Béla idejében történt elvesztését, és felhasználva IV. Lászlónak kedhelyi megszállását, visszaszerezte az egész birtokot. Bizonyos, hogy ez nem történt ellentmondás nélkül, a mint ezt III. Endrének a soproni ispánokhoz intézett parancsa is tanúsítja; a birtok azonban a monostor számára biztosítva volt. Az egész dologban az a legfeltűnőbb, hogy IV. Béla 1255-iki oklevelének V. Istvántól való átiratát meg nem semmisítették. Az 1255-iki oklevél eredetijének aligha ez nem lett a sorsa.

Nem könnyű az állásfoglalás azon három oklevél tekintetében, a melyek Myxa, Fluecendorf és Heteser¹ falvaknak Bors comes által a monostor részére történt adományozásáról és ennek az adománynak II. Endre és Béla király által 1233-ban történt megerősítéséről szólnak. Mikese már Domonkos bán alapítólevelében is ott volt az adományozott birtokok között és azóta is a monostor birtokai közt szerepel. Az 1225-iki nagy oklevélben ugyan azt olvassuk,² hogy Bors élete végéig fenntartotta magának Miksét, de az adományozás mégis csak megtörtént már e szerint is. Ugyancsak az 1225-iki oklevél szerint Wlocendorf vagy Fluecendorf (Flössendorf) is birtoka már a monostornak, ezt sem kellett tehát utóbb adományozni. Ellenben Heteserről, mint a monostor birtokáról, a szóban forgó három oklevélen kívül még csak Bors ispán 1237-iki oklevelében van szó, melynek hitelessége éppen nem kifogástalan. Mindez nagyon is felhívja a figyelmet az 1233-iki oklevelekre.

¹ Hetes-ér? L. Magyar Nyelvőr, 1915. 387. I.

² Sopronm. oklvt. I. 12.

Bors ispánnak 1222 tájáról van egy keltezetlen oklevele,¹ a melyben megállapítja, hogy Meinhart és Prozzing birtokokon mansionkint pénzben és terményben mennyi legyen a monostor jövedelme. Ennek a cyrographált oklevélnek mind a két eredeti példánya megvan az Országos levéltárban. A cyrographálásnak ezen az oklevélpáron alkalmazott módja nagyon szokatlan; az A-tól M-ig terjedő betűket írták először a közös hártya közepére s a két oklevélszöveget ettől a betűsortól felfelé és lefelé úgy írták, hogy a két szöveg betűi fejjel állnak egymás felé. A hártya elvágása után a cyrographum mind a két példány felső részén látszik, de az egyik példányon az A—M betűk fejjel lefelé és természetesen jobbról balra haladó rendben látszanak. De azért az oklevelet, melynek mindkét példányán ugyanaz a két pecsét függ (Bors comesé és a szentmáriahegyi apaté), nincs okunk gyanúba fogni. Tartalma és külseje egészben hitelessége mellett szól.

Keltét Nagy Imre² 1225 tájára tette, Kovács Ignác pedig helyesen utalt arra,³ hogy 1223 előtt kellett kiadatnia. Az, hogy frisaticust említ pénzegység gyanánt, éppen ebben a korban nem szokatlan a dunántúli részeken.⁴

Ez az oklevél a monostor főbirtokai közül csupán Meinhartot és Peresznyét említvén, látszólag az 1233-iki oklevelek mellett szól, a melyek szerint a monostor Mikcsét is, Flössendorft is csak 1233-ban kapta. Bizonyítéknak azonban ez nagyon kevés, mert hiszen abból, hogy a keltezetlen oklevél csak két birtokról szól, semmikép sem következik, hogy a többi birtok akkoriban ne lett volna meg.

A többi oklevélhez való viszonyuk feltüntetése után lássuk magát a kérdéses három oklevelet.

A Bors ispán oklevele⁵ hol 1223, hol 1233 alatt szerepel oklevélkiadványainkban. A Tudománytár⁶ a szöveg-

¹ X. sz. regista.

² Sopronm. oklvt. II. Előszó.

³ I. m. 23.

⁴ Az 1233-iki sóadományleveleken kívül v. ö. Pann. rdtört. I. 691. l.

⁵ Lásd a XXXVI. sz. registát.

⁶ Új foly. XIV. 63.

ben 1223-at ad, mégis minden megokolás nélkül 1233-ra teszi az oklevelet. E mellett Fejér¹ a kamarai levéltár eredeti példányára hivatkozik, a Tudománytár a pannonhalmi levéltárban levő példányra.

Az oklevélnek csakugyan két eredeti példánya van, az egyik az Országos levéltárban, a másik Pannonhalmán. A kettőnek összehasonlítása mindenekelőtt annak megállapítására vezet, hogy valamennyi kiadás, a Fejéré is, a pannonhalmi példány szövegét közli, mely az Országos levéltári példánytól több tekintetben eltér.

Az egyik eltérés az, hogy az Orsz. levéltári példány keltezetlen, a pannonhalmi példány végén a datum 1223-at mutat. De ez a datum más, világosabb tintával és más írással van pótolva, a mi megszünteti azt az ellentmondást, mely abból származik, hogy az oklevelet *tempore et teste Jacobo cardinali et apostolice sedis legato* állították ki, a ki pedig tudvalevően 1233-ban volt pápai követ Magyarországon.

A másik eltérés az, hogy az Orsz. levéltári példány sem a királyi megerősítő-levélre nem hivatkozik, sem Hete-ser falu feléről nem mondja, hogy az már régóta a monostor birtokában van. Ez is az oklevél javára válik, mert míg egyrésztől furesa, hogy Bors ispán a maga adomány-levélében előre hivatkozik a királyi (megerősítő) oklevelekre, másrészt arról sincs tudomásunk, hogy Heteser falu felét Domonkos bán adta volna a monostornak.

Ha most ezekhez hozzávesszük azt, hogy a pannonhalmi példány írása is más, mint az Orsz. levéltári példányé,² arra az eredményre jutunk, hogy a két példány közül legalább az egyiknek, a pannonhalminak a hitelessége gyanús. Vajjon ugyanezt bizonyítják-e a királyi megerősítő oklevelek?

Mindenekelőtt meg kell állapítanunk, hogy ez a két királyi oklevél³ nem vesz tudomást egymásról. II. Endre is,

¹ III. 2. 361.

² Ezt az Orsz. levélt. példány fotografiájának a pannonhalmi példánnyal való összehasonlítása alapján Sörös Pongrácz r. levéltáros írta szíves megállapítani.

³ Lásd a XXVIII. és XXIX. sz. regestákat.

Béla (ifj.) király is külön-külön mondják el, hogy a Pous mester és a szentmáriahegyi szürke barátok (!) közt Sumuld. Stanch és Dunazel földek miatt folyó per a király és bárói előtt olyan elintézést nyert, hogy Bors comes elismerte ezen földeknek Pous mester által történt megvételét s a szerzeteseket ezekért a földekért Mixcha és Flechyndorph falvaknak azonnal. Hetezer falu felének pedig halála után való átengedésével kárpótolta. Külön-külön olvasva ezt a két oklevelet, nem is sejtenők, hogy egyazon intézkedésről szólanak.

Annál inkább elárulja az egybetartozást a két oklevél szövege. A két szöveg, néhány szónyi eltéréssel, elejétől végig teljesen egyezik. Az eltérések a protocollumban és a contextusban csupán stílárísak; a záradékban a jelenlevők gyanánt felsorolt országnagyok közt csak az a különbség, hogy a II. Endre király oklevelében említett Miklós tárnokmester és László mosonyi ispán helyett a Béla király oklevele Jula bánt hozza föl.

Világos, hogy a két oklevél közül az egyik a másiknak a mintájára készült. Még pedig, hogy az ifjabb király oklevele a későbbi, azt az árulja el, hogy ebben a *griseos* után kimaradt *monachos* és a záradékban is Ugrin érsek neve elé ez az oklevél értelmetlen jelzöt másol.

De, hogy az öreg király oklevele volt az ifjabb király oklevele számára a minta, azt legjobban a Béla király oklevelének a titulusa árulja el, mert az éppen úgy *dei gracia rex Hungarie* címmel illeti Bélát, minden hozzátétel nélkül, mint a hogy ezt a másik oklevél mondja Endre királyról. Ez a körülmény azonban már súlyosabb beszámítás alá esik.

Béla ifjabb király czíme az általa kiadott oklevelekben rendesen így hangzik: *dei gracia rex primogenitus (domini Andree illustris) regis Hungarie*. Ettől alig néhány esetben találunk eltérést. Nevezetesen három, 1225-iki oklevelében, melyeknek mindenike drávántúli adományosok részére szól, így hangzik a czím: *Bela dei gracia Hungarie, Dalmacie, Croacie, Rame, Servie, Gallicie Lodomerieque (rex) regis Andree primogenitus et rex in perpe-*

tuum.¹ Egy ízben pedig ez az ifj. király czíme: *Bela dei gracia illustris Andree regis Hungarie filius*.² Látnivaló, hogy az ifjabb királyságra vonatkozó megkülönböztetés valamennyi esetben ki van téve. Az 1233-iki oklevél az előttünk ismert egyetlen eset, a melyben az ifjabb király czíme ugyanaz, mint atyjáé.³ Nehéz föltenni, hogy hiteles oklevél kiállításakor a fontos megkülönböztetés kitételéről megfeledeztek volna a mintaoklevél hatása alatt.

És ha viszont a két oklevél szövegének egyezését, valamint azt, hogy az ifjabb király is úgy szól az ügyről, mint ő előtte elintézettről, úgy akarnók értelmezni, hogy a két király együttes jelenlétében intézték el a pört, akkor meg a jelenlevők felsorolt névsorának részben egyező, de részben eltérő voltán kell fennakadnunk.

Ezekhez járul most a Béla ifjabb király oklevelének szabálytalan külseje. A hosszúkás alakú charta transversa felső része jóval keskenyebb mint az alja, minek következtében a hártya trapézalakú. Az írás cursívba hajló jellege mellett ingadozó és következtelen. Elég e tekintetben az *s*-nek négyféle alakjára utalnunk: az első sorban a soron álló hosszú *s*-t látunk, *mint a II. Endre oklevelében*; a második sorban már megjelenik az egyvonással írt cursív *s*. továbbá a felső részén külön vonással írt hosszú és a kerek *s* is. Hasonló változatosságot találunk az *r* alakjában is.

Mindez alkalmas arra, hogy teljesen megingassa az ifjabb király oklevelének hitelességében való hitünket.

Ha most ezek után a Béla ifjabb király oklevelét a II. Endre oklevelével hasonlítjuk össze, gondos egybevetés mellett arra a meglepő eredményre jutunk, hogy a kettőnek írása azonos! Csakhogy a II. Endre oklevelének írása ele-

¹ Wenzel XI. 182. Fejér III. 2. 481. (Ennek hitelessége a Tört. Szemle 1916. 49. l. szerint kérdéses) és Smičiklas, III. 247.

² Hazai okmánytár VIII. 142.

³ A Wenzel XI. 184. l. olvasható *Belo d. gr. Hung. rex* után tett *etc.* mutatja, hogy a kézirati másolat, a honnan Tkalčić ezt az oklevelet közölte, elhagyta a cím másik felét (*primogenitus regis Hungarie*).

jétől végig megtartja nagyjában ugyanazt a jellegét, míg az ifjabb király oklevele csak az első sorban ragaszkodik ehhez, azután könnyít a dolgon és sietve a neki bizonyára kényelmesebb, máskor is használt betűformákat használja. Innen van, hogy a két írás jellege első látásra egészen elütőnek látszik. Gondosabb megfigyelés mellett azonban szembetűnnek az egyezés jelei: a lapos *v* alakú rövidítés-jel, az egyforma betűalakok (*D*, *B*, *g*, *A* stb.), az *or* egyformasága, az uncialis *R*-nek a kisbetűk közé keverésére való hajlam stb. stb. E mellett szembetűnik, hogy bár az író a II. Endre oklevelében türelmesebben ragaszkodott az eredeti jelleg megtartásához, mégis találunk itt is következetlenségeket, így főképp az *s* változatos írásában, a végső *n*-ben és a *d* jelében. (IV. tábla, e. f.)

Az óvatos próbálgatásra vall az is, hogy az Endre király oklevelének egyes részei más tintával vannak írva. Így mindjárt az első sorban *omnibus*-tól *ad*-ig. Maga az írás pedig egészben codex-írászerű, a mely királyi oklevelekben ebben az időben már ritkán fordul elő.

Ezen okok következtében nemcsak a Béla ifjabb királynak tulajdonított oklevél hitelességét nem lehet fenntartani, hanem vele együtt hamisítványnak kell bélyegeznünk a II. Endre király oklevelét is. Támogat ebben a felsorolt okokon kívül még az a körülmény is, hogy az oklevél záradéka a jelenlevő „nemesek“ felsorolásával, kik közt a recognitiót végző Ugrin kancellár külön is meg van nevezve, mindenképen különös.

Eszerint tehát a Bors comes oklevele pannonhalmi példányának és a királyi s ifjabb királyi oklevélnek elvetése után legalább a Bors oklevelének országos levéltári példánya lesz hitelesnek tekinthető?

Ez nincs ugyan teljesen kizárva, de éppenséggel nem is bizonyos.

Bors ispán oklevele ezen (ország. levéltári) példányának javára szól, hogy éppen azok a körülmények hiányzanak belőle, a melyek alapján a két királyi oklevélnek és az ezekre hivatkozó pannonhalmi példánynak hitelességét is el kell vetnünk. És ha így ezt a példányt hitelesnek fogad-

nók el, akkor — Kovács Ignáczzal¹ — fel kellene tennünk, hogy itt Mikese birtoknak és talán Flössendorfnak is csupán visszaadásáról van szó. Mikcséről ugyanis az 1225-iki nagy oklevél is azt mondja, hogy azt Bors ispán haláláig fenntartotta magának, a cseberadót kivéve.²

Azonban Heteser birtoknak a másik kettő mellé állítása miatt ez a feltevés alig tartható fenn.

Myskouch-nembeli Bors ispánnak van egy 1237-iki kelettel bíró oklevele,³ a melyet már fentebb érintettünk. Ebben az oklevélben felsorolja Bors a II. Endre engedélyével és pecsétje alatt szentmáriahegyi monostora javára már előbb tett adományait, valamint azokat a Sajó mellett fekvő falvakat, a melyeket most élete végén (*in extremis agens*) hagy a monostornak.

Ez az oklevél Heteser falut is említi az előző adományok közt, hivatkozva a királyi oklevelekre, *sicut privilegia regum testantur*.

Nincs tudomásunk róla, hogy a monostor valaha bírta volna azokat a borsodi birtokokat, a melyeket neki Bors ispán ebben a végrendeletfélében hagyott. Az állítólag már előbb a monostornak adott birtokok közül is csak éppen Scobothkath (Szabadcsát) szerepel előbbi oklevelekben is; ellenben itt olvassuk először, hogy a monostornak adta Bors azt a Pélyt is, mely III. Béla király 1194-iki (hamis) oklevelében szerepel.

Ez az 1237-iki oklevél is olyan charta transversára van írva, mint Béla ifjabb király 1233-iki oklevele, és írása is olyan ingadozónak látszik. Különbben ez az írás tökéletesen azonos a Chak ispán ugyanezen évi oklevelének írásával,⁴ melyről a monostor kegyuraságának kérdése kapcsán alább szólunk. Látni fogjuk, hogy ez az oklevél is hamis. Kétségtelenül hamisítvány tehát a Bors ispán 1237-iki oklevele is.

Heteser egyébként a monostor birtokai között sehol

¹ I. m. 27. l.

² Sopronm. oklt. I. 12.

³ XXXIV. sz. alatt a regesták között.

⁴ XXXV. sz. regesta.

egyebükt nem szerepel. Így a Bors ispán keltezetlen oklevele ezzel az adományyal egészen magára marad. Pedig Hetesert az 1237-iki oklevél is *villa magna*-nak mondja.¹ Legfölbjebb azt tehetnök fel tehát, hogy Heteser a tatárjáráskor vagy a Németujváriakkal folyó polgárháború idején teljesen elpusztult.² Azonban a mondottak után valószínűbbnek látszik, hogy az állítólagos adományról szóló keltezetlen oklevélnek Országos levéltári példánya is éppen úgy hamisítvány, mint a hogy kétségtelenül az a másik, pannonhalmi példány. Az oklevél szerkezete a maga fellengzős bevezetésével és elbeszélésével (*valefecit contencioni!*), a záradékban tanúknak és Endre és Béla királyoknak mint közbenjáróknak megemlítésével mindenesetre támogatja ezt a feltevést.

Igaz, hogy pecsét van ezen is, meg a pannonhalmi példányon is, a mely egyező a Bors ispán 1222 körül kelt, cyrografált oklevelének a pecsétjével. Ez azonban nem változtatja meg az oklevélről kifejtett véleményünket. Bizonyosan az 1222-iki oklevél pecsétje szolgált mintául a hamisított pecsétekhez.

Sajnos, nincs biztos támpontunk arra nézve, hogy az itt tárgyalt hamisítványok mikor keletkeztek, s így ebben csak a valószínűségre kell támaszkodnunk.

Annyi kétségtelen, hogy a hamisítványok nem sokkal utóbb készültek, mint a hogy ezt keltezési évük feltűnteti; ez az írás jellegéből következik, mely az utánzásnak megállapítható jelei daczára sem lehet későbbi a XIII. század közepénél. A terminus ante quem-et Bors 1237-iki oklevelének hamisítása ideje adná, mert ez Heteserre vonatkozólag már a II. Endre és Béla ifj. király oklevelére hivatkozik. S hogy ezt mikor hamisították, arra némi támpontot a IV. Béla 1243-iki oklevele nyújt, a melyben a király Domonkos bán fiának, az örökös nélkül elhunyt Bors ispánnak némely

¹ Wenzel, XI. 300.

² Kovács Ignác (i. m. 51. l.) Flössendorfról mondja ezt a IV. László 1278-iki oklevele alapján; pedig ebben az oklevélben nem arról a Flössendorfról, vagy legalább annak nem arról a részéről van szó, melyet a borsmonostori apátság birt. Lásd erre nézve az alább mondandókat.

birtokait Máté fiainak. Fülöp és Detrik ispánoknak adományozta.¹ Valószínűnek látszik, hogy a szentmáriahegyi monostor ekkoriban szerette volna Bors ispán borsodi birtokait megszerezni. S minthogy Bors halálát éppen az oklevél kelte miatt 1237-re tehetjük, valószínű, hogy ez a hamis oklevél 1237 és 1243 közt keletkezett, a Bors ispán hagyatékán való osztozkodás idejében.

Lehet, hogy az 1233-iki keltű két királyi oklevél, valamint a Bors ispán keltezetlen oklevele Heteser megszerzése céljából ennél előbb keletkezett. Valószínűbbnek tartjuk azonban, hogy ezt is akkor készítették, a mikor a borsodi birtokok érdekében való hamisítás történt.

Mikese, a melyet a monostor már előbb kapott és a mely az 1225-iki fenntartás szerint is a monostorra szállt Bors halála után, és bizonyára Flössendorf² is csak leplezte a harmadik birtoknak, Heteser falunak megszerzésére irányuló kísérletet.

IV.

Az 1225-iki privilegium magnum és a vele összefüggő oklevelek.

Már előző fejtegetéseink során is kénytelenek voltunk egyszer-másszor rámutatni arra az oklevélre, a melyet 1225-ben kapott a szentmáriahegyi monostor II. Endre királytól, s a melyet az erre az oklevélre támaszkodó ok-

¹ Fejér, IV. l. 287.

² IV. László 1278-ban a pozsonyi káptalannak adta Flezynchdorff földet (Mon. eccl. Strig. II. 87.) mint a király által eladományozható, akkor üres és lakatlan területet. Ez a „terra Flezynchdorff“ (Pesty, M. o. helynevei, I. 97. szerint ma Pócsfalu) nem lehet azonos a szentmáriahegyi monostor „predium Wlocendorf“-jával, bár ez is azon a tájon, Heteser szomszédságában volt. A két határleírás (Sopronm. oklt. I. 14. és Mon. eccl. Strig. II. 88.) nem fedi egymást. De az is bizonyos, hogy a monostor ezt a birtokát utóbb valamiképp elveszítette, mert a XIII. század közepe óta nem hallunk róla.

levelek a nagy kiváltságlevél, *privilegium magnum* megjelöléssel illetnek. Minthogy azonban ezt az oklevelet újabban hamisítványnak minősítették, hitelességének kérdését iparkodtunk eddig tárgyalásunkból kirekeszteni és csak olyan esetekben utaltunk reá, a mikor a következtetés helyessége nem függött az 1225-iki oklevélnek hiteles vagy nem hiteles voltától.

II. Endre király ebben az oklevélben Bors ispán kérésére felsorolja és megerősíti mindazokat a birtokokat, a melyeket Bors szülei, maga Bors és felesége meg mások is adományoztak a monostornak; továbbá, minthogy Bors fiutód nélkül való holta esetére a monostor kegyuraságát a királynak és utódainak ajánlotta fel, a király felsorolja és megerősíti a monostornak részben már előbb is bírt kiváltságait. Az oklevél e szerint a monostor birtokainak és kiváltságainak összefoglaló megerősítése.

A *privilegium magnum* eredetije a kismartoni levéltárban van, s ugyanott őrzik III. Endre királytól származó. 1291-iki átíratát is. Egyéb átíratái közül még Jakab minorita főnöknek XIII. századi (keltezetlen) és I. Károly királynak 1327-iki átíratát említjük. Mind a kettő az Országos levéltárban van.¹

Belekerülvén az állami adóról folytatott vitába, ott egyértelműen megállapítást nyert ennek az oklevélnek a hamis volta. Erdélyi László *Az első állami egyenes adó cz.* művében² megjelölte azokat az okokat, a melyek alapján hamisítványnak minősítette az oklevelet, Hóman Bálint pedig a Századokban közölt értekezésében³ a hamisítást bizonyítottnak fogadta el.

Pedig azok az okok, a melyekre Erdélyi László az oklevél hamis voltát illető nézetét alapította, éppen nem olyan szilárdak és kétségbevonhatatlanok, hogy felsorolásukkal az 1225-iki oklevél hitelességének kérdését elintéztnek tekinthetnők.

¹ Lásd pontosabban a regesták közt XIX. sz. alatt.

² 23—24. l.

³ 1913. évf. 190. l.

Erdélyi az idézett helyen a következőket hozza fel az oklevél ellen.

Megállapítja, hogy a „szabados dénárok“ (*libertini denarii*) kifejezés a szokott „szabad dénárok“ (*liberi denarii*) helyett csak II. Endre 1225-iki, Béla király, elsőszülött királyfi 1226-iki és ugyancsak Béla 1230-iki oklevelében, három, egymással nagyon közeli rokon szövegben fordul elő. (A két első oklevél a szentmáriahegyi monostornak, a harmadik Heiligenkreuznak szól.)

Ehez csupán azt a helyesbítést kell hozzátennünk, hogy a szabados dénárok ezen kívül még két szentmáriahegyi oklevélben szerepelnek. Az egyik II. Endrének keltezetlen oklevele, mindenesetre az 1225 utáni időből,¹ a mely az 1225-iki oklevélben is felsorolt kiváltságokat erősíti meg a monostor számára bizonyos eltérésekkel; a másik, szintén keltezetlen oklevél pedig² Grebs föld adományozásáról és újból a kiváltságokról szól. És előfordul ez a kifejezés egy, II. Endrétől való, 1229-iki heiligenkreuzi oklevélben is.³ Összesen tehát nem három, hanem hat esetben. Hogy ezek az oklevelek csakugyan összefüggnek egymással, ámbár nem úgy, a hogy ezt Erdélyi gondolja,⁴ a heiligenkreuzi 1230-iki oklevelet tartván a „szabados dénárok“ forrásának, arról alább bővebben lesz szó. Mielőtt eldöntenők, hogy melyik ezek közül az oklevelek közül a hibás *libertini denarii* kifejezés forrása, addig ez nem szolgálhat érveléssel az 1225-iki oklevél ellen.⁵

Kiemeli továbbá Erdélyi, hogy Bélának s a vidéki bizottságoknak oklevélvizsgálatai, a királyi örökségek visszaszedésére irányuló működései 1228 táján kezdődtek. Ez az érv, úgy látszik, a Béla ifjabb király oklevelének 1226-iki

¹ Lásd a XXI. sz. regestát.

² XXII. sz. regesta.

³ Weis, I. 72.

⁴ I. m. 24. l.

⁵ Pray szerint (Historia reg. Hung. I. CIV. l. a) jegyz.) V. István 1270-ben szabados dénárokat (*libertini denarii*) adományozott Borsmonostornak. Ez azonban kétségtelenül II. Endre keltezetlen oklevelének (DL. 124.) V. Istvántól való, 1270-iki átiratára értendő.

évszámára van alapítva, mert itt van szó a visszaszedésről. De ez az oklevél *keltezetlen*, csak Fejér tette közlésében az egyik helyen 1226-ra; máshelyt,¹ csonkán ugyan, ő is kelet nélkül közli. Így hát ebből az oklevél kritikájára nézve semmi sem következik. Ettől nemcsak az 1225-iki, hanem a későbbi, keltezetlen oklevél is lehetne hiteles.

Fontos érve Erdélyinek, hogy az 1225-iki és 1226-iki borsmonostori két oklevél a monostor összes úrbéres népeit csupán a jobbágyok és vendégek nevével részletezi, a mi egy századdal is későbbi felfogásra, társadalmi állapotra vall. Ez a nézet Erdélyinek a jobbágyságra vonatkozólag másutt kifejtett elméletén alapszik, melynek helyes vagy helytelen voltát itt természetesen nem vizsgálhatjuk. Anélkül, hogy további fejtegetéseinknek elébe vágnánk, itt csupán arra utalunk, hogy e szerint az 1225-iki oklevélnek átíratait is (talán csupán az 1327-ikét kivéve), meg V. Istvánnak azt az 1270-iki oklevelét is hamisnak kellene minősítenünk, a melyben II. Endrének keltezetlen oklevelét² írja át, mint-hogy ez a keltezetlen oklevél már az 1225-iki oklevélre hivatkozik. Akkor ezek az átíratok is mind a XIV. század közepe felé keletkezett hamisítványok, a mit így egy-kettőre feltenni mégis csak nehéz, ámbár igen kényelmes dolog lenne.

Különös megokolásnak véli Erdélyi, hogy ezek szerint az oklevelek szerint a monostor összes népei senkihez sem tartoznak, még a szerzetesekhez sem, csak a királyhoz, mert birtokaik mindig szabadok voltak. Ez a kifogás, legalább egy részében, a Fejér közlésének a hibáján alapszik. Fejér ugyanis a szerinte 1226-iki keltű oklevél szövegét így közli: *ad nullum enim pertinent, nec ad palatinum, nec ad comitem de Sopron, nec ad aliquem, nec ad ipsos fratres praedicti monasterii,*³ a mi igazán teljes szabadságot jelentene. Csakhogy az eredeti oklevélben az utolsó *nec* helyén *nisi* van, a mi ennek a helynek az értelmét ugyancsak megváltoztatja! (*nisi ad ipsos fratres predicti monasterii.*)

¹ CD. III. 2. 197.

² U. o. 189.

³ Fejér, III. 2. 89.

Látni fogjuk alább, hogy ennek az oklevélnek és a másik keltezetlen oklevélnek is a célzatosságát az 1225-ikivel szemben többek közt éppen ez a hely árulja el, a mit azonban a Fejér szövegéből nem lehet megállapítani. Az 1225-iki oklevél kiemeli, hogy a megnevezett népek függnék a királytól, de nem mondja, hogy nem függnék a monostortól, az 1226-iki (?) oklevél éppen ezt a monostortól való függést hangsúlyozza.

Felhozza Erdélyi, hogy Bors ispán ellen szól már az 1224. évi levél is, a további két levél pedig (t. i. az 1225-iki és az 1226-iki) Bors kegyuraságának a királyra való átruházásáról szól s ehhez fűzi nagyon messzemenő territoriális autonómiáját, bírói kiváltságát és adóbeli mentességeit. Ám bár az itt idézett 1224-iki oklevél nem hiteles, kétségtelen, hogy Bors ispánnal 1224-ben viszálya volt a monostornak, és az is kétségtelen, hogy a kegyuraság utóbb a királyra szállt. Hogy ez hogyan történt, azt még külön kell megvizsgálunk. Ez azonban nem szolgálhat érvelésként az ezzel kapcsolatos oklevelek ellen, mert az érintett jogoknak és kiváltságoknak nagyobbbrészt már előzőleg is birtokában volt a monostor, részben pedig feltehető (és elsősorban erre kell gondolnunk), hogy a kegyúr változásának alkalmát felhasználhatta a monostor kiváltságainak igaz úton való gyarapítására is. Egyszerre a priori két dolgot is feltenni, hogy a monostor hamis oklevelekkel akarja bizonyítani a kegyuraságának a királyra ruházását és ugyanakkor mindjárt kiterjedt kiváltságokat is akar szerezni, legalább is nagyon merész dolog.

Így tehát a privilegium magnumnak és a vele összefüggő okleveleknek az ügyét ezeknek a kifogásoknak a felsorolásával éppenséggel nem tarthatjuk elintézettnak. Az illető oklevelek hitelességének kérdését behatóbb vizsgálatnak kell eldöntenie.

Az 1225-iki oklevél szerkezete bizonyos fokig eltér az oklevelek szokásos szerkezetétől. A bevezető és a befejező rész formulái ugyan teljesen megfelelnek az egykorú királyi okleveleknek; a záradékban felsorolt méltóságok ugyanazok, a kiket a szintén 1225 második felében kelt, Gynu falu

adományozásáról szóló oklevél¹ is felhoz, Mihály főlovászmester kivételével, ki az utóbbi oklevél záradékából hiányzik, de ugyanott a contextusban szerepel. A szokásos formáktól való eltérés nem is ebben van meg, hanem abban, hogy az oklevél a monostor birtokainak felsorolása után úgyszólván újra kezdődik, új promulgatioval és új indoklással. Ez mindenesetre szokatlan dolog, de magyarázatát leli abban a körülményben, hogy a nagyterjedelmű oklevél egészben két részre oszlik, két különböző intézkedésről szólva. Az egyik a monostor birtokainak felsorolása és Bors ispán kérésére történő megerősítése, a másik a Bors által föltételesen felajánlott kegyuraság kapcsán a királyi adományból származó kiváltságok megújítása és részben kibővítése is. Ez a kettős intézkedés van nem egészen jól sikerült módon összekapcsolva a birtokfelsorolás után ismétlődő formulákkal.

Tárgyi tekintetben a következőket kell az oklevélre vonatkozólag kiemelnünk.

Az első rész narratioja szerint Bors ispán, a király rokona, azt kéri a királytól, hogy az atyja, Domonkos bán által a kereszteshadjáratban való részvétel váltságául alapított monostor javára Domonkos bán és ennek veje, valamint Bors ispán és felesége által tett adományokat erősítse meg. Ez az elbeszélés nemcsak tartalmilag, hanem részben szó szerint is, hiteles oklevélen alapszik: a Domonkos bán alapítólevelén. Az *ut crucem* szavaktól *b. virginis Mariae* szavakig terjedő rész, valamint a pápai engedély és a királyi hozzájárulás a Domonkos bán okleveléből való. Csak az az eltérés, hogy az 1225-iki oklevél a pápa nevét is kiteszi, de hibásan, III. Inczének tulajdonítva az engedélyt, a melyet valószínűleg még III. Kelemen pápa adott. Kétségtelen, hogy az oklevél fogalmazója előtt ott volt a Domonkos bán alapítólevele. Fontos azonban, hogy III. Béla (hamis) okleveléről itt épp úgy nincs szó, mint a Domonkos bán oklevelében sem, habár a királyi hozzájárulás meg van említve. De egyáltalán a Béla király oklevelének hatására sem mutat

¹ Pannonh. rendtört. I. 671.

semmi nyom, habár szinte kizártnak látszik, hogy ennek nyomát ne látnók valamiben, ha ez az oklevél akkoriban már meglelt volna.

És mindjárt itt említhetjük, hogy az 1225-iki oklevél második részében egy másik hiteles oklevélnek, az Imre királyénak hatását lehet kimutatni. A Meynhart és Michsa vásárvámjáról (*forum . . . concessimus*), valamint a monostor népeinek bíráskodási kiváltságairól szóló rész (*a nullo . . . iudicari*) szó szerint az Imre király oklevelére támaszkodik. Minthogy úgy a Domonkos bán oklevele, mint az Imre királyé hiteles, viszont pedig az 1225 előtti dátumú, de nyilván később keletkezett hamisítványok hatásának semmi nyomát nem találjuk, ezt a körülményt föltétlenül a privilegium magnum javára kell írunk.

A monostornak az oklevélben felsorolt birtokai részben igazolhatók hiteles oklevelekkel, részben pedig olyanok, hogy eredetüket, de fekvésüket sem tudjuk meghatározni. A monostornak biztos tudomásunk szerint későbbi származású birtokai, így pl. az 1233-ban szerzett Zsidány (Sydan), itt még nem szerepelnek; nincsenek a monostor birtokai közé csúsztatva a hamis oklevelekkel igényelt birtokok sem, mint Grebs és Heteser, bár az utóbbi az egyik határleírásban meg is van említve (mint idegen birtok). Csupán Flössendorfról lehetne esetleg az ellenkezőt mondani, a mely a Heteser birtok érdekében hamisított 1233-iki oklevelekben szerepel; de, a mint láttuk,¹ Mikcsével, a monostornak másik igaz birtokával együtt nyilván a Heteser iránt emelt hamis igény leplezésére került Flössendorf is a hamisítványokba.

Michsaról és Laztayról azt mondja az 1225-iki oklevél, hogy annak jövedelmét a csebreken kívül Bors ispán magának tartotta fenn haláláig. Ez a megszorítás is az oklevél hitelét emeli, annál is inkább, mert Bors ispánnak 1222 körül adott keltezetlen oklevelében² sincs szó a Mikcsén és Lászlón a monostor által szedhető jövedelmekről.

¹ Lásd előbb a 67. lapon.

² X. számú regesta.

Igaz, hogy az utóbbi oklevél mindössze Meynhart és Prozing birtokokat említi, de ennyiben nincs is az 1225-iki megállapítással ellentétben.

A határleírásokról csupán annyit, hogy a részletes határleírás ekkoriban már nem szokatlan.¹ Meynhart és Laztay határainak leírása (nyilván az 1225-iki oklevél alapján) szó szerint ismétlődik Rozgonyi Simon országbíró 1410-iki ítéletlevelében,² Mixa és Prezena határleírása pedig ugyancsak a Rozgonyi Simon 1412-iki oklevelében.³ Ezek a kései határjárások a megerősítő, de a változásokat is feltűntető kifejezéseikkel (*metas . . . bene apparentes; metam antiquam; molendini olim Martini; a soproni jobbágyok földére vonatkozó rész elhagyása 1412-ben stb.*) támogatják az 1225-iki határleírás hitelességét.⁴

A nem a Bors családja által adományozott birtokokról hiteles oklevelekből tudjuk, hogy az adományozás csakugyan megtörtént; ilyen az Iván vitéz adománya. Igaz, hogy éppen Ivánnak keltezetlen, de a Nagy Imre meghatározása szerint 1206—1218 közé teendő oklevele⁵ eltér az 1225-iki oklevélnek erre vonatkozó helyétől; de az eltérés csak látszólagos, mert az Iván oklevele azt mondja, hogy ő három allodiumot *adott* a monostornak, az 1225-iki oklevél szerint pedig a monostor Iván adományából két mansiot *bír*. Az pedig, hogy az Iván oklevele Lucemant, az 1225-iki oklevél pedig Geroltot említi az adomány helyéül, Locsmán és Gyirót határainak ekkori változásaiban leli magyarázatát, a mint erre Kovács Ignác helyesen utalt.⁶

Hiteles oklevélből, Miklós soproni ispán (mint volt nádor, *dei gracia comes*-nek írja magát) 1223-iki oklevelé-

¹ Pl. Mon. eccl. Strigon. I. 221. Pann. rdtört. I. 628. Smičiklas, Cod. dipl. II. 354. III. 7. stb.

² Soproni oklvt. I. 623.

³ Hazai okmt. V. 205.

⁴ Vkas, Zaka és Baran határleírását a csornai konvent 1499-iki oklevelében találjuk meg újra (Sopr. II. 587.), ez egyenesen hivatkozik is az 1225-iki oklevélre.

⁵ Lásd a regesták közt IX. sz. alatt.

⁶ I. m. 29. l. jegyz.

ből tudjuk,¹ hogy a „kerek“ rét is jogos tulajdona a monostornak. Ellenben a Bors felesége által a nagy oklevél szerint a monostornak hagyott birtokokról sehol másutt nem hallunk; Bors ispán nejének 1231-iki végrendelete.² mely egyébként csak ingóságokról intézkedik, e birtokokat nem említi. De nincs olyan adatunk sem, a mely ezeknek a monostor által való bírását megegyeztetné.

Egészben tehát az oklevélnek első, birtokmegerősítő részében semmi olyant nem találunk, a mi határozottan hamisításra mutatna. Az egy-két homályos és kéteesebb pont is csupán más adatok hiányában ilyen, de nem ad elegendő okot az oklevél hitelességének gyanúba fogására.

A második rész leglényegesebb intézkedése a monostor kegyuraságának Bors által a király és utódai részére való föltételes felajánlása; ezzel kapcsolatban erősíti meg a király a monostort kiváltságaiban. A feltétel, a melytől a kegyuraságnak a királyra szállta függ, az, hogy Borsnak nem lesznek fiúörökösei. Ha fiúutóda marad, ezé lesz a kegyuraság.

Kétségtelen, hogy Borsnak az előző évben vizsállya volt a monostorral, és így nagyon valószínű az a feltevés, hogy a monostor a vele vizsálykodó kegyuratól szabadulni akart. Az is igaz, hogy a kegyuraságnak a királyra ruházása is nagy szerepet játszik azokban a hamis oklevelekben is, a melyekre rögtön rátérünk. De ezzel szemben az is kétségtelen, hogy a kegyuraság Bors után valóban a királyra szállt, s ezt IV. Béla és utódai gyakorolták is.³ Ilyen körülmények között nem látjuk be, hogy a patronatusnak föltételes átruházása Bors halála esetére gyanút keltő lenne. Két dolog szól még külön is a mellett, hogy az átruházás ekkor történt meg s hogy föltételesen történt.

Az egyik a dolognak alkalmoszerű volta. A monostor és Bors ispán közt 1224-ben folyó vizsály folytatásáról vagy újból kitöréséről jó ideig semmi adatunk nincs. Némi nyo-

¹ XI. sz. regesta.

² Monum. eccl. Strigon. I. 280.

³ Lásd ezt a követk. fejezetben.

mokból sejtjük csupán, hogy 1230 körül a vizzálykodás újra megindul. Közben azonban úgy látszik, hogy békesség van. Már az 1224-iki sóadományozó levél is mellőzi a Bors elleni panaszt. Nem valószínűtlen, hogy az 1225-iki nagy oklevél éppen a békesség helyreállta alkalmából jött létre. Erre vall az oklevél első részét befejező kitétel is, hogy e rendelkezéseket Bors ispán azért tette, hogy a monostor népei őt és utódait mindig tisztességgel fogadják. Keresve sem található jobb alkalmat a patronatusnak a király számára ígérésére, mint ezt, a király által is megpecsételt megbékülést.

A másik körülmény, mely az 1225-iki oklevél előadásának igaz voltát támogatja, Sebös ispán 1231-iki oklevele.¹ E szerint Bors ispán a sógorát, Seböst a szentmáriahegyi monostor társ-kegyurává fogadta. Ha nem lett volna az 1225-iki intézkedés föltételes, csupán Bors halála utáni időre szóló, Bors ispán alig gondolhatott volna erre a társ-kegyuraságra. Sebösök kegyuraságából úgy sem lett utóbb semmi; de a kísérlet az 1231-iki hiteles oklevél tanúsága szerint megtörtént, s ez nem áll ellentétben az 1225-iki oklevéllel. A privilegium magnum nyomán keletkezett hamisítványok előadása már semmikép sem egyeztethető össze Sebös oklevelével.

Különbben pedig nem csekély mértékben függ a dolog attól, hogy azok a kiváltságok, a melyeket a király a kegyuraság elnyerésével kapcsolatban megerősít, milyen természetűek. Igazolhatók-e, vagy pedig olyanok, hogy hamisításra engednek következtetni.

Azok a jövedelmek és kiváltságok, a melyeket a király mint régiebb adományokat sorol fel, a következők: a szabad dénárok (*libertini denarii*), a nehezékek, a csebrek, Meinharth és Michsa falvak vásárvámja és évi 200 zuanus só. Ide sorozhatjuk a monostor népeinek bíraskodási mentességét is, melyről ugyan az oklevél mint most rendelt kiváltságról beszél (*precipimus*), de az oklevélnek ez a mondata, a mint már utaltunk erre, az Imre király okleve-

¹ XXIV. sz. regesta.

lén alapszik¹ és így ez, meg a cseberszedés és a vásárvám is régibb, az Imre király oklevelével garantált kiváltság. A szabad dénárokat az előző évi sóadománylevél említi, melybe a későbbi hamisítványokban is szereplő *mille* szó, a mint láttuk, interpolálás útján jutott, és így ez feltűnő módon támogatja az 1225-iki oklevél egyedül álló adatának, a 200 zuanus összegnek a hitelességét.

A nélkül, hogy a szabad dénárokról folyt vitába bármiképen is óhajtánánk beleszólni, meg kell állapítanunk, hogy a *libertini* szóalakot a *liberi* helyett föltétlenül íráshibának tekintjük, a mely a főntebb megjelölt heiligenkreuzi és szentmáriahegyi oklevelekbe is átment. A hiba forrását azonban éppen az 1225-iki oklevélben látjuk s e nézetünket alább az oklevelek filiatiojának megállapítása és graphikai okok alapján fogjuk kifejteni.

Maradna még a nehezék-adó, melyet a szentmáriahegyi oklevelek 1225 előtt nem emlegetnek. Ezt hol külön adónemnek, hol pedig a szabadok dénáraival azonos vagy nagyon közeli rokon jövedelemnek tartják.² Bármint legyen is, az 1225-iki oklevél szövege alapján nem tudjuk feltenni, hogy a szabad dénárok és a csebrek közt felemlítve a többi hiteles adat között ez az egyetlen volna hamis. Azt kell hinnünk, hogy a nehezékek (akár külön jövedelemfaj ez, akár nem,) együttjártak a szabad dénárokkal és a csebrekkel, azért említi fel az 1225-iki oklevél is ezt, bár az előző oklevelekből a *pondera* említése hiányzik.

Végül új kiváltság a monostor vámmentessége, a gypűvágás alól felmentés és az exactiók s különböző, időközi censusok elengedése. Ezek nem szerepelnek a korábbi oklevelekben, de előfordulnak a későbbi hamisítványokban. Az ország kapuinál való vámmentesség, valamint a gypűvágás alól való felmentés bizonyára kívánatos a monostorra

¹ Az Imre király oklevele után készült II. Endre-féle keltezetlen oklevélben (I. az I. fejezetben) ez a mondat hibás és csonka. Az 1225-iki oklevél ezt helyesen, az Imre kir. oklevelével egyezően adja. Ez kizárja annak feltevését, hogy az 1225-iki oklevél fogalmazója előtt a II. Endre-féle hamis oklevél feküdt.

² V. ö. Erdélyi, Az első áll. egyenes adó, 26. l.

nézve, de éppen nem példátlan. Az 1231-iki aranybulla¹ mutatja, hogy az egyház általánosan iparkodott megszabadulni a gyepűvágás kötelezettségétől, éppen a privilegium magnum kiadása ideje körül. Az anyamonostor úgy ezt, mint a vámmentességet is már előbb kieszközölte a maga számára.² Legfeljebb a szentmáriahegyi oklevél *gepu* szava ellen merülhetne fel talán kifogás, a mely azonban helynevek alakjában ez időtájt — ritkán ugyan — de már kezd előfordulni.³

Az exactio is olyan teher, a melytől az egyháziak ekkoriban kiváltság elnyerésével igyekeztek szabadulni. A johanniták már 1217-ben nyertek felmentést az exactiók alól,⁴ Heiligenkreuz pedig 1222-ben.⁵

Ha most szem előtt tartjuk, hogy tulajdonkép csak az utóbb említett három kiváltság ad tartalmat annak a fogadkozásnak, a melylyel a király nemcsak maga akar kitenni magáért, hanem másokat is buzdít a monostor támogatására, akkor ezeket a teljesen korszerű kiváltságokat nem láthatjuk feltűnőknek és így gyanút keltőknek.

Míg ekként az oklevélnek bőven részletezett tartalmában semmi olyant nem találunk, a mi igazán alapos okot adna az oklevél hitelességének kétségbevonására, az oklevél külső ismertető jelei olyan nyomós bizonyítékot szolgáltat-

¹ Fejér, III. 2. 259.

² Weis, I. n° XXXVII. Ez az az oklevél, melynek egyik példányán a Béla ifjabb király pecsétje függ. Ezt az utóbbi példányt (Weisnál XXXVIII. sz.) pecsétje és az 1208-iki oklevél egyik példányával (Weiss I. n° XXX.) egyező írása miatt hamisnak kell tekintenünk. Ámde az a körülmény, hogy a n° XXXVII. szövege a bővebb és oly kiváltságokról is szól, melyek a n° XXXVIII.-ban nincsenek említve, valamint a hibás uralkodói év ezt a példányt is gyanússá teheti. Az oklevél külseje, különösen pedig II. Endrének egészen kifogástalan nagy pecsétje, mely az oklevél eredetijén függ, mégis inkább az oklevél hitelessége mellett szól. (II. Endre heiligenkreuzi és szentmáriahegyi hamis oklevelei mind a kettős pecséttel vannak megerősítve.)

³ V. ö. a Magyar Nyelv 1913. é. 254. l.; azonban a Deke-féle oklevélre (Wenzel, XI. 37.) szerfölött gyanús volta miatt nem szabad hivatkozni.

⁴ Fejér, III. 2. 241.

⁵ Weiss, i. m. I. n^o L.

nak, a melylyel szemben az esetleg mégis fennmaradó kétségeknek okvetlenül el kell hallgatniok.

A privilegium magnunak 94×53 cm. méretű hártýára írt eredetije külsőleg semmi okot nem nyújt a gyanúra. Pecsétje hiányzik ugyan, de a hártýa közepén alkalmazott két bevágás mutatja, hogy az egyszerű pecsét függött rajta.

A bevágás a pecsét súlya alatt továbbhasadt volt, a min — a látható túnyomok szerint — varrással igyekeztek segíteni, mígnem a pecsét mindenestül leesett. Az oklevél hátlapján más kézzel, kétféle írással ez van: *Privilegium scete Marie super forum Meynhart et inferiorem Laztay.*

Az oklevél írása elejétől végig egyenletes és következetes is; az egyes betűk főalakjától való eltérés csak itt-ott, az oklevél nagy terjedelméhez képest kevészámú esetben fordul elő.

Ez az írás a II. Endre okleveleiben nem ismeretlen. Két oklevélről tudunk, a melyek *minden kétséget kizáró módon* ugyanazt az írást tüntetik fel, mint a privilegium magnum.

Az egyik a vasvári káptalan 1224. évi oklevele,¹ a melyről az 1224-iki sóadományozó oklevéllel kapcsolatban már volt szó, a másik pedig a pannonhalmi apátság részére szóló 1226-iki oklevél,² a melyben II. Endre király Uros apátnak a monostora javára tett intézkedéseket és a jövedelmek elosztását felsoroló oklevelét írta át és erősítette meg. (*Lásd a III. táblán, a. b. c.*)

A pannonhalmi apátságnak erről az utóbbi okleveléről egyet-mást meg kell jegyeznünk. Uros apátnak itt átírt oklevele megvan külön is a főmonostor levéltárában,³ eredetinek látszó alakban. Csakhogy ennek záradéka némi

¹ Eredetije a szombathelyi kápt. lvt. V. I. 1. Kiadva: Wenzel, VI. 424.

² Eredetije a pannonhalmi r. lvt. XVIII, T. Kiadva: Pannonh. rendtört. I. 682.

³ LIX. E.

eltéréssel a királyi átíró oklevél záradékát tünteti fel, még a 23. uralkodási évet is kiteve. A rendtörténetben olvasható kiadáshoz írt jegyzet¹ ennek magyarázatául azt mondja, hogy Uros apát levele már előre úgy készült, hogy a király változtatás nélkül átírhatta. Ez a magyarázat, a mely egészen szokatlan eljárást tételez fel, nem állhat meg, mert az átíratban a pecsételési formula mégis más, hiába akarta (a fönntebbi feltevés szerint) Uros apát oklevele még az uralkodási évet is az átírónak tollába adni. A királyi oklevél a maga egészében kifogástalan szerkezetű, záradékának minden szava helyénvaló; ellenben az Uros apát oklevelének, már t. i. az állítólagos eredetinek záradékában a *sigilli nostri munimine roboravi* kifejezés sántít. Úgy tűnik fel a dolog, hogy a királyi oklevél előbb volt meg, mint az Uros apát levele ebben a mai alakjában. Azt kell feltennünk, hogy a királyi oklevélből másolták le utólag az apát oklevelét, minthogy ennek eredetiye valahogy elkallódhatott. Erre vall az, hogy Uros oklevelének *Ego Vros dictus abbas* szavai előtt a királyi oklevélben hiányzik az a pár szavas promulgatio, mely a külön oklevelet bevezeti (*notum sit omnibus has litteras inspecturis, quod*) és hogy az Uros oklevelén az öt pecsét közül egy sincs meg, az utolsónak helyén levő üres hártyaszalagon sincs nyoma annak, hogy azon valaha lett volna pecsét. Ezért az Uros apát oklevelét a királyi átírat alapján utólag, az eredetiség látszatával² készült másolatnak kell tekintenünk, melynek záradéka a pecsétre vonatkozó feljegyzés alapján keletkezhetett a királyi oklevél záradékának lemásolásával.

Bármint legyen is, annyi kétségtelennek látszik, hogy az átíró oklevelet nem a monostorban írták. Erre vall az, hogy Uros apát oklevelének írása más, mint az átíró királyi oklevelé.³

Egyébként pedig sem az Uros apát oklevelét átíró (kettős pecséttel megerősített) oklevélnek, sem a vasvári káptalan (egyszerű pecséttel ellátott) adománylevelének hite-

¹ I. 682. l.

² A pannonhalmi levéltárban több ilyen, eredetinek látszó másolat van.

³ Ezt kéresemre Sörös Pongrácz úr volt szíves megállapítani.

lességét nincs okunk gyanúba fogni. A pannonthalmi átíró oklevél hitelességét bizonyos fokig az a körülmény is garantálja, hogy másolata megvan a pannonthalmi beeses másolatgyűjteményben, a *Liber ruber*ben. Ezen nagyon megbízható chartularium keletkezésének korát a tatárjárást megelőző évekre szokás tenni,¹ a mely vélemény helyességét a magunk részéről azzal a rokonsággal támogathatjuk, melyet a *Liber ruber* írása és több, 1230—40-ből származó pannonthalmi oklevél írása közt lehet megállapítani. Ez utóbbi oklevelek közül különösen egy 1236-iki oklevélre utalunk,² a melyet valószínűleg a monostorban írtak, sőt Mátyás kanczellár (a királyi felhatalmazás folytán) a monostorban végezte a megpecsételést is. A két példányban kiállított oklevél egyik példányának írása nagy egyezést mutat a *Liber ruber* írásával. Míg ez egyfelől a chartulariumban lemásolt 1226-iki oklevél hitelességét támogatja, addig másfelől teljessé teszi annak a véleménynek a tarthatatlanságát, hogy az 1226-iki pannonthalmi oklevéllel azonos kézből származó oklevél, t. i. a szentmáriahegyi privilegium magnum. XIV. századi viszonyoknak megfelelő adatokat tartalmazna. Ez még abban az esetben is ki van zárva, ha az 1225-iki oklevelet és vele együtt persze a vasvári káptalanét és a pannonthalmi monostorét is mindenáron hamisítványnak akarjuk minősíteni. A *Liber ruber* még akkor is garantálná, hogy a kérdéses oklevelek 1240 előtt már megvoltak.

Mert a vasvári 1224-iki, a szentmáriahegyi 1225-iki és a pannonthalmi 1226-iki oklevél írásának egyezése csak kétféle magyarázatot enged meg. Vagy hiteles mind a három oklevél, és akkor fel kell tennünk, hogy a királyi udvarban állította ki őket ugyanaz az oklevélíró; vagy pedig mind a három ugyanazon a helyen, ugyanazon kézből kikerült hamisítvány, mely esetben a hamisításnak valószínűleg Pannonthalmán kellett volna történnie, de feltétlenül 1240 előtt, vagyis az 1226-os keltű oklevélnek a *Liber ruber*be történt

¹ Pannonth. rendtört. I. 471. s k. l.

² A pannonthalmi r. lvtban, II. B. jelzet alatt. Ugyanennek másik példány a u. o. II. K. jelzet alatt van.

bevezetése előtt.¹ A második feltevés tarthatatlan voltának kimutatására aligha kell több szót vesztegetnünk. A tényeknek előadott állása, de a középkori hamisításokról való ismereteink is tiltakoznak ez ellen a feltevés ellen. Idegen rend és káptalan érdekében nem compromittálta magát sem a pannonhalmi, sem más monostor.

Szóljunk röviden a privilegium magnumnak III. Endre királytól származó 1291-iki átíratáról is. Ennek az eredeti oklevélnek² a külseje ellen némi aggodalmaink lehetnének. Az írás több helyt szétfolyó, mint a milyen a lesikált és másodízben, hamisítás czéljára használt hártvány szokott előfordulni, ámbár kizártnak látszik, hogy ilyen nagyterjedelmű hártvát az előbbi írás minden nyomának teljes eltüntetésével tudtak volna újra használhatóvá tenni. Az átíró és az átírt oklevél kezdőbetűi hanyagul, nyilván utólagosan vannak odavetve; pláne a II. Endre átírt oklevele élén *L* betű van, nagy értelmetlenség gyanánt. A pecsét nincs az oklevélen, csak a plicán lógó zsinór mutatja a pecsét helyét.

Azonban gyanúnk a III. Endre egyéb okleveleivel való összehasonlítás után teljesen eloszlik. A privilegium magnumot átíró oklevél írása azonos annak a pár nappal előbb kelt oklevélnek³ az írásával, a melyben III. Endre király a IV. László 1277-iki, fentebb⁴ kétségtelenül hitelesnek megállapított oklevelét írta át és erősítette meg. Erről az oklevélről már előadtuk, hogy mily okok bizonyítják annak hitelességét.⁵ Az erre nézve mondottakhoz még azt is hozzátehetjük, hogy ugyanezt az írást mutatja III. Endre királynak 1291 május 18-iki oklevele is, melyben IV. Lászlónak Benedek mester javára szóló 1279-iki oklevele van átírva.⁶ (*III. tábla, d. e.*) Ennek a május 18-iki oklevélnek a fogal-

¹ Ugyanez áll arra az esetre nézve is, ha a három oklevél közül csak az egyiket vagy másikat tartanók hamisítványnak.

² Lásd a regesták közt LXXVII. szám alatt.

³ LXXIV. sz. regesta.

⁴ 56. l.

⁵ 58. l.

⁶ A Nemz. Múzeum törzslevéltárában. Kiadva: Győri rég. és tört. füz. III. 114.

mazata is rokon az 1225-iki oklevél átíratával, annak bizonyosságául, hogy a két oklevél csakugyan egy helyről, a királyi kancelláriából került ki.

És ez azután magyarázatát adja annak is, hogy a II. Endre oklevele élére hogyan került az átíratban az oda nem illő *L* initialis. Kétségtelenül a IV. László 1277-iki oklevelét átíró oklevél volt ennek az elnézésnek a forrása. Akár még a kancelláriában pótolták mind a két oklevélben egyszerre, de utólagosan a hiányzó kezdőbetűt, akár pedig a kész oklevél kézbesítése után akarta valaki utólag beírni azt az üres helyre. bizonyos, hogy a vele csaknem egy időben írt és kétségtelenül egyszerre kézbesített augusztus 2-iki oklevél *L* betűje vezetett az augusztus 17-iki oklevélbe is gondatlanul *L* betűnek pótlására.

Az átíró oklevél szövegezésében fel kell tűnnie annak, hogy az átírat alapjául másolat (*transsumptum seu tenor privilegii*) szolgált.¹ De jellemző, hogy a IV. László oklevelének átírása is *exemplar privilegii*-t említ.² Az utóbbira nézve még feltehető, hogy két példányban kiállított oklevél másodpéldányáról van szó, de az 1225-iki oklevelet egyenesen másolatban mutatták be. Ezt bizonyítja az a körülmény is, hogy az 1291-iki átírat főképp a tulajdonnevek írása tekintetében sokszor eltér az 1225-iki eredetinek az írásmódjától, holott az utóbbinak írása (az idő folytán megrongált helyeket leszámítva) igen világos. (*Hamusthou — Hamystov, Beseneusciget — Belengussciguet* stb.) Ezek az eltérések inkább megtörténhettek valami másolat, mint az eredeti alapján. Egyébként pedig megint a hamisítás természetéhez tartozik, hogy a hamisító nem igen fog ilyen, a rendestől eltérő dolgot felhozni a hamisítványban és nem fogja éppen ezzel felhívni a figyelmet mesterkedésére. Ennek legfeljebb úgy lenne értelme, ha az eredeti oklevél hiányát akarta volna ezzel leplezni. Az adott esetben azonban ez szükségtelen volt, minthogy megvolt az eredeti oklevél.

¹ Fejér, VI. 1. 142.

² Wenzel, V. 27. Erre a körülményre már fentebb is utaltunk, az 58. lapon.

Egyébként pedig az 1291-iki átíró oklevélnek a hitelességét érdekes módon igazolja III. Endre királynak egy kis patens levele,¹ a mely az Albert herceg ellen folyó hadjárat folyamán Bécs alatt kelt, augusztus 17-én, tehát ugyanazon a napon, a mely a privilegium magnumot átíró oklevélnek is a kelte. Ebben a király a szentmáriahegyi monostort különös pártfogásába véve megígéri, hogy a monostor birtokairól szóló okleveleket, ha azokat neki bemutatják, meg fogja erősíteni. Ennek a cursiv írású, hátul rányomott pecsétű oklevélnek a hitelességében kételkedni semmi okunk. A megerősítés az átíró oklevél tanúsága szerint csakugyan meg is történt, de bizonyára csak később, az osztrák hadjárat befejezése után. S ha az átíró oklevél mégis augusztus 17-ét, az ígéret, illetőleg a consensus napját mutatja dátumában, ez az *intézkedés ideje szerint való keltezés* esetét tünteti fel. Ez szinte kizárja a hamisítás lehetőségét, mert a legnagyobb valószínűtlenség, hogy a hamisító akár véletlenül, akár szándékosan ehhez a naphoz ragaszkodjék.

Úgy gondoljuk, hogy módszertanilag is érdemes volt az 1225-iki oklevéllel ily részletesen foglalkozni. A szentmáriahegyi oklevelek szempontjából egyenesen kötelességünk volt ez, mert egyrészt ez a csoport legfontosabb oklevele, másrészt pedig néhány nagyon érdekes hamisítvány alapjául szolgált ez az oklevél.

Nem az Estoras-féle ügyetlen hamisítványra gondolunk itt, a melyről már Kollár felismerte, hogy a szentmáriahegyi 1225-iki oklevél szolgált ennek a koholmánynak a mintájául,² hanem a következő szentmáriahegyi és heiligenkreuzi oklevelekre.

II. Endre király egy keltezetlen, sőt a szokásos záradékot teljesen nélkülöző, de megpecsételt, tehát befejezett oklevélben elmondja,³ hogy Bors ispán kérésére megerősítette a szentmáriahegyi monostor részére a Bors ispán atyja, valamint Bors és neje által tett adományokat és erről István

¹ Lásd a LXXV. sz. regestát.

² Fejér, III. 2. 70. l. jegyzete.

³ Lásd a XXI. sz. regestát.

kanczellár kezéből kelt, nagy oklevelet adott. Továbbá, minthogy Bors ispán a királynak, fiainak és ezek utódainak felajánlotta a monostort, hogy Borssal és fiaival együtt a monostor kegyurai legyenek, felsorolja a monostor kiváltságait. Mindez a nagy oklevéllel nagyjában egyező, sőt szó szerint egyező módon van előadva, bizonyos eltérésekkel, a melyekre majd visszatérünk.

Ennek az oklevélnek a királyi kettős pecséttel bíró eredetije két példányban is megvan, az egyik az Országos levéltárban, a másik Pannonhalmán. A két példány írása azonos. A két szöveg azonban némileg eltér egymástól. Nevezetesen a pannonhalmi példány a vámmentességet biztosító mondatban *de salibus* után *vel piscibus* szavakat szúrja közbe, a tilalmat pedig a mondat végén nem általában fejezi ki (*nullus . . . presumat*), hanem részletesen felsorolja: *nec salinarii, nec tributarii, nec tricesimarii, nec monetarii, nec portarii vel quilibet exactores in regno nostro constituti tributum ab eis aliquod exigere presumat (!)*.

Egy másik, szintén keltezetlen, illetőleg záradék nélkül való oklevélben¹ Grebs földet adja II. András király a Domonkos bán monostorának, három megnevezett jobbágycsaláddal és a föld tartozékaival. Megújítja ebben az oklevélben is a monostor többrendbeli kiváltságát. Ez az oklevél is több részében (*Notum igitur sit — mereamur*-ig, a kiváltságok felsorolásában a *Praeterea dedimus eis* etc. és a *permittimus etiam eos* etc. mondatok) szószerint egyezik az 1225-iki oklevéllel. De a kapcsolatot már az előbbi keltezetlen oklevél közvetíti, mert a privilegium magnumban még nem volt meg a főúri megszállás ellen való tiltakozás, melyet mind a két keltezetlen oklevél felhoz. Ezen az oklevélen is a kettős pecsét töredéke függ, tehát kész oklevélnek tekintendő.

Egy hasonlóképen keltezetlen, de már kanczellári záradékkal bíró oklevélben² Béla ifjabb király az örökadományok felülvizsgálása alkalmából megerősíti atyjának Grebs

¹ XXII. számú regesta.

² XXIII. számú regesta.

földet és tartozékait illető adományát és ugyancsak az 1225-iki, vagy inkább az első helyen említett keltezetlen oklevéllel egyező módon és egyező szavakkal felsorolja a szentmáriahegyi monostor több kiváltságát, de a pénzszedők kiszállítására, a monostor népeinek bármi néven nevezendő terhelésére vonatkozó tilalmat és a gyepűvágási mentességet az előbbi oklevelektől eltérően, részletezve és nyomatékosan adja elő. Az oklevélen Béla ifj. királynak ismeretes egyszerű pecsétje függ.

Ennek az utóbbi oklevélnek a bevezető része egészen a Bors ispánt említő részig (*noverint praeterea omnes* stb.) némi kihagyásokkal és a megfelelő eltérésekkel szószerint egyező Béla ifjabb királynak a heiligenkreuzi monostor részére adott keltezetlen oklevelével.¹ Ezután következik a II. Endre keltezetlen oklevelével egyező szakasz: *preeterea omnem collectam et pensionem*-ig, majd *unde auctoritate firmiter regia precipimus*-tól *concessimus etiam eos liberos* stb.-ig az önálló rész, míg ettől kezdve végig ismét a heiligenkreuzi oklevéllel szószerint egyező mondatok következnek; a záradék is szószerint ugyanaz. Vagyis az oklevélnek a heiligenkreuzi oklevéllel egyező első és utolsó része keret gyanánt fogja össze a II. Endre keltezetlen okleveléből vett második és az önálló harmadik részt.

Ennek a négy oklevélnek tehát világosan a következőkép állapítható meg az összefüggése: az 1225-iki nagy oklevél nyomán keletkezett a II. Endre keltezetlen oklevele, a mely új adomány nélkül csupán a kiváltságokat sorolja elő; az Országos levéltári példány jelzete szerint idézve ez a *DL. 124.* Hogy ez támaszkodik a nagy oklevélre és nem fordítva, az kétségtelen, mert hiszen hivatkozik az István kancellár kezéből kelt *magnum privilegiumra*. A *DL. 124.* szövege nyomán fogalmazták II. Endrének Grebs adományozásáról szóló oklevelét, orsz. levéltári jelzete szerint a *DL. 775-öt*. És ugyancsak a *DL. 124.* felhasználásával és a heiligenkreuzi oklevél (*Weis, I. n° LXIV.*) nyomán kelet-

¹ Eredetije a heiligenkreuzi apátság levéltárában *Rub. 49. fasc. 2. n° 1.* jelzet alatt. Kiadva: *Weis, I. n° LXIV.*

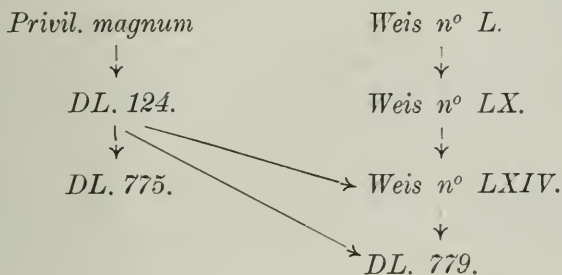

kezett a Béla ifj. király oklevele Grebsről; ennek jelzete: *DL. 779.*

De itt még nem állapodhatunk meg az összefüggés nyomozásában.

Béla ifj. királynak Heiligenkreuz részére szóló oklevele egyrészt azt árulja el, hogy szerkesztője előtt ismeretes volt a *DL. 124.*, mert a vége felé a *Notum sit igitur* szavakkal kezdődő mondat a *DL. 124.*-ből való,¹ másrészt az oklevél középső része *Et ideo terras*-tól egészen *illesos permanere* szavakig II. Endre királynak 1229-iki, ugyancsak Heiligenkreuznak szóló okleveléből való, némi eltéréssel és különösen a tilalmazott bíróságok felsorolásával. Weis ezt az oklevelet *LX.* szám alatt közölte. Viszont ez az utóbbi 1229-iki oklevél nem más, mint II. Endre 1222-iki oklevelének (*Weis, I. n° L.*) kibővítése, a megfelelő részek szó szerint való megtartása mellett lényeges bővítések betoldásával. Az 1222-iki oklevél már egészben önálló fogalmazás, más heiligenkreuzi oklevelekkel csak tartalmilag függ össze, de nem szövegezésében.

A felsorolt oklevelek közt megállapítható összefüggést e szerint vázlatosan így lehet feltüntetni:

Lássuk most a szentmáriahegyi okleveleket közelebbről.

Fel kell tűnnie annak, hogy a *DL. 124.* és a közvetlenül erre támaszkodó oklevelek keltezetlenek, sőt a II. Endrétől való két oklevél (*DL. 124.* és *775.*) teljesen híjával van a záradéknak.

¹ Fejér, III. 2. 190. és *Weis, I. 76. 1.*

II. Endre király reánk maradt oklevelei közt — nem számítva az ismeretes hamisítványokat, a szorosabb értelemben vett leveleket és az átiratban csonkán fennmaradt okleveleket¹ — csupán a parancsot és tilalmat tartalmazó mandatumok keltezetlenek. Már Imre király korában is ez volt a gyakorlat (fentebb az 1200 körül kelt oklevéllel kapcsolatban láttuk ennek példáit). II. Endre után pedig a mandatumoknak év nélkül, de napi kelettel való kiállítása lett szokásos. A nem mandatum-jellegű fontosabb oklevelek közt alig egy-kettő akad II. Endre korából záradék és keltezés nélkül. Mi csupán két ilyen rövid oklevelet ismerünk,² azok közül is az egyik, a topliczai apátságnak szóló, valószínűleg hamisítvány. Hasonlóképp áll a dolog Béla ifjabb király okleveleivel is. Egészen magában álló dolog tehát, hogy itt egyébként gondos kiállítású és *terjedelmes* oklevelek maradtak a szokásos záradék nélkül.

Tartalmilag viszont annak kell nagyon is feltűnnie, hogy a DL. 124., a mely a másik három keltezetlen oklevélnek a közvetlen forrása, maga pedig a nagy oklevélre támaszkodik, látszólag egyáltalán semmi újat nem tartalmaz a privilegium magnumhoz képest, a melyre egyenesen hivatkozik. Miért volt tehát szükség ennek az oklevélnek a kiállítására?

Pontosabb összehasonlítás, mely az egészben való egyezés mellett a DL. 124-nek a nagy oklevélről több részlet tekintetében való eltérésére vezet rá, azt is elárulja, hogy miért volt szükséges ez a látszólag fölösleges oklevél. A kegyuraságot a nagy oklevél szerint Bors csak fiutód nélkül való holta esetére ajánlotta fel a királynak. A DL. 124. erről a feltételről mit sem tud s a nagy oklevél szavainak lehető megtartása mellett azt mondja, hogy Bors felajánlotta a monostort a királynak, a király fiainak (!) és ezek utódainak, hogy vele és fiaival együtt legyenek a monostor kegyurai. (. . . *predictum monasterium . . . obtulit*

¹ Így pl. Wenzel XI. 218. l. maga az átiró oklevél mondja, hogy az átirat nem teljes.

² Wenzel VI. 315. és XI. 119. A Fejér III. 2. 420. átiratból közölt oklevél is bizonyára csonka ebben a formájában.

nobis et filiis nostris ipsorumque successoribus, quatenus et nos cum ipso filiisque suis filii ac patroni simus in perpetuum.) Ez nemcsak a nagy oklevéltől tér el, hanem ellenében van Sebös ispán 1231-iki oklevelével is,¹ a mely szerint Bors kegyúrtársává fogadta Seböst. Sőt a dolognak tökéletesen az a színezete, mintha éppen Borsnak ez az utóbbi elhatározása okozta volna a nagy oklevél szövegének ilyenén tudatos megváltoztatását, ámbar a Seböst illető intézkedés az 1231-iki oklevél szerint Éliás apát közbenjárásával történt.

A másik ilyen eltérés a DL. 124. és a nagy oklevél közt az, hogy az utóbbi a szabad dénárokról szólva azt hangoztatja, hogy a monostor népei senkitől sem függnék, még a nádortól és a soproni ispántól sem (a kettő 1225-ben egy személy!), csupán a királytól, a mi aligha Jula nádor 1224-iki, egyébként a monostor érdekében tett intézkedésével² nincs összefüggésben. Ezt a DL. 124. úgy változtatja meg, hogy a király helyébe a monostort teszi, *nisi ad nos* (t. i. a király) helyett *nisi ad ipsos* (t. i. a szerzetesek) kifejezést írva. De míg az, hogy a király a nádorral szemben is fenntartja magának a legfőbb intézkedés jogát, bizonyára helyén való, addig a DL. 124. által becsúsztatott kifejezés a monostor részére valóban olyan teljes függetlenséget biztosít, a mely méltán adhat okot a megütközésre.

Eltér a DL. 124. a nagy oklevéltől a sóadomány összegére nézve is, melyet a privilegium magnum évi 200, a DL. 124. pedig évi 1000 zuanusra tesz. Elég egyszerűen az 1224-iki oklevél tárgyalásával kapcsolatban mondottakra utalnunk,³ hogy ennek a ténynek a DL. 124-re nézve compromittáló volta szembetűnjék. Feltehető, hogy az 1224-iki oklevélben a DL. 124. írásával egyidejűleg javították ki a zwonok összegét. Legfeljebb azt kérdezhetnők, hogy miért nem javították ki épp úgy a nagy oklevélben is a számot, mint az 1224-ikiben? Valószínűleg azért, mert a nagy ok-

¹ XXIV. sz. regesta.

² XVI. sz. regesta.

³ Lásd a 28. lapon.

levelet nem akarták rasurával compromittálni (az 1224-iki oklevelet kevésbé fontosnak tarthatták, mit az is mutat, hogy sohasem iratták át); de különben is a privilegium magnumban mindkét helyen szóval van írva a *ducentos*, melynek helyére bajos lett volna a *mille* szót feltűnés nélkül írni. Czélszerűbbnek látszott tehát azt változatlanul hagyni. De jellemző, hogy a DL. 124-ben is ott, a hol a *mille* először fordul elő (*Dedimus etiam eis mille zwanos*), a mille alatt a hártya igen vékony, mintha itt is rasura lenne, a mi arra mutatna, hogy a nagy oklevélből másolva e részt a DL. 124. írója először eltévesztette a dolgot és talán ducentos-t kezdett írni.

Egészen új és egyetlen önálló pont a DL. 124-ben a nádor, a soproni ispán vagy bármely más főúr részéről történő megszállás ellen való tiltakozás. Minthogy ezt más kéteshitelű oklevelek is emlegetik, bizonyos, hogy ez a dolog nagyon fontos volt a monostorra nézve; de azért mégis aligha ez volt a DL. 124. létrejöttének a főoka. Annál inkább bizonyos, hogy a többi közé beékelve ennek az egy pontnak a fölvteléért nem állítottak volna ki, vagy nem így állítottak volna ki *hiteles* oklevelet.

És ha ehhez még hozzáteszszük, hogy hiteles oklevelekben szokatlan dolog mindjárt az oklevél elején a megpecsételés módjára való hivatkozás, a mint ezt a DL. 124. teszi (*per presentem paginam duplici sigillo nostro roboratam*) és hogy ugyancsak különös dolog az 1225-iki oklevélnek a DL. 124-ben több ízben is magnum privilegium néven emlegetése is, feltétlenül arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy a DL. 124-ben a nagy oklevél nyomán készült hamisítványal van dolgunk.

A DL. 775-re nézve ezekhez csupán annyit kell hozzátennünk, hogy a monostornak Grebs nevű birtokáról nincs tudomásunk. Az a Rákos, a melylyel Grebs-et azonosítani lehetne,¹ kezdettől fogva a győri püspök birtoka! Minthogy ezt az oklevelet tartalma, szerkezete és, mint látni fogjuk, írása is a DL. 124-hez és a DL. 779-hez kapcsolja, elbírá-

¹ V. ö. Kovács, i. m. 31. l.

lása teljesen amazokétól függ. Ha amazok nem hitelesek, az egész grebsi adományt koholtnak kell tekintenünk.

A DL. 779. kiállítására a főürügy a grebsi adomány megerősítése. De ennek alkalmát a monostor kiváltságainak felsorolására is felhasználva, az oklevél már egy kissé tovább megy a DL. 124. nyomdokain és már Béla ifjabb királyról mondja, hogy Bors őt és utódait kegyúrtársul fogadta. Az 1225-iki nagy oklevélhez képest ez még határozottabb eltérés az ott tett feltételes ígérettől. Az oklevél harmadik része (*Unde auctoritate* etc.) a pénzbevéltókra, az exactio és collecta szedésére és a gypüvágási mentességre vonatkozó, részben új megállapításokat kissé zavarosan, hibás constructióval adja elő (*ut nec libertinos denarios . . . exigatur*) és az 1000 zuanust is emlegeti. Ez az oklevél kapcsolja össze a keltezetlen szentmáriahegyi okleveleket a heiligenkreuzi oklevelekkel a Weis I. n° LXIV-gyel való egyezése által. Az utóbbi oklevél, melynek recognitiójában íráshiba van (*Zabragiensis*), a Weis I. n° LX-hoz fűződik, mely utóbbi viszont a n° L-nek a kibővítése. Ez az utolsó, 1222-iki oklevél, a mint kiemeltük, önálló fogalmazvány és hitelességét nincs okunk kétségbevonni. Ellenben a n° LX., mely az 1222 iki oklevél szövegének felhasználásával, de ennek megemlítése nélkül készült, föltétlenül hamis. Erre vall a teljesen lehetetlen keltezési forma és az oklevél egész fogalmazása. Ebből pedig az következik, hogy az ezt követő n° LXIV. épp oly kevésbé hiteles, mint az utóbbival egyező DL. 779.

Látnivaló tehát, hogy öt hamisítványról van itt szó.¹ a melyek két hiteles oklevélre, a privilegium magnumra és a Weisnál L. sz. alatt közölt 1222-iki oklevélre támaszkodnak.

A szóbanforgó okleveleknek ezt a kapcsolatát érdekesen világítja meg és egyszersmind az előadottakat is igazolja a *libertini denarii* kifejezés. Előfordul ez a szóbanforgó mind a négy szentmáriahegyi oklevélben (a privilegium magnumban, a DL. 124., 775. és 779-ben), a heiligen-

¹ Ezek közül Béla ifj. kir. két oklevelét Erdélyi L. (i. m), II. Endre 1229-iki oklevelét pedig Hóman B. (Századok, i. h.) is hamisnak mondotta.

kreuziak közül pedig a n° LX. és LXIV-ben. Hogy a DL. 124. a privilegium magnumból vette át ezt a kifejezést, és hogy a DL. 124.-ből ment át a DL. 775. és 779-be és a Weis n° LXIV-be is, azt az összefüggés szemmel tartásával könnyű belátni. (Lásd a vázlatot fentebb.) De hogy került a n° LX-ba, a melyre a DL. 124. nem hatott, annál kevésbé a nagy oklevél?

Hogy hogyan, azt a mellékelt facsimile-részlet mondja meg. (Lásd a IV. táblán, a.) Az 1229-iki oklevél szerkesztője a szokásos formát írta, a mint a hamisítványában követett 1222-iki oklevélben is helyesen találta: *liberos denarios*. Csak utóbb javították ezt ki akként, hogy a *liberos* fölé *ti* szótagot írtak! A javítás kétségtelenül akkor történt, a mikor a n° LX. és a DL. 124. alapján a n° LXIV. készült: a hamisító a másik hamisítvány alapján korrigálta azt, a mi pedig a hiteles oklevélből helyesen került az 1229-es évszámú oklevélbe.

A *libertini denarii* forrása tehát ezek szerint kizárólag az 1225-iki nagy oklevél, a melyben ez a kifejezés egyetlen egyszer fordulván csak elő, bátran tekinthetjük íráshibának. Innen ment át a DL. 124-be s ebből a másik négy oklevélbe.

Ezeket a megállapításokat meglepő módon támogatja a kérdéses hamisítványok írásának összehasonlítása. (IV. tábla, a. b. c. d.)

Az egyfelől az 1225-iki nagy oklevélre, másfelől pedig a heiligenkreuzi 1222-iki oklevélre támaszkodó öt oklevél írása ugyanattól a kéztől származik, elütve az alapul szolgáló két hiteles oklevél írásától. Sőt ugyanannak a kéznek az írását ismerjük fel a III. Béla 1195-iki és a II. Endre király 1224-iki (defensionalis) oklevelében is.

Az írás azonossága nem valamennyi oklevélre nézve egyformán szembeszökő; az egyezésben — hogy úgy mondjuk — bizonyos fokozatokat lehet megállapítani. Míg a Béla ifjabb király két oklevele (DL. 779. és Weis n° LXIV.) annyira egyírású, mintha ugyanannak az oklevélnek az egy füst alatt írt két exemplarja lenne, és szintén szembetűnő az egyezés a DL. 124. (s ennek pannonhalmi párja) meg

a DL. 775. között is, addig a DL. 124. és a DL. 779. írásának egyező volta csak úgy lesz teljesen világos, ha közbeiktatjuk a heiligenkreuzi 1229-iki oklevelet (Weis I. n° LX.). Az utóbbinak írásában megtaláljuk vegyesen azokat a betű- és rövidítésformákat, a melyek a DL. 124. és a DL. 779. meg a Weis, LXIV. között a különbséget és a kettő egyezésének kevésbé feltűnő voltát okozzák. Azonban a gondos egybevetés a látszólag elütőbb jellegű darabok írásának egyező voltára közvetlenül is rávezet.

Az egyes darabok írásjellegében található eltérések magyarázatát könnyen megtaláljuk két körülményben. Az egyik az, hogy ez a S—9 oklevél (mert III. Béla 1194-iki oklevelét is ide sorozhatjuk) nem egyszerre került ki írójuk kezéből; láttuk pl., hogy a *libertini* utólagos javítása is arra vall, hogy az 1229-iki oklevél előbb készült, mint Béla ifj. király keltezetlen oklevele. De különben is a szóbanforgó okleveleknek csaknem mindenike más czélzattal, más ügyben készült; valószínűleg évek választották el egymástól az egyes darabok írását. A másik körülmény, a mely az eltéréseket magyarázza, az, hogy egyes darabok írásában az író tudatosan más jelleget akart adni az írásnak, nyilván valamely mintát tartva szem előtt. Ez főkép a III. Béla két oklevelére nézve áll, a melynek írása tudatosan más írásjellegre törekvés jeleit mutatja, a mint ezt a maga helyén¹ ki is emeltük.

Kétségtelenül ugyanazon író kezéből kikerült hamis oklevelekkel van tehát a tárgyalt esetben dolgunk.

De vajjon nem okoz-e nehézséget az a körülmény, hogy majd mindegyik oklevélen rajta van a hitelesnek látszó pecsét?

A hiányzó pecsétéről természetesen nem szólhatunk; a meglevő pecsétéről pedig meg kell állapítanunk, hogy csupán Béla ifjabb király egyes és II. Endre kettős pecsétjéről van szó, mert csak ezek vannak a kérdéses hamisítványokon. Amarról már elmondottuk,² hogy biztos tudomá-

¹ 14. l.

² 16. l.

sunk van Béla ifjabb király hamis pecsétjének a heiligenkreuzi okleveleken előfordultáról. II. Endre kettős pecsétje is hirhedtté vált a király uralkodásának utolsó éveiben, azért kellett azt megváltoztatnia.¹ Hogy a szentmáriahegyi és a heiligenkreuzi hamisítványok céljaira is rendelkezésre állhatott ezen pecsét hamisításának valamilyen módja, azt abból következtethetjük, hogy ezeken a hamisítványokon ugyanaz a kettős pecsét van olyankor is, a mikor inkább az egyszerű. privilegialis pecsétet keresnök; így a Grebsről szóló adománylevélen is. Igaz, hogy II. Endre király legutolsó éveiben, 1234—35-ben ünnepélyes donatiókon is a kettős pecsétet találjuk, de nem is akarjuk ezt a szóbanforgó oklevelek hitelessége ellen felhozható érvnek tekinteni, csupán a pecsétek meglételének mint bizonyítéknak értéktelen voltára kívántunk rámutatni.

Hátra lenne még, hogy a tárgyalt hamisítványok keletkezésének idejét állapítsuk meg.

Egész bizonyossággal csupán annyit mondhatunk, hogy a hamisítás 1270 előtt és természetesen 1225 után történt. A közelebbi meghatározásra nézve meg kell elégednünk a valószínűség megállapításával.

A terminus ante quem azáltal van meghatározva, hogy megvan V. István király 1270. július 19-iki oklevele, a melyben a DL. 124. van átírva.² Hogy ez az átíró oklevél feltétlenül hiteles, azt onnan tudjuk, mert ugyanattól az írótól több oklevél maradt reánk. Ez az író írta a IV. Béla 1255-iki Sydanról szóló oklevelét átíró oklevelet,³ továbbá V. Istvánnak a dézsmahuszadról szóló 1270. nov. 20-iki oklevelét.⁴ De nem csupán szentmáriahegyi oklevelekből ismerjük ugyanezt az írást, mi az írás egyezésének mint bizonyítéknak értékét alászállítaná, hanem ugyanazon író kezéből való IV. Béla királynak a Salamon-nemzetség tagjai és a csallóközi udvarnokok peréről szóló 1269-iki oklevele.⁵

¹ Monum. eccl. Strigon. I. 310.

² Lásd a XLVI. sz. regestát.

³ XLVII. sz. regesta.

⁴ XLIX. sz. regesta.

⁵ DL. 679. Kiadása: Wenzel, XI. 585.

valamint V. Istvánnak Henrik bán notariusus, Péter mester részére szóló 1270-iki oklevele is.¹ Mindezek az oklevelek az Országos levéltárban vannak és így az írás egyező volta könnyen megállapítható. Megállapítható ezeken az okleveleken, hogy a tinta és a calamus majd mindegyiknél más-más, a minthogy a napi kelet szerint nem is egy időben írták őket. E mellett megállapítható, hogy a DL. 691. napi keltét (XIII° Kal. Augusti) ugyanaz az író más, feketébb tintával írta, és e szavak soriránya kissé eltér a sor többi részének irányától; tehát utólagosan írták be az oklevélbe. Viszont a DL. 725-ben az évszám után a napi kelet helyét üresen hagyták és utólag nem is töltötték be. Mindez az ekkor már szabályosan működő kancelláriából való eredetnek, tehát az oklevelek hitelességének a bélyege.

De bár egészen bizonyosan csupán ennyit állapítottunk meg, egyes nyomok mégis közelebb vezetnek a hamisítás időpontjához.

Minthogy a kérdéses okleveleknek nem mindegyikét írta át V. István, és minthogy az írásban mutatkozó eltérésekből következően nem egy időpontban írták mind a nyolcz hamisítványt, keletkezésüket az V. István-féle átírásnál jóval előbbre tehetjük. Béla ifjabb király két oklevele (DL. 779. és Weis I. n° LXIV.) az örökadományok visszaszedését emlegeti, mi 1228 vége óta folyt.² A kegyuraságra vonatkozó intézkedésnek az 1225-iki oklevélből eltérő módon való czélzatos megváltoztatása, kapcsolatban a Sebös ispán oklevelével, az 1230—31 körüli időpontra mutat. Ekkoriban van szó újra a monostor zaklatásáról is,³ a mivel ismét a megszállás ellen ezekben az oklevelekben kifejezett erélyes tiltakozás van összefüggésben.

Mindezek alapján nagy valószínűséggel mondhatjuk, hogy a tárgyalt hamisítványcsoport 1231 táján keletkezett; tehát nem kései, hanem egykorú hamisítványokkal van dolgunk.

¹ DL. 725. Kiadva: Wenzel, VIII. 301.

² Pauler, A magy. nemz. tört.² II. 103.

³ Wenzel, I. 285.

A kegyuraság és a dézsmahuszad, Egyébtárgyú oklevelek.

A szentmáriahegyi monostornak Bors ispán által a király részére felajánlott kegyuraságáról a Sebös ispán oklevele óta egészen IV. Béla király uralkodása végéig csupán a Chak nemzetségből származó Chak soproni ispán 1237-iki oklevelében van szó.¹ Ez az állítólag Sopronban kelt és igen sok tanúra hivatkozó oklevél (*testibus quam pluribus rei veritatem scientibus*, a kik közül azonban egy sincs megnevezve). egy szóval sem árulja el, hogy valamilye vonatkozásban van Bors ispánnak már előbb szóvá tett 1237-iki végrendeletével,² sőt a monostorról szólva azt mint egykor Domonkos bánét. most mint Béla király uralma és kegyurasága alatt állót említi, Bors ispánnak még a nevét is gondosan kerülve. Pedig az oklevélnek az Országos levéltárban lévő eredetije³ szakasztott azt a kézírást mutatja, mint a Bors ispán oklevele,⁴ sőt még a hártya szabálytalan alakja is testvérpárnak mutatja ezeket az okleveleket. Van az oklevélen pecsét is. melynek olvashatatlan körirata valami madáralakot vesz körül. De ez a pecsét nagyon kompromittálja ezt a különben is gyanús oklevelet, mert azon a hártyaszalagon kívül. a melyen most függ, még egy másik bőrszalag része is látszik a pecsét belsejében, annak jeléül. hogy ez a pecsét már más oklevélen is függött.

Azt hiszszük. hogy ezek a külső jelek felmentenek az oklevél tartalmának bővebb megvizsgálása alól. A monostor részére tett állítólagos adományt hamisnak kell tekintenünk; az adományról szóló oklevél a Bors ispán 1237-iki keltű oklevelével egyszerre keletkezett, kevéssel Bors halála után.

A monostor kegyuraságáról különben egészen 1268-ig nem hallunk. IV. Béla ugyan még mint ifjabb király kü-

¹ XXXV. sz. regesta.

² L. fentebb a 65. lapon.

³ MODL. 220. sz.

⁴ U. o. 219. sz.

lönös pártfogásába vette és minden birtokában megerősítette a monostort, ebben az oklevélben azonban a kegyuraságról nem volt szó.¹ Ez az oklevél egyébként gyanúra ad okot úgy záradékának hiánya miatt, mint írásának a DL. 779. számú oklevél írásával rokon jellege miatt, de meg a miatt a hártymaszag miatt is, a mely a ma hiányzó pecsét helyét mutatja. Béla ifjabb király pecsétjei ugyanis zsinórról szoktak függni. Minthogy azonban az írás nem azonosítható teljesen az előbbi fejezetben tárgyalt hamisítványok írásával, az oklevél tartalma pedig nem ad különösebb okot hamisítás feltevésére, az oklevelet az érintett okok mellett is hitelesnek tekinthetjük. Keltét azonban nem 1230-ra kell tennünk, a hogy a Sopronm. oklevéltárban közölve van, hanem 1224 vagy 1225-re. Béla ifjabb király ugyanis az apjával való kibékülés után ekkor foglalta el újra nyugati országrészét,² mely a környezetében ekkoriban szereplő ispánok neveiből következtetve Horvátországon kívül a Dunántúl egy részére is kiterjedt. Erre vonatkozik az oklevélben olvasható megkülönböztetés *fideles extra regnum nostrum constituti* és *omnes nobis subiecti* között, a mi a szentmáriahegyi apátság fekvését tekintve helyénvaló. Az alkalom pedig az oklevél kibocsájtására valószínűleg a Borssal való 1224-iki viszálykodás, illetőleg az ezt követő megbékülés volt, mi szintén az oklevélnek 1224—25 körüli kelte mellett szól.

1268-tól kezdve több, egymással kapcsolatos oklevél szól a patronatusról, a melyek azonban kritikára szorulnak.

IV. Béla király 1268 augusztus 1-én (?) kelt oklevelében, mely csupán átiratban maradt ránk, a szentmáriahegyi monostor kegyuraságát a szerzetesek privilegiumának épségben hagyása mellett Lőrincz főasztalnok és soproni ispánra ruhazza.³ Ez az oklevél ellentétben van V. István királynak egy év nélkül adott oklevelével,⁴ a melyben a monostor okleveleire való hivatkozással a kegyuraságot a

¹ XVII. sz. regesta.

² Pauler, II.² 88. l.

³ XLIII. sz. regesta.

⁴ LII. sz. regesta.

királyt illetőnek jelentve ki, a monostort védelmébe veszi és a monostor zaklatásától, a megszállástól és a monostor népei fölött való bíraskodástól mindenkit tilt. Ezt a mandatum-jellegű oklevelet IV. László király 1272 szeptember 22-én átírta és megerősítette, és az utóbbi átíráttal ugyanezt tette III. Endre 1298 május 28-án. Csak ez az utolsó átírat maradt ránk eredetiben,¹ a másik két oklevelet az átíratból ismerjük. III. Endre királynak ezt az oklevelét, melynek eredetijén a kettős pecsét töredéke függ, hitelesnek kell tekintenünk. Jellegzetes írása ugyan eltérő III. Endrének 1298 körül kelt, előttünk ismeretes okleveleinek írásától, és a hártya alsó jobb negyedében a hártya egyenlőtlen kikészítése miatt az írás itt-ott szétfolyó (a mi azonban III. Endre okleveleiben elég gyakori), mégis két adatból is következtethetünk az oklevél hiteles voltára. Az egyik az, hogy az átírást kérő apát nevének helyét az írnok eredetileg üresen hagyta és utólag, más tintával jegyezte be a *Christanus* nevet, a mi kétségtelenül kancelláriai eredetre vall. De ugyanerre vall az is, hogy az oklevélnek a napi keltet és az uralkodói évet jelölő utolsó szavai (*V. Kal. Junii, regni autem nostri anno octavo*) észrevehetően utóbb írva, mint az oklevél többi része, mi szintén akkoriban szokásos kancelláriai eljárás. A kancelláriai ügymenetnek ezen észlelhető jelei az oklevél hitelességét mutatják.

De nincs okunk kétségbevonni az 1298-iki oklevélben átírt oklevelek hitelességét sem. Szerkezetük semmiben sem tér el a szokásostól.

Ámde akkor ellentmondás keletkezik azáltal, hogy IV. Béla uralkodása végén Lőrincz főasztalnoknak adta a kegyuraságot, holott V. István bárkinek is ahhoz formálható jogának érintése nélkül egyenesen azt mondja, hogy a kegyuraság közvetlenül (*immediate*) őt illeti. Lehetséges, hogy Lőrincz mester V. István alatt elveszítette a kegyuraságot, de hogy mikor és miért, annak semmi nyoma. Hogy ez az István ifj. király és atyja közt folyt viszályok

¹ MODL. 803. sz. Lásd a LXXXII. sz. regestát.

következményekép mindjárt V. István trónralépte után történt, az csak föltevés, bár nem alaptalan.¹

1275-ben azután IV. László király az Aba nemből való Péter ispán fiának, Lőrincz mesternek — ugyanannak, a ki IV. Béla oklevelében szerepel — adja a kegyuraságot minden jövedelemmel úgy, a mint azt Lőrincz már IV. Béla idejében is bírta.² Ez az oklevél tehát igazolná a IV. Béla-féle oklevél hitelességét. Csakhogy egy év nélkül kiadott oklevél ennek a bizonyítéknak az erejét egyszerűen semmivé teszi,³ mert ebben az oklevélben IV. László visszaadja Demeter ispánnak és testvérének, Mihály nyitrai ispánnak a borskeddi (!) monostor kegyuraságát, a melyet V. István adományából bírtak, de a melyet Lőrincz ispán az igazság elhallgatásával magának kért. A király most a Lőrincz javára tett előbbi intézkedését visszavonja.

Mindenekelőtt meg kell állapítanunk, hogy ennek az év nélkül kiállított oklevélnek a keltét Szabó Károly 1286-ra tette.⁴ mit előbb Karácsonyi is elfogadott,⁵ de utóbb 1274-re javított.⁶ Kovács Ignác helyes okoskodással mutatja ki,⁷ hogy az oklevél keltét 1277-re kell tenniünk. Különben, hogy az oklevél 1274-ben nem kelhetett, az egyszerűen abból is következik, hogy az 1275-iki intézkedés megváltoztatását tartalmazza. S hogy csakugyan 1277 a helyes datum, azt a soproni városi levéltár egyik oklevelével bizonyíthatjuk.⁸ Ez az oklevél, a melyre már hivatkoztunk más kapcsolatban,⁹ 1277 november 20-án Sopronban kelt és ugyanabból a kézről származik, mint a szóbanforgó. év nélkül kelt oklevél. Ebből kétségtelen, hogy a Demeter ispán és testvére javára adott oklevél is 1277-ből való s november 28-án keltezve amannál csak nyolcz nappal későbbi.

¹ Kovács, i. m. 62. l.

² LIX. sz. regesta.

³ LXV. sz. regesta.

⁴ Kun László, 131.

⁵ A magy. nemzets. I. 47.

⁶ Hamis, hibáskeltű és keltezetlen okl. 115. l.

⁷ I. m. 63. l.

⁸ Sopron vrs. lvt. Lad. G. fasc. 1. n° 1.

⁹ Lásd 55. l.

Míg tehát ez az oklevél az 1275-iki oklevél hitelességét is igazolja, addig másfelől azt is megtudjuk belőle, hogy V. István a szentmáriahegyi monostor kegyuraságát Demeter és Mihály testvéreknek adta. Az erről szóló oklevél azonban nem ismeretes.

Mindez persze nem zárja ki az 1268-iki oklevél hitelességét. Lehetséges, hogy a monostor kegyuraságának története ez alatt a 8—9 év alatt csakugyan ilyen változatos volt: IV. Béla 1268-ban Lőrincz mesterre ruházta a kegyuraságot; V. István megfosztotta Lőrinczet attól és hangsúlyozta a saját közvetlen kegyúri jogait; de ugyancsak még V. István Demeterre és Mihályra ruházta a patronatust. IV. László előbb, a IV. Béla adománya alapján Lőrinczet erősítette meg a kegyuraságban, majd ezt az intézkedését megsemmisítve, 1277-ben Demetert és testvérét helyezte vissza jogukba. A monostor kegyuraságának ilyen vándorlása eléggé feltűnő ugyan, de éppenséggel nem lehetetlen.

Minthogy az eredeti oklevél nincs meg, az 1268-iki oklevél kritikájában csupán a szövegre támaszkodhatunk. A szöveg pedig nem nyújt semmi nyomósabb érvet a hitelesség ellen; a kisebb szöveghibák (bizonyára a *V. Non. Aug.* is) az átírat rovására irandók.

Az, hogy Lőrincz mester fia, Lőrincz ispán 1279 márczius 1-én kelt oklevelében¹ nincs szó a kegyuraságról, nem jelenti azt, hogy Lőrincz mester IV. Bélától ne kaphatta volna meg a kegyuraságot, melyet aztán V. István alatt, majd véglegesen IV. László alatt elveszített.

Minthogy ilyenformán határozott ok nem szól az 1268-iki oklevél ellen, és a látszólagos ellentétek összeegyeztetésének is megvan a (— kissé ugyan nehézkes —) lehetősége, hitelesnek fogadhatjuk el ezt az oklevelet is.

V. Istvánnak év nélkül kiadott s fentebb említett oklevelére nézve azonban meg kell jegyeznünk, hogy annak keltét aligha tehetjük 1272-re, a mint Fejér ezt az oklevelet közli.² Már a dolog valószínűsége is úgy hozza magá-

¹ LXVII. sz. regesta.

² V. 1. 250.

val, hogy ez az év nélkül kiadott oklevél megelőzte a kegyuraságnak Demeterre és Mihályra ruházását. De különben is a király az 1272. év júniusát Szlavóniában töltötte¹ és így pünkösöd után két héttel nem datálhatott *prope vilam Bors*. Az oklevelet ezért 1271-re kell tennünk.² Így a kegyuraságra vonatkozó oklevelek sorrendje is elég zavartalan lesz.

És ezzel körülbelül a végére is értünk a behatóbb kritikát igénylő oklevelek sorának. Az előzőkben még nem tárgyalt oklevelekkel rövidesen végezhetünk.

A szentmáriahegyi monostor okleveleinek egy csoportja a sopronmegyei dézsmahuszad ügyére vonatkozik, a mely jövedelmét V. István király 1270-iki adományából bírta a monostor. Erről az adományról a királynak három, közel egymásután kiadott oklevele szól.

Az első, 1270 november 5-én kelt patens-alakú levélben V. István a Sopronmegye területén a búza- és bordézsmáknak a királyt illető huszadrészét a monostornak adja és erről ünnepélyes oklevelet ígér.³ Az ünnepélyes oklevél kevéssel utóbb, november 20-án kelt és az előzetes adománylevél intézkedésétől csupán annyiban tér el, hogy amannak pontos meghatározása helyébe: *tam in blado quam in vino* a kevésbé pontos *in frugibus et in aliis* kifejezést teszi.⁴ A harmadik oklevél a privilegialis adománylevél kiadását követő napon kelt mandatum a győri préposthoz és káptalanhoz,⁵ hogy a dézsmahuszadot a királyi adomány alapján ezentúl a szentmáriahegyi monostornak szolgáltatassák ki. Az 1270 november 20-iki privilegium s a november 21-iki mandatum eredetiben is megvan,⁶ de az előbbi megvan IV. László királynak 1272 szeptember 22-én

¹ Június 9.: in partibus Sclavonie (Zalam. oklt. I. 66.) Június 23: Byhig (Wenzel, VIII. 395.).

² 1271. jún. 15. körül iuxta Dudwag datál V. István. (Smičiklas, V. 608.).

³ L. a regesták közt XLVIII. sz. alatt.

⁴ U. o. XLIX. sz.

⁵ U. o. L. sz.

⁶ MODL. 717. és 807. szám.

kelt átíratában is.¹ Az 1270 november 5-én kelt előzetes adománylevelet csak IV. Lászlónak 1272 szeptember 7-iki átíratából ismerjük.²

Ezek közül az oklevelek közül az V. Istvántól származók ellen sem külső, sem tárgyi tekintetben nem merül fel ok gyanúra. De a IV. László királytól való okiratokban feltűnhetik az, hogy az oklevélátírás először egyszerűbb alakban történik, és a király későbbre igéri az ünnepélyes oklevelet, a mint ez az adományleveleknél szokott előfordulni; az ünnepélyes alakú oklevélben azután V. Istvánnak privilegialis oklevele van átírva, míg az egyszerűbb átírólevél V. István előzetes adománylevelét tartalmazta. Ennek megfelelően az egyszerűbb oklevelet átíró oklevél kis hártýára írt, hátul rányomott pecséttel megerősített patenslevél, a másik ellenben privilegialis formájú oklevél, a függő pecsét nyomaival. Ismételjük, hogy ez az átírásoknál szokatlan eljárás.

Feltűnhetik továbbá még, hogy IV. László király ünnepélyes formájú oklevelében a király címéből hiányzik a *Bulgarie* szó, mely a nagyobbik címben ekkor utolsó helyen szokott állani. Feltűnhetik, hogy az ünnepélyes átíró oklevéllel egy napon, 1272 szeptember 22-én kelt mandatumát IV. László király Sopronmegyének mindenrendű lakosához, nemeseihez is intézi arra nézve, hogy a dézsmahusza dot a szentmáriahegyi monostornak fizessék.³ És végül pedig annak kell feltűnnie, hogy IV. László király 1277-ben a győri püspök dézsmájából Sopronmegye területén a királynak járó husza dot a soproni polgároknak adja, a nélkül, hogy ezzel az intézkedésével kapcsolatban a szentmáriahegyi monostorról bármilyen tekintetben szó esnék.⁴ Ha most ehhez még azt veszszük hozzá, hogy a dézsmahusza dotért a monostornak a XIV. század folyamán sokat kellett pereskednie,⁵ a dézsmahusza dot adományozásáról és meg-

¹ LIV. sz. regesta.

² LIII. sz. regesta.

³ LV. sz. regesta.

⁴ Fejér, V. 2. 399.

⁵ Lásd pl. Fejér, VIII. 3. 62. 248., 4. 170. IX. 3. 174. stb.

erősítéséről szóló oklevelek könnyen gyanúba kerülhetnek.

Ezzel szemben azonban a következőkre kell utalnunk. Az V. István első adományáról szóló oklevél, illetőleg IV. Lászlónak ezt átíró oklevele (1272 szept. 7.) külsőleg is teljesen kifogástalan. Kis hártvaszeletre írt cursiva, hátlapján a rányomott pecsét nyomaival.¹ Ennek hitelessége annyiban igazolja az adományról szóló ünnepélyes oklevelet, hogy azzal lényegileg azonos, csupán a termények általános megjelölése tekintetében tér el az utóbbi; de nincs tudomásunk arról, hogy bármikor is szüksége lett volna a monostornak arra, hogy éppen ezt a dolgot igazolja, s így ebben az eltérésben aligha ismerhetjük fel a czélzatosságot, mely az oklevél hitelességét rontaná. Egyéb ok pedig nem lehetett a hamisításra.

Az 1272 szeptember 22-én kelt átíró oklevélben a király címéből a *Bulgarie* szó kimaradása annyiban nem igen használható érvül, mert a címnek csupán időelőtti bővülése szólhat az oklevél ellen,² ellenben egynek-másnak a czimből elmaradása a legtöbb esetben megmagyarázható valamiképen. Így az adott esetben is.

Az oklevél írásának jellegéből ugyanis azt kell következtetnünk, hogy ezt az oklevelet a monostorban fogalmazták és írták, a kanczellária csupán a megpecsételést végezte, mert az egész jelleg sokban a privilegium magnum után készült hamis oklevelek írásának jellegére emlékeztet, a nélkül természetesen, hogy írásazonosságról lehetne szó. Az oklevélnek az átírást kérő monostorban való kiállítására következtethetünk még abból is, hogy a napi kelet legvégül, az uralkodási év után van írva, bár ennek utólagosan írt volna az íráson nem vehető észre. Ha pedig az oklevelet nem a királyi udvarban írták, hanem a monostorban, akkor könnyebben megtörténhetett, hogy az író a czimből egy szót kihagyott.

Egyébként pedig a dézsmahuszád adományozásának

¹ MODL. 715. sz.

² V. ö. Fejérfapatak, Oklevelek II. István kir. korából, 37. l.

megtörténtét az említett királyi okleveleken kívül még egyéb oklevelek is bizonyítják. Ezek közt első helyen áll Miklós nádor, soproni ispánnak évszám nélkül kiadott oklevele, a melyet a Sopronmegye oklevéltára¹ 1285 körül keltnek vél, de a melyet helyesebben 1275 körül kibocsájtottnak kell tekintenünk.² Ebben az oklevélben a nádor az V. István és IV. László adományára való hivatkozással úgy a saját tisztviselőinek, mint bárki másnak is megtiltja, hogy a szentmáriahegyi monostort a huszadszedés jogában háborgassák.

Ugyanezt igazolja Tódor győri püspöknek (előttünk csak Hevenesí másolatából ismeretes) oklevele, mely 1295—97 körül, valószínűleg 1296-ban kelt,³ valamint Lodomér esztergomi érseknek Osl nb. Herbord ispánhoz intézett intelme, melyet a győri püspök oklevelével egy időre, 1296-ra tehetünk.⁴ Mind a két oklevél a monostornak a dézsmahuszadhoz való jogát bizonyítja, pedig hitelességüket alig vonhatjuk kétségbe.

A soproni polgárok oklevelének fentebb érintett pontja ugyan a dézsmahuszadnak csupán Sopron város területére eső részére vonatkozhatott, mégis ez alkalmas volt a város és a szentmáriahegyi monostor közt surlódások előidézésére. Tódor püspök oklevele mutatja, hogy surlódások csakugyan előfordultak. De ebből még nem következik, hogy a monostor a dézsmahuszadot annak idején a megye egész területére meg ne kapta volna.

Egészben tehát a dézsmahuszadról szóló oklevelek ellen felhozható érvek nem elég erősek arra, hogy az oklevelek valamelyikének hitelességét ezek alapján el kellene vetnünk.

Van ezenkívül még a XIII. század második feléből néhány, a szentmáriahegyi monostor javára tett adományról szóló és ezzel kapcsolatos oklevél, a melyeket jóformán

¹ I. 51. l.

² V. ö. Karácsonyi, Hamis, hibásk. és keltezetlen okl. 112. l.

³ LXXIX. sz. regesta.

⁴ LXXVIII. sz. regesta. Karácsonyi 1283-ra teszi. (A magyar nemz. II. 407.)

elég pusztán megemlítenünk. Ezek: VI. chrumpachi birtokosnak (*dominus de Crumpach*) 1264. évi oklevele bizonyos malom adományozásáról;¹ a győri káptalan 1265. évi bizonyáglevele arról, hogy Jaan, barani nemes barani birtokrészét átengedte a monostornak;² ugyancsak a győri káptalan 1265-iki bizonyáglevele a monostor dagi birtokának eladásáról;³ a győri káptalan ad 1269-ben bizonyáglevelet arról is, hogy Lampert, soproni várjobbágy, 150 hold földet adott a szentmáriahegyi monostornak;⁴ 1275-ben lutschmani István ad egy lutschmani telket a monostornak,⁵ 1276-ban pedig Pero vagy Per, volt soproni bíró adta Chlingenpach nevű birtokát a szentmáriahegyi egyháznak,⁶ a mely adományt a következő újévkor kelt levelel Miklós nádor is megerősítette;⁷ Franch ispán 1286-ban egy rétet adott a monostornak,⁸ 1299-ben pedig a vasvári káptalan Mochia ispánnak és társainak choui birtokuk eladományozásáról ad bizonyáglevelet.⁹ Ezekre az oklevelekre vonatkozólag csupán néhány megjegyzésre szorítkozunk.

A győri káptalan Jaan adományáról szóló oklevelével függ valószínűleg össze IV. Béla királynak év nélkül kiadott oklevele, a melyben biki Agabitnak megparancsolta, hogy Jant testvérelével és egész nemzetségével idézze a király elé a szentmáriahegyi apát ellenében.¹⁰ Nincs okunk kételkedni abban, hogy itt ugyanarról a barani Jaanról van szó, a ki a győri káptalan oklevelében is szerepel, és akkor IV. Béla oklevelének keltét minden valószínűség szerint szintén 1265-re kell tennünk. Támogatja ezt az a körülmény, hogy a királyi oklevélben megnevezett Agabit 1265-

¹ XXXVIII. sz. alatt a regesták közt.

² U. o. XL. sz.

³ U. o. XLI. sz.

⁴ U. o. XLV. sz.

⁵ U. o. LVIII. sz.

⁶ U. o. LXI. sz.

⁷ U. o. LXII. sz.

⁸ U. o. LXXII. sz.

⁹ U. o. LXXXIII. sz.

¹⁰ U. o. XXXIX. sz.

ben más oklevélben is előfordul,¹ és még inkább az, hogy az 1265 márczius 13-iki pozsonyi tartózkodás (az oklevél datuma) az itinerariumnak is eléggé megfelelő.²

Dag birtoknak 1265-ben a monostor részéről Péter ispán, soproni várnagynak történt eladása némileg ellenkezik IV. Béla 1269-iki oklevelével,³ a mely szerint a király a már egyszer Péternek adományozott Dag birtokot újra ugyanannak adja. Minthogy Dag már a Domonkos bán alapítólevelében is meg van nevezve, s minthogy a győri káptalan 1265-iki oklevelét, mely az eladásról szól, semmi okunk gyanúba fogni, azt kell feltennünk, hogy Béla király 1269-iki adománya nem az egész Dagra, hanem annak csupán a szentmáriahegyi monostor által nem bírt részére vonatkozik. Különben pedig azt is szem előtt kell tartanunk, hogy a XIII—XIV. században több Dag nevű birtok volt Sopron megyében.⁴

Miklós nádornak 1277 január 1-én kelt, kis hártýára nagyon gondatlanul írt oklevele kétségtelenül hiteles. Hátán a nagy nádori pecsét nyomai látszanak. Ez az oklevél is igazolja a maga szabályos szerkezetével azt, a mit Miklós nádor 1285-iki hamis okleveleinek szerkezetéről előbb mondtunk.⁵

A mi pedig végezetül a Lampert 1269-iki adományának királyi megerősítését, illetőleg a győri káptalan 1269-iki bizonyáglevelének III. Endre királytól 1297-ből való átiratát illeti,⁶ ez sem ad semmiféle okot arra, hogy hitelességét kétségbevonjuk. Az átíró oklevél, melyen a kettős pecsét töredéke függ, külsőleg kifogástalan, az átírt oklevél pedig sem tartalmával, sem szerkezetével nem hívja ki a kritikát.

¹ Wenzel, III. 123.

² 1265 márcz. 28-án a király Phyzegteum (Füzítőn) van: Fejér, IV. 3. 260.

³ Fejér, IV. 3. 494.

⁴ V. ö. Kovács Ignác, i. m. 19. l.

⁵ 42. l.

⁶ LXXX. sz. regesta.

VI.

Befejezés.

Fejtegetéseinknek végére jutva, azok főeredményeit a következőkben foglalhatjuk össze.

A vizsgálat alá vett 83 oklevél közül 16 bizonyult hamisnak, vagyis az egész anyagnak egyötöd része. Ez bizony elég lesújtó eredmény és árpádkori okleveles viszonyainkra nagyon különös világot vethetne, ha nem tudnók, hogy a tárgyalt oklevélcsoport egyike a leginkább kompromittáltaknak. Van még néhány ilyen csoport, a mely az odartartozó hamisítványok száma tekintetében vetekszik a borsmonostori csoporttal, egyébként azonban árpádkori okleveleink közt a hamisítványok száma nemesak, hogy aránytalanul kisebb, mint a hogy azt a szentmáriahegyi oklevelek alapján esetleg következtetni lehetne. de bátran mondhatjuk, hogy az árpádkori oklevelek hitelességének ügye általában jobban áll, mint a hogy ezt sokan gondolják.

A tizenhat hamis oklevélnek csaknem mindegyike egykorú, vagy datumánál nem sokkal később készült hamisítvány. Alig egy-kettő van, a melyről esetleg feltehető, hogy néhány évtizeddel később hamisították, mint a milyen évet az oklevél kelte föltüntet. Ilyen például a győri káptalan 1285 január 22-iki keltezésű oklevele. Ez igen jellemző körülmény erre az oklevélcsoportra nézve. de általában a középkori viszonyokra nézve is.

A hamisítás idejét tekintve a hamisítványok három csoportba tartoznak. Az egyik csoport 1230 körül ugyanannak a hamisítónak a kezéből került ki. Ide tartozik III. Béla királynak 1195-iki keltű, II. Endrének 1224-iki defensionalis, ugyanannak három keltezetlen (DL. 124., 775. és 776. sz.) és Béla ifjabb királynak szintén keltezetlen (DL. 779. sz.) oklevele. Ezeket az okleveleket a hamisító nem egyszerre készítette, hanem lassankint, néhány év alatt, a mit az írás módosulása árul el.

Egy másik hamisítvány-csoport Bors ispán halála után, 1237—47 közt keletkezett. Ide tartozik Bors ispánnak keltezetlen oklevele, II. Endre királynak és Béla ifj. királynak a Bors intézkedését megerősítő 1233-iki oklevele, továbbá Borsnak 1237-iki és Chak ispánnak ugyancsak 1237-iki oklevele.

A harmadik csoportba Miklós nádornak három oklevele tartozik, kettő 1285-iki és egy 1288-iki kelettel. Ezeket III. Endre király uralkodása elején hamisították.

Csak két oklevél esik ezen a három csoporton kívül: az 1233 október 1-i keltű sóadományozó oklevél, a mely valószínűleg IV. Béla uralkodása elején, az adományok felülvizsgálásakor keletkezett, és a győri káptalan 1285 január 22-iki keltű oklevele, a mely valószínűleg a XIV. század második feléből való hamisítvány.

Ezzel szemben néhány hamisnak tartott oklevélről kimutattuk, hogy hitelességük kétségbevonására nincs semmi ok, sőt igen nyomós érvek szólnak határozottan hiteles voltuk mellett. A gyanú alól ekként felszabadított oklevelek közül főképp II. Endrének 1224-iki (sóadományozó) és 1225-iki (privilegium magnum) oklevelére kell rámutatnunk, a melyek közül az előbbi a sóadomány összegét tekintve interpolált ugyan, de egyébként hiteles, a privilegium magnum pedig, ez a sajátos, conscriptio-szerű oklevél teljesen hiteles. De hiteles az Imre király keltezetlen oklevele is, a mely ellen szintén kifogások merültek fel.

Iparkodtunk a tárgyalta csoportba tartozó keltezetlen oklevelek évszámát is megállapítani. Erre vonatkozó megállapításainkhoz itt még azt a figyelmeztetést csatoljuk, hogy az a pápai oklevél, a melyet Fejér 1271. évszám alatt mint IV. Kelemen pápa oklevelét közölt¹ és ezzel némelyeket félrevezetett,² természetesen nem lehet a IV. Kelemen pápáé, a ki negyedfél évi uralkodás után 1268-ban halt meg, hanem az V. Kelemené, a mint az Anjoukori okmánytár csakugyan a helyes 1312. évszám alatt közli.³

¹ CD. V. 1. 168.

² Így Kovács I.-t, i. m. 52. l.

³ I. 253

Tárgyalásunkban érintenünk kellett néhány heiligenkreuzi oklevelet is, a melyek hitelessége szintén elvetendő. Ilyen a II. Endre király 1208. és 1217-iki kétpéldányos okleveleinek legalább is egy-egy példánya, valamint II. Endrének 1229-iki és Béla ifjabb királynak keltezetlen (Weis, I. n° LXIV.) oklevele is. Ez utóbbiak ugyanannak a hamisítónak kezéből kerültek ki, a ki 1230 körül meszterkedett a szentmáriahegyi oklevelek készítésében, valamint ennek a műve a III. Béla király 1194-iki oklevele is Pel birtok adományozásáról, illetőleg elcsereléséről.

A szentmáriahegyi oklevelek tárgyalása alkalmat nyújtott a XIII. századi oklevelés gyakorlatra és a kancelláriai viszonyokra vonatkozó megállapításokra is. Ezeknek kiemelése és ismétlése ezen a helyen annál is inkább felesleges, mert a kritikai regesták szerkesztésével kapcsolatban az árpádházi királyok okleveleinek diplomatikája is egyidejűleg készül.

VII.

A tárgyalt oklevelek regestái a kiadások főbb hibáinak megjelölésével.

A következőkben adjuk a tárgyalt oklevelek regestáit az eredeti oklevél, az átiratok, vagy esetleg a kiadás alapjául szolgáló kézirati másolat megjelölésével. A hol az oklevélnek kifogástalan jó kiadása áll rendelkezésre, ott ezt a kiadás elé tett *-gal jelöljük. Helyesbítéseink az aránylag legjobb kiadásnak az eredeti oklevéllel vagy ennek híján a legrégebb átirattal való összevetésén alapszanak. Természetesen az egybevetésnél nem vehettük figyelembe a humanista helyesírás okozta eltéréseket.

I.

(1190 körül.) Domonkos bán felsorolja azokat a javaikat és birtokokat, a melyeket a pápának és Béla királynak engedelmével a szentföldre zárandoklása váltságául a

sz. Mária tiszteletére alapítandó monostor czéljaira H. szentkeresztii (heiligenkreuzi) apátnak és szerzeteseinek átadott.

Eredetije: MODL. 34. sz. Jánosnak, a bécsújhelyi Szt.-Háromság-kolostor apátjának XV. századi német átirata u. o. 35. sz.

Kiadásai: Katona, Hist. crit. IV. 442. Fejér, II. 299. és (németül) V. 1. 289. Wenzel, XI. 57. Kovács, A borsmon. apáts. tört. 217.

Helyesbítések Wenzel közléséhez: (3) *per consilium et.* (6) *reditibus ac.* (15) *omnia integra.* (58. l. 5. s.) *infringere audeat, sigilli nostri.* (6) *roborari.*

II. (*Hamisítvány.*)

1195. (!) III. Béla király bárójának, Domonkos bánnak kérésére felsorolja és megerősíti Domonkosnak az általa a német határon alapított monostor javára tett adományait.

Eredetije: MODL. 36. sz. Jánosnak, a bécsújhelyi Szt.-Háromság-kolostor apátjának XV. sz. német átirata u. o. 35. sz. Jakab minorita szerzetes XIII. sz. átirata a pannonhalmi főapátság levéltárában. „Abb. de Borsmonostra. Fasc. 85. 16. 1.“

Kiadásai: Fejér, II. 300., VII. 5. 137. és (németül) V. 1. 290. Tudománytár. új folyam XV. 256. Wenzel, XI. 58. Kovács, 218.

Helyesbítések Wenzel közléséhez: (58. l. 12.) *fratres de abbate.* (14) *Domino famulaturi.* (59. l. 2.) *Scaka.* (3) *illuc veniret.* (11) *Unde nos.* (14) *tum propter.*

III.

(1200 körül.) Imre király megparancsolja Sopronvár ispánjainak, hogy a szentmáriahegyi monostor földén csebreket ne szedjenek és szedni ne engedjenek; megtiltja a cseberszedőknek, hogy a monostor népeinél megszálljanak; Meinhart és Michsa falvakban vásárt engedélyez vámmal, a monostor népeinek pedig azt a kiváltságot biztosítja, hogy csak a király vagy megbízottja bíraskodhassék felettük.

Eredetije: MODL. 38. sz.

Kiadásai: Fejér, III. 1. 456. (1224 alatt, II. Endrének tulajdonítva.) Sopronm. oklt. I. 4.

Helyesbítések a Sopronm. oklt. közléséhez: (5) *nec ab aliquo prorsus.* (16) *populos eciam.*

IV.

1204 ápr. 19. III. Ince pápa megerősíti a szentmáriahegyi monostort a monostor helyének, továbbá Vkae, Melcharth és Proscingen n. tanyáknak (grangia) és tartozékaiknak birtokában és felsorolja a monostornak és szerzeteseinek kiváltságait s kötelességeit.

Eredetije: MODL. 41. sz. 1405. évi közjegyzői átirata MODL. 123. sz. XV. sz. másolata a Nemz. Múz. törzslevéltárában.

Kiadása: Fejér, VII. 5. 158. (Csonkán, 1209. alatt.)

V.

1206 febr. 13. III. Ince pápa felszólítja az esztergomi érseket, a győri püspököt és a székesfehérvári prépostot, hogy a szentmáriahegyi monostornak adassák vissza a monostor alapítójától nyert s Anianus és fiai és némely más győregyházmegeyeik által elvett birtokokat és javakat, eljárásuknak az egyházi censura útján szerevezve érvényt.

Eredetije: MODL. 44. sz.

Kiadásai: Fejér, VII. 5. 171. és kivon. III. 1. 36. *Mon. ec. Strigon. I. 182.

VI.

1206 febr. 13. III. Ince pápa felszólítja az esztergomi érseket, a győri püspököt és a székesfehérvári prépostot, hogy vkas-i P.-t és bizonyos curmzue-ieket a szentmáriahegyi monostor szerzeteseinek bántalmazása és javainak elrablása miatt az elégtételadásig egyházi átok alá vessék.

Eredetije: MODL. 43. sz.

Kiadásai: Fejér, VII. 5. 170. és kivon. III. 1. 36. *Mon. ec. Strigon. I. 182.

VII.

1207 febr. 26. III. Ince pápa a szentmáriamagashegyi monostor apátját és szerzeteseit személyükre, házukra, javaikra, különösen pedig a D. által egykor nekik adott Satelbach, Mulberch, Miscendorf, Gnasantal, Baranstorf és Dagendorff nevű birtokokra nézve pártfogása alá veszi és a dézsma alól való mentességüket megállapítja.

Eredetije: a pannonhalmi lvtban. „Abb. de Borsmonostra. Fasc. 85. 16. 3.”

Kiadása: *Tudománytár, új folyam XV. 322. Wenzel. I. 94. Potthast, Regesta pontif. n° 3024.

VIII.

1207 márcz. 6. III. Ince pápa megparancsolja az esztergomi érseknek és az érseksége alá tartozó egyházaknak, hogy a szentmáriamagashegyi monostor földeiről dézsmát semmiféle terményből venni ne engedjenek, az ezt cselekvő egyháziakat felfüggesztéssel, a világiakat átokkal

sujtsák, minthogy a monostor pápai privilegiumokkal van fölmentve a dézsmafizetés alól.

Eredetije: a pannonhalmi levéltárban. „Abb. de Borsmonostra. Fasc. 85. 16. 2.“

Kiadásai: *Tudománytár, új foly. XIII. 375. Fuxhoffer-Czinár, Monasteriologia, II. 107. Wenzel, I. 95. Kovács, 221. Kivon. Mon. ec. Strigon. I. 186. Potthast, Regesta, n° 3034.

IX.

(1206—1218 közt.) Iwan, a király és a kalocsai érsek vitéze, javairól intézkedvén, Lucemanban három egész alodiumot, melyek egyikét Weygman, másikat Heberweyn és Wergant, harmadikát Hyrsman és Hypesner bírja, továbbá egy szőlőt Domonkos bán szentmáriahegyi monostorának hagy azért, hogy őt és feleségét a monostorban temessék el.

Eredetije: a) A pannonh. rendi lvt. XLVII. V. b) MODL. 782. sz.

Kiadásai: Fejér, III. 2. 463. (é. n.) és VII. 5. 277. (1248 al.) Wenzel, I. 214. (1225 kör.) és XI. 283. (1205—35.) *Sopronm. oklt. I. 6. (1206—1218.)

X.

(1222 körül.) Borso ispán Cunrad, szentmáriahegyi apát beleegyezésével megállapítja, hogy Meinhart és Prozzing birtokokon mansionkint mennyit kell fizetni pénzben és terményekben.

Eredetije: 2 példányban, MODL. 777. sz. (Az egyik példány a kiállított oklevelek közt.)

Kiadásai: Fejér, III. 1. 367. (1222 al.) és VII. 2. 206. Facsim. a Sopronm. oklt. II. k. mellékletén. Erről közli Kovács, i. h. 223. l.

Helyesbítések Fejér, III. 1. 367. közléséhez (a kiállított példány szerint): (2) Borso comes. (6) Meinhart et Prozzing. (13) ne aliquis. (14) presumat. (A másik példányban „sive denarii“ után hiányzik „australes“).

XI.

1223. N. (Miklós) soproni ispán bizonyítja, hogy S. a szentmáriahegyi monostor apátja a király parancsa folytán megkapta bizonyos Baicatól és fiától a kerek rét nevű rétet, Wid pristaldus által.

Eredetije: a pannonhalmi levéltárban. „Abb. de Borsmonostra. Fasc. 85. 16. 6.“

Kiadásai: Katona, V. 424. Fejér, III. 1. 426. *Tudománytár, új folyam, XIII. 318. Fuxhoffer-Czinár, Monasteriologia, II. 109.

XII.

1224 márcz. 11. III. Honorius pápa meghagyja a győri püspöknek, prépostnak és dékának, hogy szolgál-tassanak igazságot a szentmáriahegyi monostornak a velük bizonyos pénzösszegre, birtokokra s egyéb javakra nézve igazságtalanul eljáró Borson nemessel és más győregyház-megyeiekkal szemben, az egyházi censura alapján.

Eredetije: MODL. 105. sz.

Kiadása: Fejér, III. 1. 439. Potthast, Regesta pontif. n° 7188.

XIII. (*Hamisítvány.*)

1224. (!) II. András király a szentmáriahegyi monostor apátjának és konventjének azon panaszára, hogy a monostornak kegyura, Bors, a Domonkos bán fia sok kárt okoz, a monostor védelmét Miklós ispánra bízva, meghagyván a kegyuraságot Bors birtokában, de úgy, hogy a monostor Maynhart, Laztay, Prezing és Mychsa nevű birtokain s egyéb földein a cseber-, vásárvám-, szabad denár- és sójövédelmet ne Bors, hanem a monostor kapja, és a monostor népei fölött senki más ne bíraskodjék, mint a király és Miklós ispán.

Eredetije a heiligenkreuzi apátság levéltárában. „Rub. 48. fasc. 13. n° 7.“

Kiadásai: Fejér, III. 1. 455. *Weis, Urkunden des Cisterce-Stiftes Heiligenkreuz. I. 293. (A 18. s. *forensibus* helyett *forum* (!), a 19. s. *eiusdem* helyett *eidem* van az eredetiben.)

XIV. (*Interpolált oklevél.*)

1224. II. András király a Domonkos bán alapította szentmáriahegyi egyháznak évenként 1000 zuanus sőt adományoz és megerősíti a Meinarth, Laztey, Prezscine, Miske és egyéb falvakban szedendő csebreknek, szabad dénároknak és Meinarth és Miske falvak vásárvámjának birtokában, melyeket Imre király adott a nevezett egyháznak.

Eredetije: MODL. 110. sz.

Kiadásai: Fejér, III. 1. 457. Monum. graph. med. aev. Text, 91. 1. (Facsim. u. o. VI. füz. n° 2.) *Kubinyi, Magyar tört. eml. I. 10. Kivon. Teutsch-Firnhaber, Urkundenbuch I. XXVI.

XV.

1224. B(ulchu) győri prépost és a káptalan bizonyítja, hogy a Pessa-nembeli Etul az András királytól nyert és

oklevélben bemutatott engedély alapján Domonkos bán monostorának, mely szentmáriahegyinek mondatik, az Imre királytól kapott Chuzar nevű birtokát adta 2 rabszolgával és 8 ökörrrel.

Eredetije: a pannonhalmi levéltárban. „Abb. de Borsmonostra. Fasc. 85. 16. 7.“

Kiadásai: Fejér, III. 1. 464. *Tudománytár, új folyam, IX 261. Fuxhoffer-Czinár, Monasteriologia, II. 106.

XVI.

1224. J(ula) nádor, soproni ispán megtiltja a soproni cseberszedőknek, hogy a szentmáriahegyi egyháznak Meynhart, Laztay, Prezne és Michsa nevű falvaiban cseberadót szedjenek, minthogy Imre király a cseberadót itt a monostornak adta és Endre király ezt oklevelével megerősítette.

Eredetije: MODL. 111. sz.

Kiadásai: Fejér, III. 1. 459. Wenzel, XI. 176.

Helyesbítések Wenzel közléséhez: (4) Laztay, Prezne. (5) Hemicus. (6) abbatis predicti monasterii. (7) indulsit per litteras.

XVII.

(1224 körül.) Béla ifjabb király a szentmáriahegyi rendházat tartozékaival különös pártfogásába veszi; megerősíti minden birtokában és kiváltságában, melyeket atyja adományozott; buzdítja az ő országrészén kívül lakó híveket ezen hely tiszteletére s gyámolítására, alattvalóit pedig tiltja attól, hogy ezt az egyházat bármikép károsítsák.

Eredetije: MODL. 780. sz.

Kiadásai: Fejér, III. 2. 356. (1233 al.) *Sopronm. oklt. I. 18.

XVIII. (*Hamisítvány.*)

(1224 körül.) II. András király megparancsolja a sopronvári comeseknek, hogy a szentmáriahegyi egyháznak Meynhart, Michsa, Pruscing nevű és egyéb falvaiban cseberket ne szedjenek és szedni se engedjenek, a cseberszedők e végből ott meg ne szálljanak; ezenkívül Meinhart és Michsa falvakban vásárt engedélyez vámmal, a monostor népeinek pedig azt a kiváltságot adja, hogy csak a király vagy megbízottja bíraskodhassék felettük.

Eredetije: MODL. 776. sz.

Kiadva nincs, csak tartalmilag ismerteti a Sopronm. oklt. I. 5. l. jegyz. *L. teljes szövegét a 22. lapon.*

XIX.

1225. II. András király rokonának, Bors ispánnak kérésére megerősíti a Domonkos bán által a szűz Mária tiszteletére alapított cziszterczita monostort a Bors comes atyja, Domonkos bán és anyja, valamint neje, Velek dux leánya által, továbbá Iwan, lucmani vitéz által adományozott s itt határaik leírásával felsorolt birtokaiban, megenlítvé a Bors által eszközölt fenntartásokat, valamint a monostor kegyuraságára nézve tett intézkedést; felsorolja a maga részéről a monostornak a szabados denárookra, csebrekre, a mainharthi és michsai vásárvámra, 200 zuanus sóra, a monostor népeinek igazságügyi, vám-, gyepüvágás- és adómentességi kiváltságokra nézve tett adományokat.

Eredetije: a hg. Eszterházy-es. kismartoni lvtban. Rep. 17. fasc. O. n° 482. III. András 1291. aug. 17-iki átírata ugyanott, Rep. 17. fasc. O. n° 487. I. Károly 1327. jan. 14-iki átírata, mely I. Károly 1317. jún. 7-iki, ez pedig III. András 1291. aug. 17-iki átíratát tartalmazza: MODL. 120. sz. U. o. Jakab minorita főnök XIII. századi átírata 119. sz. Tartalmilag említi a határleírás töredékével Garai Miklós nádor 1421. júl. 21-iki oklevele: MODL. 11,014. sz.

Kiadásai: Fejér, III. 2. 59. Sopronm. oklt. I. 9. Kovács, 224. Kivonat és töredék: Wenzel, VI. 428.

Helysesbítések a Sopronm. oklt. közléséhez: (2. s.) Hungarie. (9) possint. (10. l. 5. s.) in honorem. (19) Meinhart. (24) continent. (29) postea tendit. (31) et abhinc predictam viam. (33) et uadit per. (u. o.) duos. (37) Libnik. (11. l. 1.) Lybnik, paululum. (4) Satelbah. (8) Supprun (így mindenütt). (9) Conradi. (20) trium videlicet prediorum Althimontis. (28) predia sibi simul. (37) Lucman, Wis et Prezna. (12. l. 11.) Lucman in Meinhart. (12) sub molendino. (18) Michsa, Nygwan. (21) plures metas versus. (22) molendino Iwan, ibique. (27) Miccham. (28) cybrionibus (így alább is). (13. l. 3.) Vtwengut. (5) Vtwenguth. (14) sunt hec. (21) Syra et Ambus, postea tendit. (26) iuxta viam. (35) Marquardi. (37) Zobodbaran. (14. l. 4.) Boce. (15) inde predictam viam currens. (16) in angulum. (28) ad locum. (34) Iwani. (15. l. 9.) Cusekh (?) . . . ekthou. (11) Zobodchat. (28) Thata. (21) Welek (28) Jacou comitis de Myschouch. (24) Seusan, Bruzna. (30) cunctique. (34) remanebit. (16. l. 3.) eisque. (8) demorantibus. (11) fuerunt. Meynharth. (12) Miccha. (29) idest gepu. (34) Ut a nobis hec a nobis (!).

XX.

1230 márcz. 22. IX. Gergely pápa a szentmáriahegyi monostor apátjának és szerzeteseinek panaszára megparancsolja az esztergomi érseknek és az érsekségéhez tartozó egyháziaknak, hogy azokat, a kik a monostor birtokait dül-

ják vagy elfoglalják, vagy a szerzeteseket és hozzátartozókat pápai engedély nélkül átok alá vetik, vagy a monostor terményeiből dézsmát követelnek, ha egyháziak, akkor felfüggesztéssel, ha pedig világiak, akkor egyházi átokkal sújtsák.

Eredetije: a pannonhalmi levéltárban. „Abb. de Borsmonstra. Fasc. 85. 16. 8.“

Kiadásai: *Tudománytár, új folyam XV. 126. (1231 alatt.) Wenzel, I. 285. Kivon. Monum. eccl. Strigon. I. 276. Fuxhoffer-Czinár, Monasteriol. II. 108. Potthast, Regesta pontif. n° 8501.

XXI. (Hamisítvány.)

(1230 körül.) II. András király rokonának, Bors ispánnak Domonkos bán fiának kérésére megerősíti a Bors által, valamint atyja, anyja és neje által a szentmáriahegyi monostor javára tett adományokat, melynek kegyuraságát Bors a királynak és utódainak ajánlotta fel; ezért a király a monostornak adta Meinhart, Laztay, Michse és Prezine falvakban és a monostor többi birtokain a szabados dénárokat, nehezékeket és csebreket; Meinhart és Michsa falvakban vásárt engedélyezett vámmal, Sopronban évi 1000 zuan sót adott a monostornak, a monostor népeinek pedig igazságügyi, szállásadás, vám, gyeplövés és minden adó és kivetés alól való mentességet adott, mely adományait már előbb nagy privilegiumába foglalva most újból megerősíti.

Eredetije: a) MODL. 124. sz. Ezt írta át V. István 1270. júl. 19.: MODL. 691. sz. s ennek másolata u. o. 36,445. sz. Mátyás király 1469-iki átirata II. Ulászló 1515. júl. 26-iki oklevelében u. o. 778. sz. b) A pannonhalmi lvtban: „Abb. de Borsmon. Fasc. 85. 16. 4.“

Kiadásai: az a) példány szövegét közli Batthyányi, Leg. eccl. II. 340. Fejér, III. 2. 189. és Kovács, i. m. 239. (V. István átiratából.) A b) példány szövegét közli a Tudománytár, új foly. XIV. 190.

Helyesbítések Fejér szövegéhez az orsz. levéltári példány alapján: (6) duplici sigillo, (21) privilegio nostro magno fecimus roborari. (190. l. 7.) congaudeant nobis boni et sicut. (8) domui dei. (11) Notum igitur sit. (12) futuris quam presentibus. (14) auxilia. (16) bona nostra temporalia. (18) Dedimus ergo memoratis. (20) fumarii vocantur. (21) Meynhart. (25) nec ad palatinum, nec ad comitem. (26) nisi ad ipsos. (30) Chepanus, ipseque Dominicus. (191. l. 1.) populos ipsorum. (2) Meynhart. (3) in Michsa. (5) etiam eis mille zwanos. (7) in perpetuum possidendos, quod si. (18) sive comes de Supprun. (21) audeant descendere. (23) et absque. (26) vendere ipsi habuerint. (27) vel ministris eorum. (30) gepu. (192. 3.) in eternum inviolata. (5) pagine duplici sigillo. (9) animarum omnium nostrorum.

Helyesbítések a Tudománytárban közölt szöveghez a pannonhalmi példány alapján: (191. l. 2.) contulerunt, per manus. (12) Notum igitur sit. (25) nisi (ni helyett) ad ipsos, quoniam. (192. l. 5.) ulla contradiccione. (27) populi ipsorum. (30) populos eorum. (193. l. 2.) nec (non helyett).

XXII. (*Hamisítvány.*)

(1230 körül.) II. András király Domonkos bán monostorának adja a Grebs nevű földet 3 mansioval és tartozékaival; azonkívül a monostornak adja annak népei szabados dénárijait, nehezékeit és mindennemű adóját s jövedékét és e népeknek szállásadási, bíraskodási kiváltságot és vámmentességet biztosít.

Eredetije: MODL. 775.

Kiadása: Fejér, III. 2. 192.

Helyesbítések Fejér közléséhez: (7) sic temporalia bona. (8) quantum eorum fructus. (12) auxilia religiosorum. (16) Dedimus ergo. (17) Grebs. (193. l. 3—4.) Sumur, Ambus, Heniz. (13) aliis, nisi solummodo. (16) dampni quippiam. (17) ne coram aliquo. (18) iudice stare debeant.

XXIII. (*Hamisítvány.*)

(1230 körül.) Béla ifjabb király megerősíti II. András királynak a szentmáriahegyi monostor részére Grebs földet adományozó oklevelét és a maga részéről a monostornak, melynek kegyuraságát rokona, Bors ispán neki felajánlotta, Meynhart, Laztay, Michsa, Prezne falvakban s a monostor más falvaiban és földein a szabados denárokat, a kamara hasznára gyűjtött nehezékeket és a csebreket adja; továbbá elenged az egyháznak mindennemű gyűjtést és fizetséget, Meynhart és Michsa falvakban pedig vásárt engedélyez vámmal; a pénzszedőknek tiltja, hogy a monostor falvaiban megszálljanak; a monostor népeit a gyepüvágás és zsilipkészítés alól és a király személyén kívül mindenkinek bírósága alól fölmenti; II. András királynak 1000 zuan sóra szóló adományát megerősíti és a monostor részére teljes vámmentességet biztosít.

Eredetije: MODL. 779. sz. Átirata a csornai konvent 1469-iki oklevelében u. o. 803. sz.

Kiadásai: Fejér, III. 2. 87. (1226 a.) és III. 2. 197. (Csonkán, é. n.)

Helyesbítések a Fejér, III. 2. 87. közölt szöveghez: (88. l. 6.) terra castrorum. (10) a maioribus terre discuterentur. (16) Grebs cum hominibus et cum omnibus. (21) nobis obtulit. (28) igitur omnibus tam. (29) non posse sufficere. (31) fratrum videlicet predicti. (34) Dedimus

ergo memoratis. (89. l. 5.) de Meynhart, de Laztay, de Prezne. (6) terris eorum. (7) populo ipsorum. (10) nisi ad ipsos fratres. (12) collectam. (14) forum eciam in Meynhart. (15) et aliud forum in Myscha (!). (17) Unde auctoritate. (19) nec aliquam. (22) atque populus. (23) vel determinacione. (25) libertinos denarios. (26) collectam, quam ad cameram nostram colligi solent. (27) hominum exigatur (!). (28) contradiccione qualibet, tota illa pensio ad ius predicte ecclesie. (29) Volumus etiam. (31) ultra bobet (?), quod vulgo dicitur Yztru. (32) cogatur. (33) nullus etiam eos. (90. l. 1.) constituerimus cum eisdem fratribus. (2) sales etiam. (4) regis Stephani in Svprvn dari constituit. (5) confirmavimus, concessimus etiam eos. (9) lanam, animalia seu. (14) sic extra cameram nostram liberrimam.

XXIV.

1231 febr. 25. Sebis, volt nyitrai ispán, a Hunt. nb. Tamás ispán fia, Domonkos bán veje, kit Bors ispán a szentmáriahegyi monostor kegyurává fogadott utódaival együtt, a szent Mária-egyházának évi 10 ezüst márkát adományoz, mit fiai ő utána csak úgy tartoznak fizetni, ha hagyatéka épségben megmarad.

Eredetije a gr. Forgách-es. (ghimesi) lvt. a Nemz. Múzeumban.
Kiadása: Fejér, III. 2. 263.

Helyesbítendő: (264. l. 1. s.) sed diuina gracia ac Bors comitis.
(14) mill. duc. trig. primo anno. (16) interventu (*conventu* helyett).

XXV. (*Hamisítvány.*)

1233 okt. 1.(!) II. András király megerősíti a szentmáriahegyi monostor részére Sopronban évenként fizetendő 1000 zuan sóra vonatkozó adományát és megállapítja a Jakab pápai követtel történt megegyezés szerint a kiszolgáltatás és a beváltás módozatait.

Eredetije a heiligenkreuzi apátság levéltárában. „Rub. 48. fasc. XIV. n° 2.“

Kiadásai: Fejér, III. 2. 357. *Weis, i. m. I. 295.

XXVI.

1233. II. András király a Domonkos bán szentmáriahegyi monostorának adja a soproni vártól kivett Sedau nevű földet a leírt határok közt, Borch fia Miklós soproni ispán által jelöltetve azt ki a monostornak.

Eredetije a hg. Eszterházy-es. kismartoni lvtárában. Rep. 13. fasc. KK. n° 255.

Kiadása: *Hazai Okmt. V. 12. Kovács, 234.

XXVII.

1233. Béla ifjabb király megerősíti II. András királynak a Domonkos bán szentmáriahegyi monostora javára Sydan földre vonatkozólag tett adományát, leírva e föld határait s megerősíti II. Andrásnak a monostor javára a szabad dénárookra, csebrekre és vámra nézve tett minden adományát.

Eredetije a hg. Eszterházy-cs. kismartoni lvtban. Rep. 13. fasc. KK. n° 256. IV. László 1277-iki átírata u. o. n° 257. s ennek III. Endre királytól való 1291-iki átírata: MODL. 1241. sz.

Kiadásai: Wenzel, I. 308. és VI. 523. *Hazai Okmt. V. 14.

XXVIII. (*Hamisítvány.*)

1233.(!) II. András király bizonyítja, hogy a Pous mester és a szentmáriahegyi monostor közt vitás Sumuld, Sthanch és Dunazel nevű birtokokra nézve Bors ispán elismerte, hogy azokat ő Pous mesternek eladta, és ezért kárpótlásul a monostornak Mihcha és Flechyndorph falvakat azonnal, Hetezer falu felét pedig halála után nyerendő birtokul adta.

Eredetije a pannonhalmi levéltárban. „Abb. de Borsmonostra. Fasc. 85, 16. 9.“ Átirata I. Károly 1317. okt. 21-iki oklevelében u. o. „Abb. de Borsmonostra. Fasc. 85. 16. 12.“

Kiadásai: Katona, V. 677. Fejér, III. 2. 355. *Tudománytár, új folyam, XIV. 63. (I. Károly átíratából, de az eredetivel összevetve.) Kovács, i. m. 249.

XXIX. (*Hamisítvány.*)

1233.(!) Béla király (!) bizonyítja, hogy a Pous mester és a szentmáriahegyi monostor közt vitás Sumuld, Sthanch és Dunazel nevű földekre nézve Bors ispán elismerte, hogy azokat Pous mesternek eladta és ezért kárpótlásul a monostornak Mixcha és Flechyndorph falvakat azonnal, Hetezer falu felét pedig halála esetére adományozta.

Eredetije: MODL. 185. sz.

Kiadása: Fejér, III. 2. 363.

Helyesbítések Fejér közléséhez: (6) et griseos monasterii sancte Marie (!). (7) Sthanch et Dunazel. (18) et aliam. (23) Hetezer. (364. l. 7.) curie A. regis. (8) nobilitari (?) viro.

XXX.

1235. Kach soproni ispán bizonyítja, hogy Buda, soproni várjobbágy lemondott a szentmáriahegyi egyház javára

Baika földéről, malmáról és házairól, melyekre nézve azt állította volt, hogy azokat Baika nem adhatta a szentmária-hegyi egyháznak.

Eredetije: MODL. 204. sz.

Kiadása: Wenzel, XI. 275.

XXXI.

1236 máj. 26. IX. Gergely pápa pártfogásába veszi a szentmáriahegyi monostor apátját és konventjét és megerősíti birtokaiban és javaiban, a birtokok megnevezése nélkül.

Eredetije: MODL. 215. sz.

Kiadásai: *Hazai oklevéltár 3. Kovács, 235.

XXXII.

1236 okt. 29. IV. Béla király a szentszék figyelmeztetése folytán a szentmáriahegyi egyháznak adja Sydan föld felét és 500 zuán sőt, melyekre nézve az örökadományok visszaszedésekor közte és a nevezett egyház között viszály támadt.

Valószínűleg hibás *másolata* a Nemzeti Múzeum kéziratárában levő Quart. Lat. 1280. jelzetű másolatgyűjt. II. köt. 29. l. (Állítólag a pozsonyi kam. lvt. eredetijéről.)

Kiadása: Fejér, IV. 1. 57. Batthyányi, Leg. eccl. II. 357.

XXXIII.

1237. A győri káptalan bizonyítja, hogy előtte a Kurth nemből való Baka soproni várjobbágy és rokona, Buda, egész rokonságuk nevében is kijelentették, hogy hat évvel ezelőtt a szentmáriahegyi monostornak adták Enud faluban 5 eke földüket tartozékaival, az oklevélben leírt határok közt.

Eredetije: a heiligenkreuzi apátság lvt. „Rub. 53. fasc. X. n° 10.“

Kiadásai: Fejér, IV. 1. 75. *Weis, I. 307.

XXXIV. (*Hamisítvány.*)

1237. (!) A Myskouch nemből való B(ors) ispán felsorolja szentmáriahegyi monostora javára tett és II. András király oklevelében foglalt, falvakból és egyéb javakból álló adományát; ezekhez most hozzáadja a Soyov folyó mellett fekvő két Wodna, Ywan, Hyrnovch és Karachenfolwa falvakat tartozékaikkal, a sajjóhídi vám egy részét, bizonyos

esztergomi földet, és Dobus és Pula falvak eladási árából a 300 márkán fölül maradó részt, az egyház kegyúri jogát pedig Béla királyra hagyja.

Eredetije: MODL. 219. sz.

Kiadásai: Fejér, IV. 1. 61. (1236 alatt.) Wenzel, XI. 299. Kivonata Monum. eccl. Strigon. I. 320.

Helyesbítések Wenzel közléséhez: (2) B. comes. (3) Quando (?) fragilitas. (8) et eisdem. (300. l. 2.) et centum. (13) cum molendinis. (14) et cum aratris. (16) Karachenfolwa. (17) inter Katam. (20) et Pulam. (27) hii sunt.

XXXV. (*Hamisítvány.*)

1237. (!) A Chak nb. Chak soproni ispán, Gvg fia, felsorolja azokat az adományokat, melyeket az egykor Domonkos bán által bírt, most a Béla király kegyurasága alatt álló monostor javára a kegyuraságnak Béla király után való elnyerése, vagy annak esetleg el nem nyerhetése esetére megállapított.

Eredetije: MODL. 220. sz.

Kiadásai: Fejér, IV. 1. 98. Wenzel, XI. 294. Batthyányi, II. 357.

Helyesbítések a Wenzel közléséhez: (4) per gloriam Dei. (6) sed nunc sub principatu domini Bele. (7—8) condicione, ut si a domino. (9) fratribusque. (19) ea autem bona, que. (295. l. 8.) sic et sibi. (10) quantamcunque vel qualemcunque. (12) ex parte mea.

XXXVI. (*Hamisítvány.*)

(1233—43 közt.) Bors ispán a sz. Mária tiszteletére alapított monostorának az általa előbb adományozott, de utóbb per útján Pous mesternek átengedett Sumuld, Stanch és Dunazel nevű falvak helyett Myxa és Fluecindorf nevű falvakat, valamint halála után Heteser falu felét adja.

Eredetije: a) MODL. 106. sz. b) A pannonhalmi lvtban. „Abb. de Borsmonostra. Fasc. 85. 16. 5.“

Kiadásai: Katona, V. 675. Fejér, III. 2. 361. és VII. 5. 247. Tudománytár, új foly. XV. 128. Wenzel, I. 195. Fuxhoffer-Czinár, II. 105.

Valamennyi kiadás a b) példány szövegét adja, melynek eltérései a Tudománytár közlésétől a következők: (129. l. 2.) liberius (liberalius helyett). (4) donacionis (possessionis helyett). (12) ex altera. (14) clandestine. (16) fraudare. (19) Myxa. (20) abhinc. (21) Heteser.

Az a) példány szövege a b) példányétól a következőkben tér el: *Beata gracia* helyett *beata igitur anima*; *imo et data* helyett *imo et concessa*; *similiter et mediam partem* helyett *insuper et mediam partem* van; *Heteser* után a *que est in confinio Teutonie, post obitum*

meum után a *secundum rationem predictam* szavak hiányzanak, valamint az egész mondat *sic et littere-től ut autem-ig* hiányzik. *Ut autem* után *ordinacionis huius* van, s az oklevél keltezetlen.

XXXVII.

1255 febr. 21. IV. Béla király megerősíti a szentmáriahegyi monostor apátját Sydan föld felének birtokában, melyet a monostor II. András király adományából egészben bírt, de felét IV. Béla az örökadományok visszasedésekor visszavette.

Átirva V. István 1270. júl. 29-iki oklevelében: MODL. 694.

Kiadása: Fejér, IV. 2. 485. (1259 alatt).

Helyesbítések Fejér közléséhez: (9) coram Deo. (486. l. 18.) MCC . . quinto, nono Kal. Marcii. (19) . . imo.

XXXVIII.

1264. VI. chrumpachi birtokos a szentmáriahegyi monostornak az okozott károkért a Sconnawe falu mellett fekvő malmot adja.

Eredetije: MODL. 578.

Kiadásai: Fejér, VII. 1. 302. (1254 alatt) és kivon. IV. 3. 256. (1264 alatt). *Wenzel VIII. 121.

XXXIX.

(1265 márcz. 13.) IV. Béla király megparancsolja biki Agabitnak, Pous fiának, hogy a győri káptalan bizonyága mellett Jant és testvérét, Istvánt, valamint egész nemzetiségét idézze a király elé a soproni szentmáriahegyi apát ellenében.

Eredetije: MODL. 2025. sz.

Kiadása: Wenzel, XI. 607. (é. n.) (Az 5. sorban *cognacionem* helyett *generacionem* olvasandó.)

XL.

1265. A győri káptalan bizonyítja, hogy Jaan barani nemes, a Farkas fia, barani $3\frac{1}{2}$ eke barani földét, melyet annak idején a szentmáriahegyi monostortól kapott volt, átengedte a monostornak részint a kölcsönkapott, de vissza nem fizetett összeg, részint azon föld értékének kiegészítésül kapott pénz, összesen 20 márka ellenében.

Eredetije: MODL. 599. sz.

Kiadása: Fejér, IV. 3. 304.

XLI.

1265. A győri káptalan bizonyítja, hogy a szentmáriahegyi monostor, apátja és konventje a nekik Doncus(!) bán által adott, sopronmegyei Dag birtokot a leírt határok közt Péter ispán, soproni várnagynak 33 márkáért eladták.

Eredetije: Sopron város lvt. Lad. A. fasc. 1. n° 1.

Kiadása: *Sopronm. oklvt. I. 28.

XLII.

1267 (okt. 14. táján.) IV. Béla király megerősíti a szentmáriahegyi monostort a II. András király által a monostornak adott menharti, laztai, mychsai és prezynai csebrek birtokában a II. András bemutatott adománylevele, valamint Herbord ispán azon jelentése alapján, hogy a monostor e csebreket II. András adományozása óta mindig békén szedte.

Eredetije: a) MODL. 625. b) A pannonthalmi levéltárban. „Abb. de Borsmonstra. Fasc. 85. 16. 10.“

Kiadásai: a b) példány szövegét közli a Tudománytár, új foly. XV. 190. némi eltéréssel (5. sor: quod . . . abbas. 191. l. 2. sor: per dictum patrem. 8. sor: Herbordo. 18. sor: fratres memorantes) és Fejér, IV. 3. 398. (állítólag a kamarai példányról.) Wenzel, XI. 567. (a kétféle szöveget összekeverve.) *Az a) példány szövegét l. a 36. lapon.*

XLIII.

1268 aug. 1. (?) IV. Béla király Lőrincz főasztalnokmester és soproni ispánra ruházza a boldogságos Szűz kedheli egyházának kegyuraságát az ottani szerzetesek privilegiájának épségben hagyása mellett.

Átirata I. Károly király 1324. május 20-iki oklevelében: MODL. 646. sz.

Kiadása: Fejér, IV. 3. 436. (A 12. sorban: *Keedhel*, a 13. sorban *plenore* (!) *iure* van, a 23. sorban *per* után *manus* hiányzik I. Károly átiró oklevelében.)

XLIV.

1268. A győri káptalan bizonyítja, hogy előtte lastheyi Oth, a Konrád fia, azt a lastheyi birtokrészét, melyet a szentmáriahegyi monostortól még atyja kapott volt, a cserében kapott lastheyi mansusért és 4 márkáért a monostor birtokába visszabocsátotta azzal, hogy azon teleknek mindenemű királyi adózás és kivetés alól való mentességét a monostor megvédeni tartozik.

Eredetije: MODL. 664.

Kiadásai: Fejér, IV. 3. 482. Kovács, 236.

Helyesbítések a Fejér közléséhez: (4) Conraldi de Lasthey. (7) ex altera. (9) utilitatibus suis. (10) ex parte ipsius ecclesie. (12) et devote, cum vigore. (13) ut dicebat. (14) fuerat. (15) supradicte. (16) vel iuris ulterius in eadem. (17) ipso eodem. (18) in modum concambii, (19) Lasthey. (20—21) quatuor marcas de abbate. (21) et suis. (483. l. 1.) pacifice et quiete. (3) et idem conventus. (5) seu tributii alicuius tenentur. (6) indempnem eidem. (8) prebens liberalem. (13) et prorsus contra presens omni. (14) sepius iteratus. (15) et permisit. (16—17) necnon Oth et. (22) Chepano preposito, Jurcone cantore, Hectore custode.

XLV.

1269. A győri káptalan bizonyítja, hogy előtte reichi Csépán fia, Lampert soproni várjobbágy reichi földének határán levő 150 hold földét a leírt határok közt a sz. Mária cisztercei rendű monostorának adta.

Átírva III. András 1297-iki oklevelében: MODL. 688. sz.

Kiadása: Fejér, IV. 3. 541.

XLVI.

1270 júl. 19. V. István király a szentmáriahegyi apátnak és szerzeteseinek kérésére átírja és megerősíti II. András királynak a szentmáriahegyi monostor részére keltezés nélkül adott oklevelét. (L. ezt a XXI. sz. alatt.)

Eredetije: MODL. 691. sz.

Kiadásai: Fejér, V. 1. 29. *Wenzel, VIII. 304. Kovács, i. m. 238.

XLVII.

1270 júl. 29. V. István a szentmáriahegyi apát és szerzetesei kérésére átírja és megerősíti IV. Béla királynak 1255 febr. 21-iki, Sydan föld felének birtokára vonatkozó oklevelét. (L. ezt a XXXVII. sz. alatt.)

Eredetije: MODL. 694. sz.

Kiadása: Fejér, V. 1. 31. (*Javitandók*: 12. sor: petentes, 16. s.: et eius iura, 25. s.: quarto Kal.

XLVIII.

1270 nov. 5. V. István király egész Sopronmegye területéről a szentmáriahegyi monostornak adja a gabona- és bordézmák huszadát és erről privilegiumot ígér.

Átirva IV. László 1272. szept. 27-iki oklevelében: MODL. 715 sz. és a csornai konvent 1469-iki oklevelében u. o. 716. sz. *Átirta* I. Károly király is 1326. jún. 18-án, melyet ismét a vasvári káptalan 1360. okt. 18-án irt át. (Hevenes, LIII. k. 96. l.)

Kiadása: *Wenzel, III. 233.

XLIX.

1270 nov. 20. V. István király a sopronmegyei dézsmáknak a királyt illető huszadát a szentmáriahegyi apátnak és szerzeteseknek adja.

Eredetije: MODL. 717. sz. IV. László király 1272. szept. 22-iki átirata u. o. 718. sz.

Kiadásai: Fejér, V. 1. 40. Fuxhoffer-Czinár, Monasteriol. II. 106.

Helyesbítések Fejér közléséhez: (6) hostendit intuitus et. (41. l. 2.) plenissime. (7) quid creatori ac. (15) extreme recolligens. (25): prestim cum. (28) regium diadema.

L.

1270 nov. 21. V. István király a sopronmegyei dézsmák huszadát a szentmáriahegyi apátnak és szerzeteseknek adván, megparancsolja a győri prépostnak és káptalanának, hogy a dézsmahuszadot a nevezett apátnak fizessék.

Eredetije: MODL. 807. sz.

Kiadása: Fejér, V. 1. 42.

Helyesbítések Fejér közléséhez: (7) contulerimus. (10) dari. (11) sicut nostram. (12) habetis. (13) feria sexta.

LI.

1270. V. István király bizonyítja, hogy Péter és Jakus sadanfalusi soproni várszolgák a soproni vár jogán Sadan föld felét illetőleg a szentmáriahegyi egyházzal szemben emelt igényükről lemondottak.

Eredetije: MODL. 722. sz.

Kiadásai: Fejér, V. 1. 52. Wenzel, XII. 33. (Fejér közlése jobb, de 9. sorában *regerrebant* helyett *requirebant* olvasandó.) Kovács, 238.

LII.

(1271 június.) V. István király különös pártfogása alá veszi a szentmáriahegyi monostort, melynek kegyurasága őt illeti; a monostort annak privilegiumai alapján a király

személyén kívül minden bíró hatósága alól kiveszi és az ország főurait és nemeseit a monostornak megszállással vagy egyéb módon való zaklatásától tiltja.

Átírva IV. László 1272. szept. 22-iki oklevelében, melyet ismét III. András király irt át 1298. máj. 28-án: MODL. 808. sz. *Átírta* a vasvári káptalan is 1369. ápr. 12-én: MODL. 5814. sz.

Kiadásai: Fejér, V. 1. 250. (1272 alatt.) Ismét közölve: Fejér, IX. 4. 193. (é. n.)

Helyesbítendő: (V. 1. 251. 7. s.) ad eos pertinentes. (8) aliquo modo.

LIII.

1272 szept. 7. IV. László király átírván V. István királynak 1270 nov. 5-iki, a szentmáriahegyi monostornak a sopronmegyei dézsmák huszadát adó oklevelét (l. föntebb a XLVIII. sz. alatt), ezt az adományt megerősíti és erről ünnepélyes oklevelet ígér.

Eredetije: MODL. 715. sz.

Kiadása: *Wenzel, IX. 5.

LIV.

1272 szept. 22. IV. László király a szentmáriahegyi apát és szerzetesek kérésére átírja és megerősíti V. István király 1270 nov. 20-iki oklevelét (l. föntebb a XLIX. sz. alatt), melylyel a sopronmegyei dézsmák huszadát a szentmáriahegyi monostornak adta.

Eredetije: MODL. 718. sz.

Kiadása: Fejér, V. 2. 40.

Helyesbítések a Fejér közléséhez: (2) *Bulgarie nincis* a czimben. (3) *fidelibus, presentibus pariter et futuris, presentes litteras.* (41. l. 14—15.) *predictum privilegium karissimi patris nostri.* (17) *litterarum nostrarum.* (19) *predicti ipsam vicesimam.* (21) *prepositi ecclesie Albensis.*

LV.

1272 szept. 22. IV. László király megparancsolja Sopronmegye nemeseinek, várjobbágyainak, civiseinek, vendégeinek és mindenrendű népeinek, hogy a dézsmák huszadát hiány és ellenmondás nélkül fizessék a szentmáriahegyi monostornak, minthogy e huszadot V. István király a monostornak adta, IV. László pedig ezt az adományt megerősítette.

Eredetije: MODL. 810. sz.

Kiadása: Fejér, V. 2. 41.

Helyesbítések Fejér közléséhez: (1) L. dei gracia rex Hungarie fidelibus suis. (3) ac populis. (42. l. 1.) Supruniensi. (16) de ipsa vicesima. (17) vel aliquantulum (reservare hiányzik).

LVI.

1272 szept. 22. IV. László király a szentmáriahegyi apát és szerzetesek kérésére átírja és megerősíti V. István király (1271)-iki oklevelét (l. föntebb LII. sz. a.), melylyel a szentmáriahegyi monostort különös pártfogása alá vette és minden bíró hatósága alól kivonta.

Átírva III. András 1298. máj. 28-iki oklevelében: MODL. 808. sz.

Kiadása: Fejér, V. 2. 40. (Az 5. sorban *patentes*, a 21. sorban *continentur* olvasandó.)

LVII.

1275 jún. 11. D(énes) győri püspök a szentmáriahegyi apátnak adja a monostor prozniai, ketheli, lazteyi és mixei birtokain a kápolnák magistratusának jogát, visszavonva az erre nézve mások javára tett intézkedését.

Eredetije: MODL. 905. sz.

Kiadásai: *Wenzel, IX. 130. Kovács, 242.

LVIII.

1275 decz. 28. István fia, livtschmani István a szentmáriahegyi egyháznak Livtschman faluban egy telket (mansus) ad tartozékaival úgy, hogy azt 3 márkáért visszaválthatja.

Eredetije: MODL. 914. sz.

Kiadásai: Fejér, IV. 1. 397. (1245 alatt.) *Wenzel, IX. 141.

LIX.

1275. IV. László király az Aba nemből való Péter ispán fiának, Lőrincz mesternek adja a boldogságos Szűz kedheli monostorának kegyuraságát minden kollektával és egyéb jövedelmekkel, mint azt Lőrincz ispán IV. Béla király idejében is bírta, és mindenkinek másnak a monostor kegyurasága iránt való igényét elutasítja.

Eredetije: MODL. 918. sz.

Kiadása: Fejér, V. 2. 246. (A 247. l. 12. s. *aliquo* helyett *aliquali* olvasandó, a 248. l. 1. s. *archiepiscopis*, az 5. s. *et* az eredetiben nincs.)

LX.

(1275 körül.) Miklós nádor az V. István és IV. László királyok adományaira való hivatkozással meghagyja a szentmáriahegyi monostort a sopronmegyei dézsmák huszadának birtokában s tisztviselőinek és másoknak is megtiltja, hogy a monostort a huszadszedésben háborgassák.

Eredetije: MODL. 3648. sz.

Kiadása: *Sopronm. oklvtár I. 51. l. (1285 alatt.)

LXI.

1276 okt. 17. István bíró, Tódor keresztes lovag és Sopron város polgárainak összessége bizonyítják, hogy Pero volt bíró Chlingenpach nevű birtokát tartozékaival a szentmáriahegyi egyháznak adta, mely birtokra emelt igényéről Pero unokaöcsese, Lukács, az apától kapott 6 márkáért lemondott, István bíró pedig a mondott földből öt illető részt szintén a máriahegyi egyháznak adta.

Átírva a győri káptalan 1277-iki oklevelében: Sopron város lvt. Lad. B. fasc. 1. n° 1.

Kiadása: *Hazai Okmt. III. 24. Kivonata: Wenzel, XII. 188.

LXII.

1277 jan. 1. Miklós nádor megerősíti Per egykori soproni bírónak és polgárnak a szentmáriahegyi apátság javára tett adományát, mely Szent Jakab egyházából és a hozzátartozó Chlingenpach-birtokból, továbbá István bírónak, Fülöpnek, biki Lőrincznek, s Altmannak és Lőrincznek, Taeke fiainak Per által megszerzett birtokrészeiből áll.

Eredetije: MODL. 25,046. sz. Átírta a győri káptalan 1277.: Sopron város lvt. Lad. B. fasc. 1. n° 1.

Kiadásai: Fejér, V. 3. 385. (1287 alatt) és kivon. V. 2. 425. Hazai Okmt. III. 25. Wenzel, IX. 180.

Helyesbítések Wenzel közléséhez: (14) viso primum privilegio. (16) sepedicti.

LXIII.

1277 márcz. 22. Rudolf római király a szentmáriahegyi apátságot különös pártfogásába vévén, mindenkit tilt az apátság szerzeteseinek, embereinek és javainak háborgatásától.

Eredetije: a heiligenkreuzi apáts. lvt.

Kiadásai: Fejér V. 2. 422. *Weis, I. 312. Wenzel IV. 88.

LXIV.

~~1277 nov. 27.~~ IV. László király a boldogságos Szűz Kedhel falusi hegyi egyháza apátjának és szerzeteseinek azon panaszára, hogy a soproni megyeispánok (comites parochiales) Sydan föld felét erőszakosan elfoglalták, az apátságot egyrészt elődei adományozása alapján, másrészt a királyi megszállás és a hadsereg által a monostor Kedhel falujában okozott károk pótlásául megerősíti az egész Sydan föld birtokában. átírva Béla ifjabb királynak az adományról szóló 1233-iki oklevelét (l. ezt a XXVII. sz. alatt), a soproni ispánokat és várnépet pedig Sydan felének köve-
telésétől tiltja.

Eredetije a hg. Eszterházy-cs. kismartoni levéltárában. Rep. 13. fasc. KK. n° 257. III. András kir. 1291. aug. 2-iki átírata: MODL. 1241. sz.

Kiadásai: Wenzel, IV. 77. Hazai Okmt. V. 57. (A 13. sorban *karissimus*, az 58. l. 1. s. egritas helyett *equitas*, a 2. s. *dicare* helyett *ditare*, az 5. sorban *approbantes* van az eredetiben.) Kivon. és magyar ford. Századok, 1868. 187. 1.

LXV.

(1277 nov. 28.) IV. László király visszaadja Demeter ispánnak és testvéreinek, Mihály nyitrai ispánnak a borskeed-i monostor kegyuraságát, a melyet már V. István király adományából bírtak, de a melyet Lőrincz ispán az igazság elhallgatásával magának kért, s ezt most a király érvénytelennek nyilvánítja.

Eredetije: MODL. 961. sz.

Kiadása: Fejér, V. 3. 460. és *507. (De a 7. sorban *Borskeed*, a 8. sorban *obtinuerant* van az eredetiben.) Kovács, 246.

LXVI.

1277. A győri káptalan S. szentmáriahegyi apát kérésére átírja és megerősíti István soproni bíró és társai 1276 okt. 17-iki (l. a LXI. sz. alatt) és Miklós nádornak 1277 jan. 1-i oklevelét. (L. a LXII. számot.)

Eredetije Sopron város levéltárában. Lad. B. fasc. 1. n° 1.

Kiadása: *Hazai Okmt. III. 26.

LXVII.

1279 márcz. 1. Lőrincz ispán, a Lőrincz fia, a Németország (Teutonia) határán levő Lynpach nevű földét a leírt határok közt a szentmáriahegyi apátságnak adja.

Eredetije: MODL. 1032. sz. Átirata a győri káptalan 1282. jan. 11-iki oklevelében: a hg. Eszterházy-cs. kismartoni lvt. Rep. 17. fasc. O. n° 485.

Kiadásai: Fejér, V. 2. 596. Kovács, i. m. 242. (1421-iki átiratból, 1280 alatt.)

Helyesbítések az eredeti alapján a Kovács közölte szöveghez, mely valamivel jobb a Fejérénél: (243. l. 2. s.) Lynpach, Teutonie. (4) ex hoc. (6) reddere. (7) distinguuntur. (9) Rebza. (10) Rebza. (11) Beze, Lenpach. (12) Lenpach. (13) Rebze. (15) est terre Lengempach. (16) Peulndorfary. (17) ipsi terre. *U. o. fluvium után kimaradt*: Lynpah iterato, pergens directe versus occidentem iuxta eundem fluvium, ubi *stb.* (18) N. banus de Levka. (21) Chirihslag exinde. (24) banum N. (et *nincs*). (25) Chirihslag (*így alább is mindenütt*). (27) uersus occidentem, ubi commetanei sunt ciues de Chirihslag. (30) Rvpeiosam. (31) Lynpach teutonicorum. (32—33) commetanei de aquilone ciues (sunt *nincs*). (244. l. 3.) et *nincs*. (5) commetaneus P. memoratus. *u. o.* Keryl (*alább is*). (10) Rebze. (11) de parte orientis, que est P. sepedicti, sieque deinde tendit. (13) Et quod hec. *u. o.* semper *nincs*. (14) rata permaneant. *A keltezés*: Datum in Nek, anno Domini M° CC° LXXVIII° Kalen. Marcii.

LXVIII.

1282 jan. 11. Carachynus mester győri prépost és káptalana Syghardus, szentmáriahegyi apát kérésére átírja Lőrincz ispán 1279 márcz. 1-i oklevelét. (L. a LXVII. sz. alatt.)

Eredetije a hg. Eszterházy-cs. kismartoni levéltárában. Rep. 17. fasc. O. n° 485.

Kiadása: *Sopronm. Oklvt. I. 47.

LXIX. (*Hamisítvány.*)

1285 jan. 22. (!) A győri káptalan bizonyítja, hogy előtte Miklós nádor, a Henrik néhai bán fia, Lastay n. birtokát, melyet Jakab ispántól, a Ponith fiától csere útján kapott, a leírt határok közt a szentmáriahegyi monostornak adta.

Átirata a vasvári káptalan 1396-iki oklevelében a hg. Eszterházy-cs. kismartoni lvt. Rep. 17. fasc. O. n° 486.

Kiadása: Kovács, i. m. 244.

Helyesbítések: (1) Nos *nincs*. (2) presentibus pariter et. (9) animam. (245. l. 2.) Lastay. (8) metis ae. (9) Nicolaus comes, (11) possidendam. (15) usque ad *helyett*: apud. (17) Pallbach *helyett*: Satelpach. (19) due mete terree. (21) caput unius vallis. (22) in montem. (25) sep-

tentrionem után kimaradt: per plures metas ad medium unius vallis retro vineas Lasday, inde paululum ascendens montem versus orientem currit ad vineas, ubi sunt due mete Lasday et Kuhalm, deinde recto cursu descendens currit versus septentrionem (ad aquam Repece stb.). (26) revertitur ad locum. (27) Ut inde. (246. l. 2. sor) quinto után: XVI°. Kl. Julii.

LXX. (*Hamisítvány.*)

1285 jún. 16. (!) Miklós nádor, a néhai H. szlavon bán fia, a Boldogságos Szűz Kethel mellett levő, Szent Mária-hegye nevű monostorának adja Laztay falut minden tartozékával, melyet a vasvári-káptalan oklevelének tanúsága szerint Jakab ispántól, Ponyth fiától Moyscha nevű földért kapott cserébe.

Eredetije a heiligenkreuzi apáts. lvt. Rub. 53. fase. X. n° 11. III. András király 1297-iki átiratában: MODL. 1463.

Kiadásai: Fejér, V. 3. 308. *Weis, I. 316.

LXXI. (*Hamisítvány.*)

1285 jún. 16. (!) Miklós nádor, a Henrik bán fia, a sz. Mária monostorának adja a Jakab ispántól, a Ponith fiától cserekép szerzett Laztay nevű birtokot úgy, hogy a birtokon lakók, bármily kiváltsággal bírjanak is, a monostornak évi censust fizessenek, ellenesetben az apát eltávolíthatja őket a birtokról.

Eredetije: MODL. 1186.

Kiadása: Wenzel, IX. 427. (Javitandók: 428. l. 16. sorban „proprietaem“ után nincs „se“. A 18. sorban „anno“ után hiányzik „deservire“.) Fejér, VII. 5. 467.

LXXII.

1286 ápr. 18. Franch ispán, a Francho ispán fia, fiainak és rokonainak beleegyezésével a szentmáriahegyi monostornak adja az ispán réte nevű rétnek őt illető felerészét.

Eredetije: MODL. 1196.

Kiadásai: Fejér, III. 1. 249. (1218 alatt) és V. 1. 267. (1272 a.) *Sopronm. Oklt. I. 52.

LXXIII. (*Hamisítvány.*)

1288 máj. 14. (!) Miklós bán, a Henrik bán fia, laztheyi, 29 telekből álló birtokát a b. Szűz kedheli monostorának adja úgy, hogy ezen a birtokon se a jobbágyok, se

a telepesek semmi tulajdonra igényt ne tarthassanak, s ha nemes vagy jobbágy telket nyer az apát engedélyével, akkor évi censust kell fizetnie, mint a többi telepesnek.

Másolata (állítólag a pozsonyi kam. lvt. eredetijéről) a Nemz. Múz. Quart. Lat. 1280. jelzetű kézirat III. kötetében, 59. sz. a.

Kiadása: Fejér, V. 3. 441. (Eltérései a másolattól: (4) *Lazthey*. (14) *quacunq̄ue nobilitate*. (15) *monasterii* (ministerii helyett). (17) *infedacionem*. (19) *lyhinum vel lyhinos*.)

LXXIV.

1291 aug. 2. (?) III. András király a kedheli szent-máriahegyi monostor apátjának és konventjének kérésére átírja és megerősíti IV. László király 1277 nov. 27-iki oklevelét. (L. ezt a LXIV. sz. a.)

Eredetije: MODL. 1241. sz.

Kiadása: Wenzel, V. 26.

Helyesbitendők a Wenzel közlésében: (1) *Andreas dei gracia*. (27. l. 4. s.) *accedentes . . . exemplare*. (6) *Sadan*. (7) *exemplare*. (24) *quarto (?) Nonas*.

LXXV.

1291 aug. 17. III. András király a kedhelyi szent-máriahegyi monostort különös pártfogása alá veszi és igéri, hogy ha birtokaikra vonatkozó okleveleiket bemutatják neki, meg fogja azokat erősíteni.

Eredetije: MODL. 1323. sz.

Kiadása: Fejér, VI. 1. 141. (A 3. sorban „Marie“ nincs.)

LXXVI.

1291 aug. 17. III. András király meghagyván a bold. Szűz borskedy-i monostorát az elődei oklevelei által a monostornak adott egész Sydam föld birtokában, megparancsolja a soproni ispánoknak, hogy a szerzeteseket és sydami népeiket azon oklevelekkel ellenkező módon ne zaklassák.

Eredetije: MODL. 1324. sz.

Kiadásai: Fejér, VI. 2. 68. (1297 alatt.) *Hazai Oklvt. 128. Kovács, i. m. 246.

LXXVII.

1291 aug. 17. III. András király a szűz Mária borskedheli monostora apátjának és konventjének kérésére átírja és megerősíti II. András király 1225-iki oklevelét. (L. ezt a XIX. sz. alatt.)

Eredetije: a kismartoni lvt. Rep. 17. fasc. Ó. n° 487.

Átírva I. Károly király 1317. jún. 7-iki oklevelében, melynek I. Károlytól való 1327. jan. 14-iki átírata megvan MODL. 120. sz. a.

Kiadása: Fejér, VI. 1. 141.

Helyesbítendők a Fejér közlésében: (4) fidelibus tam presentibus quam futuris, presentem paginam inspecturis. (5) Ad universorum tam pr. qu. f. notitiam. (142. l. 2. s.) Mariae *nines*. (23) Septembres.

LXXVIII.

(1296 júl. 16.) Lodomér esztergomi érsek G(yörgy), a kedheli sz. Mária-monostor apátja panaszára inti az Ősl nb. Herbord ispánt, hogy a kedheli monostor részére István király által adományozott sopronmegyei dézsmahuszadot ne foglalja le.

Eredetije: MODL. 22,476. sz.

Kiadása: Fejér, VII. 2. 79. *Monum. eccl. Strigon. II. 426.

LXXIX.

(1296 körül.) Tódor győri püspök a sz. Mária konventje által bemutatott oklevelekből meggyőződván arról, hogy a sopronmegyei dézsmahuszadot a királyok e konventnek adták, megkeresi Sopron város hatóságát és polgárait, hogy a nevezett szerzeteseket jogaikban ne háborgassák.

Másolata Hevenesi gyűjteményének LIII. köt. 140. l.

Kiadása: Fejér, VI. 2. 53. (1296 alatt). (Hevenesinél a püspök neve *Theodosius*, *sincerae salutis officium* helyett pedig *affectum* van.)

LXXX.

1297. III. András király a sz. Mária kedheli monostora apátjának kérésére átírja és megerősíti a győri káptalan 1269-iki oklevelét Csépán fia Lampert adományáról. (L. ezt a XLV. sz. alatt.)

Eredetije: MODL. 688. sz.

Kiadása: Fejér, VI. 2. 83. (a 4 sorban *futuris* az eredetiben *nines*, a 8. s. *beate Marie virginis* van) és kivon. 119. l.

LXXXI.

1297. III. András király a bold. Szűz kedheli monostora apátjának kérésére átírja és megerősíti Miklós nádor 1285 jún. 16-iki oklevelét. (L. ezt a LXX. sz. alatt.)

Eredetije: MODL. 1463. sz.

Kiadása: Fejér, VI. 2. 67. (A 12. sor végén *ipsas* után pótlendő: *litteras*.)

LXXXII.

1298 máj. 28. III. András király Christianus, szent-máriahegyi apát kérésére átírja és megerősíti IV. László király 1272 szept. 22-iki oklevelét (l. ezt az LVI. sz. alatt), mely V. István király (1271) júniusi oklevelének átírását tartalmazza. (Ezt l. az LII. sz. alatt.)

Eredetije: MODL. 808. sz.

Kiadása: Fejér, VI. 2. 126. (Fejér az eredetinek következő hibáit javította: (5) *salvare* (!) (11) *confirmans* (!). (127. l. 1.) *non* helyett *nec* van. (4) *munimine* hiányzik.)

LXXXIII.

1299. A vasvári káptalan bizonyítja, hogy choui Mochia ispán, valamint Pál és Gotthard choui birtokukat a bold. Szűz borskedi egyházának adták a leirt határok közt.

Eredetije: MODL. 1556. sz.

Kiadása: *Wenzel, XII. 645.

TARTALOM.

	Lap
Bevezetés	3
I. Az első adományok és megerősítések	7
II. Az 1224-iki oklevelek. Laztay birtok	26
III. Sydan. Michsa és Flechyndorph	47
IV. Az 1225-iki <i>privilegium magnum</i> és a vele összefüggő ok- levelek	67
V. A kegyuraság és a dézsmahuszad. Egyébtárgyú oklevelek	96
VI. Befejezés	107
VII. A tárgyalt oklevelek regestái a kiadások főbb hibáinak megjelölésével	109

H. di. qu. hung. dalmac. Chyvac. Rameq. Rex. omnib. vnicib. Suprimen. castri.
saluar. 7. ann. fidelitat. usq. firmiter. pcpiendo. mandam. ut. de. vnic. in. terra. Albis
7. firm. de. mont. Dec. maxie. ybrones. non. recipiatur. nec. ab. aliquo. p. recipi. p. n. r. t. s.
Possessio. ipse. libere. est. 7. sic. alio. accepim. testimonio. possessio. eidem. predi. comes. videt.
dyonisi. 7. florentia. ipse. q. d. n. c. u. b. a. n. qui. eand. terra. eade. 7. fr. illi. yadua. hacten.
non. p. solat. h. p. u. quos. collectu. Chyroni. p. p. m. ne. de. e. r. e. p. r. e. g. n. d. i. c. h. i. m. o. n. i. a.
ab. eis. ad. nos. q. u. e. r. i. m. o. n. i. a. d. e. i. m. i. t. 7. ne. p. e. o. r. c. o. l. l. e. c. t. i. o. n. e. s. u. p. e. a. d. e. p. m. d. e. f. e. n. d. e. p. h. u. m. a. n. t.
alio. q. u. i. n. y. a. m. n. e. u. r. e. n. t. P. r. e. t. e. r. a. f. o. r. u. m. i. n. v. i. l. l. a. G. e. i. n. h. a. r. 7. aliud. for. u. m. i. n. v. i. l. l. a.
G. y. e. h. a. c. u. t. r. i. b. u. t. o. s. i. c. h. a. c. t. e. s. l. i. b. e. r. e. e. s. s. i. d. e. r. e. c. o. n. c. e. s. s. i. m. 7. p. p. o. s. e. a. t. i. p. s. e. n. e. e. c. c. o. r. a. a. l. i. q.
i. u. d. i. c. e. s. t. a. r. e. 7. a. n. u. l. l. o. p. r. e. t. e. r. n. o. s. u. e. l. q. u. e. r. i. m. 7. u. i. c. e. n. r. a. e. p. i. s. c. o. p. i. i. s. e. i. c. o. m. i. t. e. n. o. s. i. d. e. y.
e. i. s. d. e. d. e. r. i. m. d. e. r. e. l. i. q. u. o. p. r. i. u. s. i. u. d. i. c. a. r. i. p. n. t. i. a. m.

a)

b)

hug. dalm. Chyvac. Rameq. Rex. omnib. vnicib. Suprimen. castri.
saluar. 7. ann. fidelitat. usq. firmiter. pcpiendo. mandam. ut. de. vnic. in. terra. Albis
7. firm. de. mont. Dec. maxie. ybrones. non. recipiatur. nec. ab. aliquo. p. recipi. p. n. r. t. s.
Possessio. ipse. libere. est. 7. sic. alio. accepim. testimonio. possessio. eidem. predi. comes. videt.
dyonisi. 7. florentia. ipse. q. d. n. c. u. b. a. n. qui. eand. terra. eade. 7. fr. illi. yadua. hacten.
non. p. solat. h. p. u. quos. collectu. Chyroni. p. p. m. ne. de. e. r. e. p. r. e. g. n. d. i. c. h. i. m. o. n. i. a.
ab. eis. ad. nos. q. u. e. r. i. m. o. n. i. a. d. e. i. m. i. t. 7. ne. p. e. o. r. c. o. l. l. e. c. t. i. o. n. e. s. u. p. e. a. d. e. p. m. d. e. f. e. n. d. e. p. h. u. m. a. n. t.
alio. q. u. i. n. y. a. m. n. e. u. r. e. n. t. P. r. e. t. e. r. a. f. o. r. u. m. i. n. v. i. l. l. a. G. e. i. n. h. a. r. 7. aliud. for. u. m. i. n. v. i. l. l. a.
G. y. e. h. a. c. u. t. r. i. b. u. t. o. s. i. c. h. a. c. t. e. s. l. i. b. e. r. e. e. s. s. i. d. e. r. e. c. o. n. c. e. s. s. i. m. 7. p. p. o. s. e. a. t. i. p. s. e. n. e. e. c. c. o. r. a. a. l. i. q.
i. u. d. i. c. e. s. t. a. r. e. 7. a. n. u. l. l. o. p. r. e. t. e. r. n. o. s. u. e. l. q. u. e. r. i. m. 7. u. i. c. e. n. r. a. e. p. i. s. c. o. p. i. i. s. e. i. c. o. m. i. t. e. n. o. s. i. d. e. y.
e. i. s. d. e. d. e. r. i. m. d. e. r. e. l. i. q. u. o. p. r. i. u. s. i. u. d. i. c. a. r. i. p. n. t. i. a. m.

d)

hug. dalm. Chyvac. Rameq. Rex. omnib. vnicib. Suprimen. castri.
saluar. 7. ann. fidelitat. usq. firmiter. pcpiendo. mandam. ut. de. vnic. in. terra. Albis
7. firm. de. mont. Dec. maxie. ybrones. non. recipiatur. nec. ab. aliquo. p. recipi. p. n. r. t. s.
Possessio. ipse. libere. est. 7. sic. alio. accepim. testimonio. possessio. eidem. predi. comes. videt.
dyonisi. 7. florentia. ipse. q. d. n. c. u. b. a. n. qui. eand. terra. eade. 7. fr. illi. yadua. hacten.
non. p. solat. h. p. u. quos. collectu. Chyroni. p. p. m. ne. de. e. r. e. p. r. e. g. n. d. i. c. h. i. m. o. n. i. a.
ab. eis. ad. nos. q. u. e. r. i. m. o. n. i. a. d. e. i. m. i. t. 7. ne. p. e. o. r. c. o. l. l. e. c. t. i. o. n. e. s. u. p. e. a. d. e. p. m. d. e. f. e. n. d. e. p. h. u. m. a. n. t.
alio. q. u. i. n. y. a. m. n. e. u. r. e. n. t. P. r. e. t. e. r. a. f. o. r. u. m. i. n. v. i. l. l. a. G. e. i. n. h. a. r. 7. aliud. for. u. m. i. n. v. i. l. l. a.
G. y. e. h. a. c. u. t. r. i. b. u. t. o. s. i. c. h. a. c. t. e. s. l. i. b. e. r. e. e. s. s. i. d. e. r. e. c. o. n. c. e. s. s. i. m. 7. p. p. o. s. e. a. t. i. p. s. e. n. e. e. c. c. o. r. a. a. l. i. q.
i. u. d. i. c. e. s. t. a. r. e. 7. a. n. u. l. l. o. p. r. e. t. e. r. n. o. s. u. e. l. q. u. e. r. i. m. 7. u. i. c. e. n. r. a. e. p. i. s. c. o. p. i. i. s. e. i. c. o. m. i. t. e. n. o. s. i. d. e. y.
e. i. s. d. e. d. e. r. i. m. d. e. r. e. l. i. q. u. o. p. r. i. u. s. i. u. d. i. c. a. r. i. p. n. t. i. a. m.

Bella dei vnic. hungar. dalmac. vnic. vna. Ra.
Regibus die salutem. Ad vnic. n. r. a. m.
annunciandum gaudium festinasse ad nos domini
sine suscepti regiminis rotemur ammittendum gaudij isti
obsequijs eiusdem magni domini que nobis et se nostro ten
eidem condigna reampensacione. n. r. p. r. e. p. t. ammittendum g
rependere. totam possessionem h. d. n. nepotis yohai sine heredi
suis herediibus ex munificencia Regia donauimus conuimus

c)

e)

hug. dalm. Chyvac. Rameq. Rex. omnib. vnicib. Suprimen. castri.
saluar. 7. ann. fidelitat. usq. firmiter. pcpiendo. mandam. ut. de. vnic. in. terra. Albis
7. firm. de. mont. Dec. maxie. ybrones. non. recipiatur. nec. ab. aliquo. p. recipi. p. n. r. t. s.
Possessio. ipse. libere. est. 7. sic. alio. accepim. testimonio. possessio. eidem. predi. comes. videt.
dyonisi. 7. florentia. ipse. q. d. n. c. u. b. a. n. qui. eand. terra. eade. 7. fr. illi. yadua. hacten.
non. p. solat. h. p. u. quos. collectu. Chyroni. p. p. m. ne. de. e. r. e. p. r. e. g. n. d. i. c. h. i. m. o. n. i. a.
ab. eis. ad. nos. q. u. e. r. i. m. o. n. i. a. d. e. i. m. i. t. 7. ne. p. e. o. r. c. o. l. l. e. c. t. i. o. n. e. s. u. p. e. a. d. e. p. m. d. e. f. e. n. d. e. p. h. u. m. a. n. t.
alio. q. u. i. n. y. a. m. n. e. u. r. e. n. t. P. r. e. t. e. r. a. f. o. r. u. m. i. n. v. i. l. l. a. G. e. i. n. h. a. r. 7. aliud. for. u. m. i. n. v. i. l. l. a.
G. y. e. h. a. c. u. t. r. i. b. u. t. o. s. i. c. h. a. c. t. e. s. l. i. b. e. r. e. e. s. s. i. d. e. r. e. c. o. n. c. e. s. s. i. m. 7. p. p. o. s. e. a. t. i. p. s. e. n. e. e. c. c. o. r. a. a. l. i. q.
i. u. d. i. c. e. s. t. a. r. e. 7. a. n. u. l. l. o. p. r. e. t. e. r. n. o. s. u. e. l. q. u. e. r. i. m. 7. u. i. c. e. n. r. a. e. p. i. s. c. o. p. i. i. s. e. i. c. o. m. i. t. e. n. o. s. i. d. e. y.
e. i. s. d. e. d. e. r. i. m. d. e. r. e. l. i. q. u. o. p. r. i. u. s. i. u. d. i. c. a. r. i. p. n. t. i. a. m.

I. tábla. a) Imre királyinak 1200 körül kelt oklevele. (DL. 38.) b) Ugyanannak 1197 körül kelt spalatoi oklevele. (Eredetije a bécsi udv. és áll. 1267-iki okleveléből (DL. 625.), e) ugyanazon oklevélnek pannonhalmi példányából.

Bela hūng rex omni p̄s̄ sept̄a inspectura. Jate zome bonu adunisse nonaa p̄sentū
 rudim p̄munt. q̄ abt̄ z̄ re nunt̄ de monte s̄ p̄s̄. ad n̄am accedens p̄sentia s̄p̄m̄. q̄
 dicit h̄m̄. ad que ut parat ad actie p̄munt. n̄ca l̄p̄n̄ z̄ m̄uras p̄lo dicit actie m̄al̄p̄.
 q̄ p̄ offit̄ n̄i d̄no. militat̄. z̄ om̄ad om̄a actia diligens p̄vident̄ n̄on m̄al̄gare. ne it̄
 d̄p̄m̄ m̄t̄p̄abilt̄ n̄i d̄no. s̄c̄a n̄o nicholas com̄t̄ s̄m̄m̄ d̄m̄nd̄. it̄ n̄ q̄m̄z̄ roborat̄
 p̄e d̄n̄. s̄c̄a n̄o p̄t̄e actie violat̄ d̄m̄nd̄ s̄c̄a n̄o. n̄o. s̄c̄a n̄o n̄a audient̄ p̄
 p̄e d̄n̄. s̄c̄a n̄o p̄t̄e actie violat̄ d̄m̄nd̄ s̄c̄a n̄o. n̄o. s̄c̄a n̄o n̄a audient̄ p̄

a)

Bela de gra rex p̄mogenit̄ rex Hungar̄. Om̄i n̄i fidei salut̄ inu salū d̄n̄
 p̄salut̄ z̄ videnc̄e n̄r̄ime talū qui m̄ndo m̄gn̄i s̄m̄m̄d̄ d̄o uiuunt. q̄oret p̄
 p̄videnc̄a custodire. quid inc̄st̄it̄nd̄ ill̄s̄ p̄rbua m̄l̄d̄. H̄nc est quid m̄m̄ḡs̄ r̄m̄
 b̄m̄ de monte inhonac̄ s̄c̄a n̄o n̄i q̄dam non S̄od̄z̄ sub̄d̄e monast̄ȳo s̄c̄a n̄o
 f̄s̄s̄l̄or d̄claȳm̄ p̄r̄ n̄i n̄ȳoz̄ c̄od̄s̄t̄it̄nd̄ p̄nc̄at̄ p̄m̄ḡs̄oz̄ n̄m̄ d̄ct̄m̄ cr̄p̄ta d̄ct̄
 d̄m̄s̄ p̄nc̄at̄ s̄p̄ collat̄one p̄r̄ n̄i c̄ōm̄p̄t̄ac̄m̄ p̄m̄ḡs̄oz̄ n̄i s̄c̄a n̄o eccl̄e h̄m̄l̄e.
 p̄nc̄at̄ d̄ct̄oz̄ d̄ct̄oz̄ z̄ s̄m̄m̄ s̄c̄a n̄o uolent̄ s̄p̄r̄a n̄r̄a collat̄one p̄r̄ n̄i eccl̄e
 j̄n̄ uidit̄ inf̄r̄i n̄i d̄m̄ Bela et m̄d̄ cū n̄i Bela p̄r̄ s̄c̄a n̄o. in r̄nd̄t̄ ūs̄

c)

adplaus̄ de gra Ungarie. Dalmae. Cracie. Rom̄e. Bonue
 salut̄em in om̄i salut̄em. Ad un̄m̄s̄oz̄ nouam r̄m̄ p̄m̄am̄
 uocant̄ access̄im̄s̄. habito colloquio cum Rodulfo rege Romanoȳ (z̄ in ū
 rege d̄m̄re n̄i uille Bethel ad n̄am accedens p̄m̄am̄ p̄nc̄at̄
 quandam r̄m̄ capt̄i d̄m̄m̄ d̄m̄m̄ uocant̄ eccl̄e. Ungar̄ȳ p̄nc̄at̄
 q̄ s̄m̄m̄ p̄m̄ḡs̄oz̄ p̄m̄ḡs̄oz̄ n̄ȳz̄ nob̄ ep̄ib̄oz̄ p̄nc̄at̄ c̄ōm̄p̄t̄ac̄m̄ c̄ōm̄p̄t̄
 h̄ d̄n̄ d̄m̄m̄ r̄m̄ḡare. z̄ p̄m̄ḡs̄oz̄ c̄ōm̄p̄t̄ac̄m̄ p̄m̄ḡs̄oz̄ n̄ȳz̄ n̄o d̄m̄
 Bela de gra rex p̄mogenit̄ regis Ungarie om̄i n̄i fidei salut̄em n̄m̄
 d̄n̄e n̄r̄ime talū qui m̄ndo m̄gn̄i s̄m̄m̄d̄ d̄o uiuunt q̄oret p̄s̄f̄ess̄io

e)

II. tábla. Irásmutatvány a) II. Endre 1224-iki defensionalis oklevelelől (a heiligenkreuzi lytban), b) II. Endre keltetelen
 (a kismartoni lytban), d) IV. Bélának 1236. jún. 16-iki oklevelelől Detrik ispán részére (Balassa-lyt.), e) IV. L.
 Botond részére. (DL. 1002.)

IN NOMINE SANCTE QUINQUE ET INDIVIDUUM UNUM. Mandrat da g
 dispositio licet necessaria et omni dispositio confirmatio ad regni maiestati pinciar obsequi
 sacro monte panonie nobis irimaur quod quedam de bonis eccie p ipm acquirit ad mens
 leniu et alio tractu huius disposuisset. Postulans amobis qd nos dispositione p ipm factam u
 riem dispositionis huius privilegij sibi munimine beati confirmat. Cuius dispositionis tenet hoc ad
 digno. tunc elaborant. Deinde in huiusmodi monasterij. et alio malui domoz que ad hunc de
 dit cu consilio et auxilio ac obsequio fratru ipoz. pnt qm omni successores nostros qd huius
 privilegia qd acquiritur p huiusmodi et observanda nos eccie. privilegia dei

b)

IN NOMINE SANCTE QUINQUE ET INDIVIDUUM UNUM. Mandrat da g
 largental memoria papie comendatur cum deo datum qd est sanctu
 et posteris notum esse volumus. qd prepositus et fratres eccie beati Mar
 qua undiq; ipozum terra includit. mita precum pstantia pro r
 mus possidendam. Et in possessione iam dicta. ut ipsos pudenti in

c)

MAREAS de sacra Hungaria. Dalmacia. Croatia.
 licetis inspectis saluam inuim saluare. Et omni
 his et familiaris clerici nos ad nostram accedens p
 vocare et conatu alibi iuxta aquam facti existens. pens cum
 dignatem. Cuius quidam privilegij tenor talis est. Iste
 libus pntes licetis inspectis saluam inuim saluare. Et omni
 dno ingresso et regni gubernaculo et rege solum iure et ordine genui
 tabus fore omni possessione ex latente puerili gualtemus tunc post

e)

In nomine sancte trinitatis et indivisibile unitatis: **A**ndrea
 sentiu qm futuris p p'sentem paginā. dupli sigillo nro roborata
 sentiam. eleganti prece supplicavit. qm ea predia cum uniusse
 fyre decessissent monastio suo. qd vons scē marie tjr. privilegij nri
 deuote. tam pat' suus qm ipse cum uxore marie; sua. in elemofu
 b) Predia nouunt omnes in regno nro constanti. cunctiq; simul xpi.
 qm et nos cum ipso filijsq; suis. filij ac patroni sumus impetrari
 uoly. p'ntescant. nec dampnu aliqd uel guamer. domuy nre decess

In nomine sancte trinitatis et indivisibile unitatis: **A**ndrea
 Rodomari; rex impetrat. Qm omnia que ad p'sente uitam spectant
 que sic temporalia bona dispensat. ut eoz comodis uat' unj'is. qm
 d) tam futuris qm p'sentib; qd nos reuera sciatis no posse nos su
 ffr' uidez de monastio Dnig bany quegre decessim. eisq; bona n
 apes et mercam. Declin q' p'dictis fr'ib; nris tyam que uocat' S
 eguis suis p' negotijs p'cedi monastij. Nec aut' fr' noia eoz. Sum

f) **I**n nomine sancte trinitatis et indivisibile unitatis: **A**ndrea
 filius Anthoni dei gra nre vngar. Omnib; xpiane p'fessionis hominib; salute inuero sa
 uiter magistrum Pous exuna pre. r' g'ceol monastio monastij Dominici vni Sa ex
 insula. uisencia nri nroq; baronum sic fuit decimata. Venient boel coes affirma
 tiu' nri tyals. ut ipse fr'ib; cont'agentib; tenere. siue in p'cio seu in concambio. ingr
 uocabilia possideret p'mitte. boes q' coes cu fr'ib; que p'cedent. dedit eis uillas duas
 q' e uic Danubii uis Tolon. r' utal oual ad p'leas. lon decessu u' eund' boes. concessu

Andrea keltetetlen okleveléből (DL 124). c) Béla ifj. király keltetetlen heiligenkreuzi okleveléből (Weis, I. n° LXIV). d) II. Endre okleveléből (Eredetije Pannónhalmán.)

BX Szentpétery, Imre
2609 A borsmonostori apátság
B6S8 árpádkori oklevelei

CALL NO: BX 2609 B6S8	AUTHOR Szentpétery, I.
TITLE: A borsmonostori apátság ---	VOL:

UTL AT DOWNSVIEW

D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 09 27 25 08 018 0